

H. J. Morren

DE GODSDIENST VERZEKERD

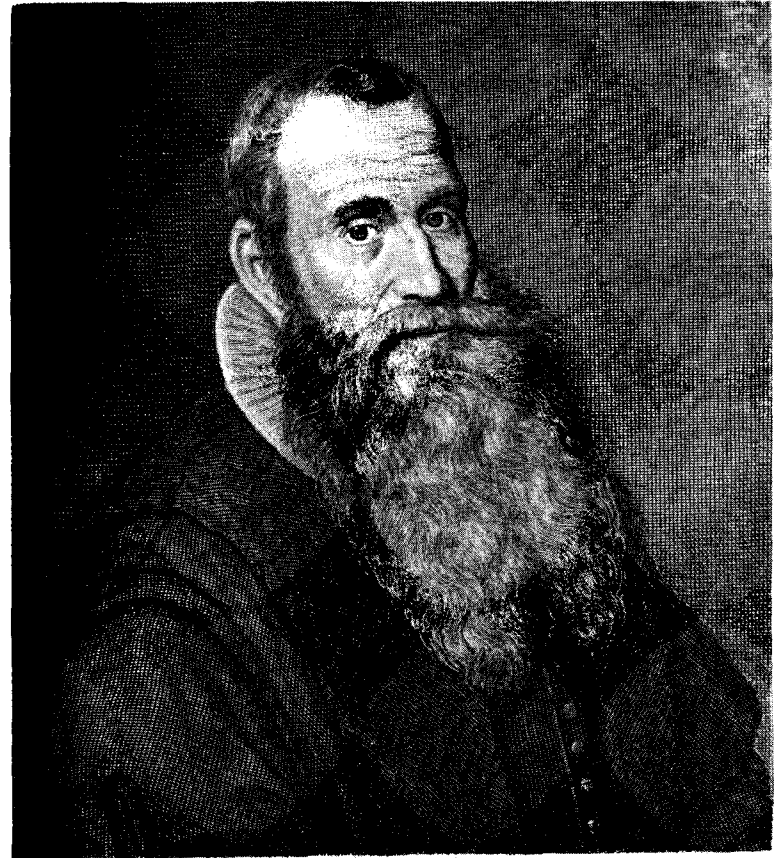
HET LEVEN VAN JOHANNES BOGERMAN

WAARAAN TOEGEVOEGD EEN VERHANDELING OVER:
PRAKTIJK DER WARE BEKERING;
OF OVERDENKINGEN BIJ DE GESCHIEDENIS VAN DAVIDS VAL

UIT HET LATIJN VERTAALD ONDER EINDREDACTIE VAN
Ds. J. VAN DER HAAR
HERVORMD PREDIKANT TE HOUTEN

UITGEVERIJ KOOL - VEENENDAAL - 1979

JOHANNES BOGERMAN.

*Du's BOGERMANS gelaat, voorzitter op 't Synode
Te Dordrecht, toen de twist den vree der Kerken doodde.
Berremt, helas! want toen werd't Noerlants Kerk gefchout.
Daar 't vredelievend hert met nasmert noch om treurt:*

B. Bes. excudit

J. Brandt.

De Arminiaansche Dreck-waghen.

Gheheel naar het leven afgebeeld,

Ghelijck de Letters binnen uitwijzen sullen.

A. Utenbogaert, B. Arminius, C. Bertius, D. Vorstius, E. Taurinus,
F. David Joris, G. Adolf Venator, H. Dirk Volkerts Coornhert, I. Een „Duitekooper“
K. Jesuiten, L. Remonstrantsche heeren, M. Gesel, N. Idem.

INHOUDSOPGAVE

Ten geleide	11
Inleiding	15
1. De vader van Johannes Bogerman	17
2. Johannes Bogermans jeugd	22
3. De studie in het buitenland	25
4. Johannes Bogerman wordt predikant	28
5. Johannes Bogerman terug in Friesland	35
6. Tegen Arminius	38
7. Wat er aan de Dordtse synode nog meer voorafging	49
8. Bogerman en Maurits	59
9. De nationale synode	66
10. Terug in Friesland	82
11. Het sterven van Prins Maurits	85
12. De Bijbelvertaling	93
13. De laatste jaren van Johannes Bogerman	98
Praktijk van de ware bekering	103

TEN GELEIDE

We hadden verschillende redenen om in te stemmen met het verzoek om een "ten geleide" te schrijven ten aanzien van het boek wat u thans in handen hebt. En dit alles werd nog eens onderstreept toen we in de Kampense Bovenkerk het Woord hoorden verkondigen, waarin het eenzijdige Drieënige Godswerk centraal stond en waarbij bleek dat alles uitgaat van de verkiezende God alleen. Hij opent harten van totaal verdorven zondaren, zodat zowel hun goddeloosheid als ook hun godsdienstigheid schuld wordt onder God en Zijn heilig recht. In Christus' gerechtigheid alleen ligt het leven voor blank en zwart. In Christus alleen ontvangt God de eer. Deze leer werd verkondigd in de stad die eenmaal tot haar predikers rekende de bekende ds. P. Plancius en ds. F. Costerus, maar ook ds. Joh. Bogerman. Hij is het die evenals de andere twee genoemde predikanten niets heeft achtergehouden in de prediking van de volle Raad Gods.

Door genade heeft Bogerman veel mogen betekenen voor de Kerk en de kerkgeschiedenis van ons volk. We onderstrepen de aandacht voor hem vanwege zijn voorzitterschap van de kerkelijke synode van 1618-1619 te Dordrecht. Juist als bestuurslid van de Gereformeerde Bijbelstichting achten we deze synode ook zo belangrijk omdat ze dienstbaar gesteld mocht worden om de aanzet te geven tot de vertaling van de Schrift uit het Hebreeuws en Grieks in het Nederlands op zulk een wijze dat een ware tale Kanaäns ontstaan is in het Nederlands taalgebied. Door duisternis en allerlei wind van leer in onze tijd wordt zelfs onder rechtzinnigen getornd aan deze vertaling en allerlei nieuwe vertalingen en verdwalingen zien het licht, waarbij ook pogingen worden gedaan de schijn der Statenvertaling te behouden! Zo handelde ds. Joh. Bogerman niet. Wanneer we zo doen dan is het niet in goede zin hem gedenken.

Een tweede reden is er, om de poging in dit boek ondernomen om belangstelling voor deze predikant te wekken, met

dit ten geleide te steunen. Was Bogerman niet de voorzitter van die synode die "neen" moest zeggen bij God vandaan tegen de Remonstranten met hun verschillende gedachten die echter alle tekort deden aan het soevereine werk van de Drieenige God. Ds. Bogerman wees ze de deur "Gaaf heen". Hij kon geen gemeenschap hebben met de werken en de leer der duisternis, ook al wordt ze nog zo subtiel gebracht. Maar onze tijd, ook in rechtzinnige kringen, mist de genade om het snode van het kostelijke te kunnen onderscheiden. De mannen van die synode waren mannen Gods, waren van God geleerde god-geleerden. Daarom moesten ze niets hebben van de Remonstrantse ketterijen die bedektelijk en openlijk werden ingevoerd. Zij hadden acht op de leer en de zielen aan hun zorgen toevertrouwd. Daar was leertucht in goede zin des Woords.

Vervolgens willen we de lezers aanmoedigen dit te lezen omdat het zo nuttig is de geschiedenis te bestuderen. Dan gaat het niet om de geschiedenis op zichzelf, maar om de geschiedenis in het licht van Gods Woord, opdat we oog mochten krijgen om op te merken hoe Gods vinger de historie schrijft. In die historie is het heden geworteld. Wat een zegen kan het zijn wanneer de les der historie geleerd mag worden en blijken in de praktijk des levens. Wat wordt Israël vaak gewezen van Godswege op haar historie, waarin de Heere kennelijk gewerkt heeft. Ook van Nederland geldt dit. Ik meen dat het I. da Costa was, die Nederland noemde het Israël van het Westen. We laten deze uitspraak voor hem, maar wel is zeker waar dat God duidelijk sprak in Nederlands historie van staat, vorstenhuis en kerk. Abraham van de Velde schreef over de wonderen des Allerhoogsten en de psalm spreekt van des Heeren wonderdaan uit 's lands historieblaau. Maar onze tijd is als de tijd van Achab. De historie wordt weggedrukt uit de scholen en de lesprogramma's, opdat maatschappijkritiek enz. hun intrede doen. Hiël, Achabs bouwmeester uit Bethel, bouwde tegen Gods uitdrukkelijk bevel Jericho's muren weer op. Dit blijkt te zijn ten oordele van het jongere geslacht. (1 Kon. 16

: 34). Hiëls daad staat in het kader van de afval onder Achab; men leze dat zelf na; Hiël komt uit Bethel met haar kalverdienst en Achab bevordert de Baäldienst. Dat we toch mochten opmerken dat in onze tijd dezelfde zaken aan de orde zijn. We zullen terug moeten worden gebracht naar de God onzer vaders, de God Die in de historie zulke grote dingen deed en daarvoor onder andere wilde gebruiken deze uit het Friese land afkomstige predikant, die mocht buigen voor God, maar ten aanzien van de leer naar de Schrift van geen buigen wist.

De heer Morren heeft gepoogd om deze dingen ons wat nader bij te brengen. Daartoe heeft hij eenvoudig willen schrijven. Geen diep wetenschappelijk werk, geen literair werk, maar op eenvoudige en voor iedereen bevattelijke wijze getracht belangstelling te wekken. Belangstelling is dan wat anders dan nieuwsgierigheid, immers dat laatste grenst aan het "curieuslijk onderzoeken" waarvan de opsteller der Nederlandse Geleofsbelijdenis spreekt.

Dat we toch ook deze voorganger uit vroeger eeuwen mochten gedenken om het Woord Gods dat in zijn mond geweest is en die nog tot ons spreekt nadat hij gestorven is. In dit gedenken zal dan, wanneer het wel is, de Heere de eer krijgen. Wat Johannes Bogerman was, dat was hij door de genade Gods. Hij heeft de betekenis van zijn naam begrepen "de HEERE is genadig" en in Christus ingeplant zijnde, mogen we hem noemen met hen wier namen staan geschreven in Hebr. 11: door het geloof.... En het geloof is niet uit de mens, maar is werk des Geestes in de ziel.

Schenke de vrijmachtige God aan de lezers dat dit boekje ten nutte mag worden gesteld in een tijd, waarin door onze schuld zozeer wordt gemist de Krachtige doorwerking van de Heilige Geest van de God van Joh. Bogerman, in leven dienaar des Goddelijken Woords. Dat ons de bede geschonken worde: "Och, schonkt Gij mij de hulp van Uwen Geest".

INLEIDING

In dit boek heb ik getracht op eenvoudige en bevattelijke wijze enig inzicht te geven in de geschiedenis van Johannes Borgan.

Moge het werk tot ere van God zijn, Die hem heeft gebruikt om zijn leven lang te strijden tegen Gods vijanden en om Zijn dienst te verzekeren. Deze laatste woorden stonden op de penning, die als herinnering aan de Nationale Synode aan de gasten werd meegegeven.

Bijzondere dank ben ik verschuldigd aan dr. A. Dirkwager en C. Epker, en in het bijzonder ds. J. van der Haar, die de gehele eind-correctie en vertaling verzorgde. Ook ds. Tj. de Jong en R. Mulder, die zo vriendelijk zijn geweest, vóór het afdrukken de proeven te willen doorlezen en die mij hun gewaardeerde opmerkingen deden toekomen.

Verder wil ik ook de Gemeinde Direktor Hoppe, dankzeggen voor de medewerking van de gemeente Krummhörn.

Wekerom, 1979

H.J. Morren, E.zn.

IOHANNES BOGERMANNUS. PRÆSES SYNODI NATIONALIS

*Talis erat nulli sacris cum præfuit actis Arbitr. ambrosio regis pondebat ab ore
Ducerechti, exemplar rare petatis, etæqui Cætus Doctorum, quem Maximus Ordo vocarat.*

(foto Prentenkabinet R.U. Leiden)

HOOFDSTUK 1

DE VADER VAN JOHANNES BOGERMAN

In 1566, in de maand augustus, brak de beeldenstorm uit. Deze verspreidde zich over heel Nederland. In Friesland was deze lang niet zo hevig als in de andere gewesten. Hier werden de kerken door de overheid zelf gezuiverd van beelden, en enkele maanden later werd in die kerken de hervormde leer verkondigd.

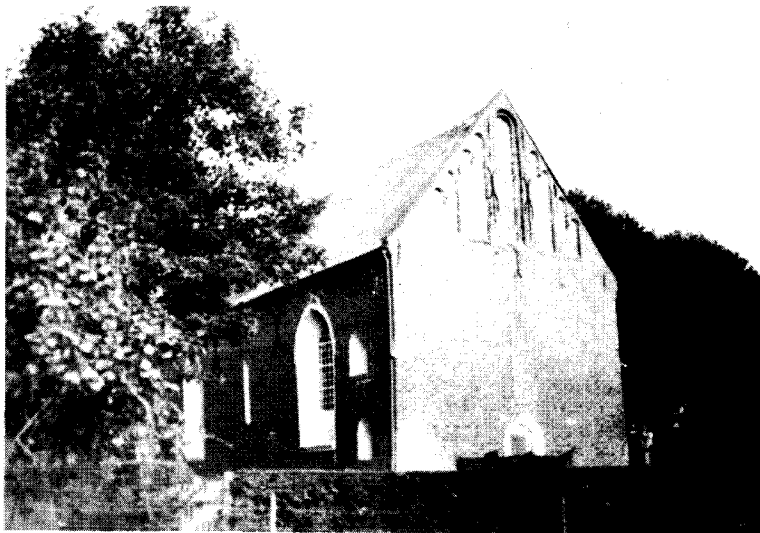
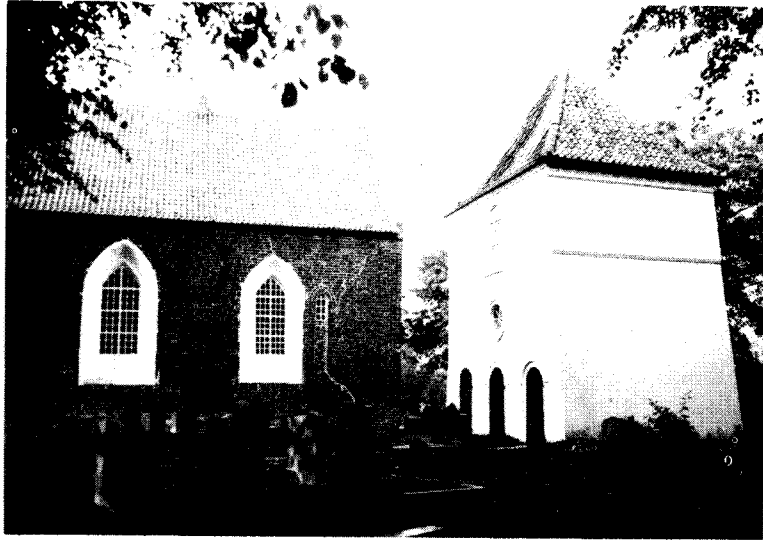
Maar in 1567 trok stadhouder Aremberg op last van Filips II, Friesland binnen en Alva werd naar de Nederlanden gestuurd om het land te zuiveren van de "ketteren". Toen trokken velen weg, met name de gezochte predikanten. De meesten van hen waren vroeger priester geweest en hadden met dit ambt gebroken. Daarom kwam de straf van Filips II het eerst op hun hoofden neer. Zo vluchtten verscheidenen weg. Onder hen was zeer waarschijnlijk ook Johannes Bogermans vader, die ook Johannes heette.

Hij was in Kollum pastoor, toen hij door God gegrepen werd en losgemaakt van de Rooms-Katholieke kerk. Zo werd deze priester nu een dominee van de protestante kerk in hetzelfde gebouw.

Johannes Bogerman trouwde even later, zoals te doen gebruikelijk was, een vrouw. We kennen enkel haar voornaam, Popck.

Maar toen Aremberg kwam, vluchtte Bogerman naar Emden in Oost-Friesland, waar heel veel geloofsgenoten een toevlucht zochten.

Emden was een "herberg der vervolgdten, waaraan 't Nederlands Protestantisme de duurste verplichtingen heeft".⁽¹⁾

De kerk te Uplewert

Dit wapen toont een uitsnijing uit een grafplaat, dat zich vroeger naast het doop-
bekken in de kerk van Uplewert bevond. De plaat werd opgenomen en loodrecht
tegen een wand gezet.

Eén bakker had zelfs dertig vluchtelingen in zijn huis. Wel mag het van die stad in een oud rijmpje heten:

Als een moeder in haar schoot
Borg zij ballingen in nood;
Hollands toevlucht; Brabants schuil,
Afgods ondergang en kuil;
Neerlands sleutel, Duitslands slot,
Emden, blijf getrouw aan God. ⁽²⁾

Duitsland was in deze tijd verdeeld in zelfstandige graafschappen. Emden lag in het graafschap waarover de Cirksena's regeerden. Het was reeds in 1519 Luthers geworden en werd zo dus 's werelds eerste vrije protestantse land. In 1744, toen dit geslacht uitstierf, kwam het aan de koning van Pruisen.

Bogerman werd in Jennelt, een dorpje bij Emden, dominee. In 1575 ging hij naar Uplewert (sinds 1972 gemeente Krummhörn), waar zijn zoon Johannes werd geboren.

In Friesland hadden de Spanjaarden niet veel meer te zeggen. In 1580 was ook Willem-Lodewijk daarheen gestuurd om te helpen. In 1583 werd hij luitenant - stadhouder en later zelfs stadhouder. Hij was een groot vriend van de familie Bogerman. Hierna zullen we meer van hem horen.

Toen Bogerman in 1580 een roepstem kreeg van Bolsward, verliet hij Uplewert. In Bolsward is hij twaalf jaar dominee geweest, daarnaast preekte hij ook veel in Steenwijk en Sneek. De andere predikanten achtten en vertrouwden hem bijzonder, niet alleen om zijn persoon, maar ook om zijn kennis.

Dit blijkt genoegzaam uit het feit, dat hij tot tweemaal toe, in 1583 en 1590, als voorzitter werd gekozen van de provin-

1) en 2) Uit: Wouters/Hoogwerf, Geschiedenis des Vaderlands, pagina 364.

ciale synode van Friesland.

Toen hij eens buiten weten van de gemeente enkele vreemden uit een andere plaats in een huis in het huwelijk verbond, kwam er wat onenigheid. Nadien kwam er een beroep op hem, wat tot gevolg had, dat hij Bolsward verliet.

Zijn nieuwe gemeente was Kampen. Hier was hij echter maar kort, want in 1593 vertrok hij naar Steenwijk en drie jaar later ging hij naar Appingedam. Ondertussen stond hij ook nog in de plaatsen Hasselt en Aduard. Appingedam vond het jammer hem in 1597 weer te moeten loslaten, toen hij weer naar Hasselt in Overijssel vertrok. Hier is hij ook overleden, waarschijnlijk in 1606.

HOOFDSTUK 2

JOHANNES BOGERMANS JEUGD

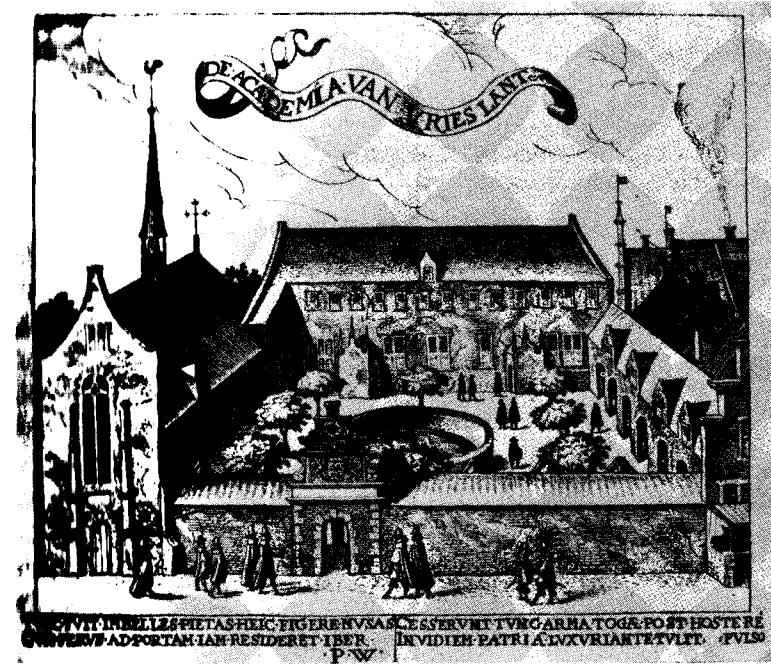
Johannes kreeg van zijn ouders een christelijke opvoeding, waarin hem duidelijk de noodzaak van bekering werd voorgehouden. Deze lessen heeft de Heere willen gebruiken om hem reeds zeer jong Zijn genade in het van nature duistere hart te openbaren.

Toen de familie in 1580 naar Bolsward vertrok, was Johannes vier jaar oud. Na nog een paar jaar bij vader en moeder thuis te zijn geweest, moest hij naar school. In deze plaats was een school met knappe onderwijzers, die hem voorbereidden om de lessen op hogere scholen te kunnen volgen.

Op 23 mei 1591 - Johannes was toen dus vijftien jaar oud - werd hij als student ingeschreven aan de hogeschool te Franeker. Op deze school leerde hij de oude talen Hebreeuws en Grieks en bekwaamde zich in de filosofie.

Hier in Franeker had hij het moeilijk, omdat de meeste studenten er veel gemakkelijker over dachten dan hij. Toch heeft hij ook hen gewaarschuwd zich te bekeren en de zonden te laten.

Steeds streed hij tegen hun zedeloosheid in kleding, gedrag en woorden. Al heel vroeg stond hij 's morgens op om te studeren en heel vaak werd hij hierin door hen gehinderd door het kabaal dat zij reeds 's morgens aanrichtten langs de straten. Dat de studenten zo geworden waren, kwam dikwijls voor rekening van de hoogleraren, want die leefden ook in twist met elkaar en brachten dit over op hun leerlingen.

De Hogeschool te Franeker, waar Joh. Bogerman zijn studie begon.

De Friese regering had graag allemaal rechtzinnige leraren, maar die waren er zo weinig.

Nu probeerde men er wel meer bij te krijgen, vooral voor de kerken om daarin voor te gaan en die te leiden.

Nog waren er maar weinig studenten die daarvoor gevoelden: of ze vonden het te moeilijk, of ze minachtten dit ambt, of ze waren van mening dat het hun te weinig loonde.

Friesland bleef echter elk jaar weer aanmoedigen door de studenten te ondersteunen met geld.

Jammer was het, dat vele studenten daarvan misbruik maakten, en het geld gebruikten voor andere studies dan de godgeleerdheid.

Ook Johannes Bogerman kreeg geld van de regering.

Hij waardeerde dit zo, dat hij er nooit over nadacht het anders te gebruiken.

Toen hij achttien jaar oud was, schreef hij een boekje, getiteld: "De zuiverheid der Gereformeerde Religie", dat hij opdroeg aan de Staten van Friesland, op wier kosten hij studeerde. Dat hij het aandurfde om zo jong nog een boekje te schrijven in de Latijnse taal, laat wel zien, dat hij een strijdbaar karakter had. In het boekje was hij een echte jongen: hij toonde zich opgewonden door de oorlogsrampen. Maar we zien er ook een toekomstige dominee in, want hij waarschuwde en bestrafte de mensen die niet wilden gehoorzamen, terwijl God zo zegende. Hij wenste de Staten geluk met de bevrijding van zijn vaderland en het herstel van de vrede. "Het hoogste goed door de bevrijding", zo begon hij, "is gelegen in de vrije prediking van Gods Woord, de uitoefening van de zuivere dienst van God op de vaderlandse bodem, nadat de dichte duisternis van het pausdom is weggevaagd, dat Hij de vorsten van Nassau heeft geroepen en aan ons gegeven. Wat jammer dan dat velen dat heilige Woord van God hebben veracht; dit Woord dat nu, Gode zij dank, verkondigd mag worden".

De Staten van Friesland hebben dit werk gewaardeerd, zowel de dankwoorden als de vermaningen daarin. Dit blijkt uit de giften die hij ontving, maar vooral uit het feit, dat ze het hem mogelijk maakten elders te studeren, wat in die dagen wel een eis was. Zo verliet Johannes Bogerman Franeker om verder te studeren in Groningen en Emden. Hierna vertrok hij voor studie naar het buitenland.

HOOFDSTUK 3

DE STUDIE IN HET BUITENLAND

Johannes Bogerman bezocht niet alleen Duitsland en Zwitserland, maar ook Frankrijk en Engeland.

In 1596 ging hij naar het Genève van Duitsland, zoals men Heidelberg toen noemde.

De roem van Pareüs, de ijverige voorstander van het Calvinisme, trok de studenten van wijd en zijd hierheen.

Maar dit was voor Johannes Bogerman het echte Genève niet, daarom ging hij in 1597 naar Zwitserland. De studenten stroomden daarheen, overal vandaan. Hier werden banden van vriendschap gelegd die hun leven lang door briefwisseling bleven.

Hier in Genève stond Theodorus Beza, de vriend van Calvijn, nog aan het hoofd van de school. Beza was toen al bijna tachtig jaar oud, maar hij had nog altijd een doordringende stem die iedereen doordringender luisteren deed.

Van Genève begaf Johannes Bogerman zich het volgende jaar naar Zürich.

Vandaar schreven de geleerden naar Friesland over de vorderingen van hun studenten.

Van Bogerman schreven ze, dat hij niet aanbevolen behoefde te worden, want goede wijn heeft geen krans. Bovendien viel hij op door zijn kennis.

Te Zürich bleef hij maar kort. Thans leidde zijn reis hem naar Lausanne.

Hier schijnt hij alleen het onderwijs van Wilhelmus Bucanus bijgewoond te hebben. Daarna bezocht hij in Engeland de plaatsen Oxford en Cambridge en volgde de lessen van Johan-

nes Raynoldus en van Wilhelmus Perkinsius. Deze laatste is slechts drieënveertig jaar oud geworden, preekte elke zondag in de gevangenis, wat voor velen het middel werd tot bekering. Zijn preken werden door de geleerden bewonderd en waren voor de eenvoudigen gemakkelijk te verstaan.

Johannes Bogerman had op deze wijze de beroemdste hogescholen van Europa bezocht, en de hoogleraren die hem les gaven, behoorden tot de zuiverste en strengste dogmatici van die tijd.

De opvoeding en studie, die Johannes Bogerman genoot, moeten ons jaloers maken. Een vader, die voor de vrije ware uitoefening van zijn godsdienst zijn geboortegrond moest verlaten, was de leidsman van zijn jeugd. Uit eigen ervaring kon deze hem vertellen van de worstelingen tegen Spanje en hem bezielen met liefde voor het vaderland. De vader wist dat zijn zoon deelgenoot gemaakt was van het grote voorrecht, God te verheerlijken in de moedertaal.

Het is dan ook geen wonder dat hij met kinderlijke liefde ook later zijn vader dankte en prees.

Zo schreef hij in 1616:

”Wat dat betreft, ben ik van mijn jeugd af aan, door een zeer vrome vader, die vanaf de oorsprong van het Evangelie in ons Friesland, een zeer bekwaam herder en dienaar van de Kerk van God geweest is, op zeer ijverige wijze opgevoed in de regels van geloof en vroomheid”.

Na de studie kende Johannes Bogerman het leerstelsel van de kerk door en door. Maar thans stond hij aan de drempel van het maatschappelijke leven; de jongeman werd geroepen tot mannelijke werkzaamheden.

De Nederlanden in Bogermans tijd.

1. Uplewert	8. Enkhuzen
2. Emden	9. Hoorn
3. Delfzijl	10. Utrecht
4. Kollum	11. Leiden
5. Franeker	12. Den Haag
6. Bolsward	13. Dordrecht
7. Sneek	

HOOFDSTUK 4

JOHANNES BOGERMAN WORDT PREDIKANT

Zoals ook tegenwoordig jonge mensen wel moeilijkheden ondervinden als ze beginnen in de maatschappij, zo was het ook vroeger.

Wat een opleiding had Johannes Bogerman genoten! Maar hij werd ook teleurgesteld. Graag zou hij gezien hebben dat zijn arbeid direct vruchten afwierp. In Sneek maakte hij echter wel wat anders mee.

Hier deed hij op 23 september 1599 zijn intrede. En al dadelijk kwam hij in aanraking met mannen van een zeer hardnekkige ketterse sekte. Door zijn strijdbaar karakter en de gehechtheid aan de leer van de ware kerk kon hij deze dwaalleer niet langer aanzien en begon de strijd.

Deze ketterse mensen, tegen wie Johannes Bogerman ging strijden, waren de Mennonieten of doopsgezinden, van wie er in Sneek en omgeving velen waren. Hij poogde ook hen tot andere gedachten te brengen.

Op 13 februari 1600 ging hij naar een vergadering van de Wederdopers, de scheldnaam van de doopsgezinden. Hij probeerde hen eenvoudig te onderwijzen in de zuivere leer van het eeuwige leven, maar hij werd uitgelachen. Ze begonnen te schelden, te schreeuwen en in de handen te klappen.

Johannes Bogerman schrok er niet van terug, maar bleef ook op andere dagen de doperse bijeenkomsten en hun leraars bezoeken.

Zij hebben getwist over het ambt der overheid, over de menswording van Christus, over de kinderdoop, en was dies meer zij. Immers dit alles loochenen en verbieden zij.

Sneek's Grote Kerk; de eerste gemeente van Joh. Bogerman.

Jammer genoeg boekte hij met al die pogingen geen resultaat, en moest hij zien dat het in ongeloof verharde kettters waren. Hij had gedaan wat hij kon. Hem restte nog één poging: het boekje verspreiden dat Beza schreef.

Samen met zijn vriend Geldorp vertaalde hij dit boekje, dat handelde over de noodzaak en de plicht dat de overheid de ketterij bestraft.

Dit boekje had Beza geschreven na de veroordeling van Servet tot de brandstapel.

Beza noemt hen kettters, die twist en tweedracht stichten in de kerk, hen die als duivels de kerken binnensluipen, maar die zich gedragen als rechtzinnige kinderen der kerk. Soms moet er dan zelfs met de dood gestraft worden.

Nu zijn er geleerden geweest die zeggen, dat Johannes Bogerman met een gerust geweten een ketter kon veroordelen en met plezier hem de marteldood kon zien ingaan. Dit laatste is

natuurlijk uit de lucht gegrepen, want hij heeft met hen gesproken en voor hen gebeden.

Maar al verscheen dit boek, toch werd het rijk des duivels niet ten onder gebracht: de doopsgezinden bleven. De regering verbood hun bijeenkomsten, maar meer ook niet. Dus het vele en moeilijke vertaalwerk van dit boek van Beza hielp niets, ook al was Marnix van St. Aldegonde het er roerend mee eens. Later werd dit boekwerk zelfs misbruikt, in de dagen van de twist met de Arminianen. Want toen merkten de Remonstranten op, dat ze van Johannes Bogerman niet veel heil verwachtten.

Verder weten wij van Bogermans tijd in Sneek niet veel. In het jaar 1602 gaf hij te Sneek een troostbrief uit, die hij opdroeg aan een weduwe over het afsterven van haar man.

In 1602 riep de kerk van Enkhuizen hem om over te komen en te helpen. De provinciale regering van Friesland wilde hem echter niet laten vertrekken, en de magistraat en de kerkeraad van Sneek weigerden eveneens hem te laten gaan..

Toen kwam Enkhuizen voor de tweede keer vragen. Sneek had geen andere reden te weigeren dan te wijzen op het geweten. Toen deed Johannes Bogerman afstand van zijn ambt. Nu dit zover kwam, zei de Friese regering dat hij naar Enkhuizen kon vertrekken met behoud van zijn ambt. Het ging bijzonder goed in Enkhuizen. Hij trok kerken vol volk. Het was in de winter van 1602-1603 dat hij wel negen keer in één week preekte. De collecte met kerst bracht 400 karolusgulden op en dit in een stad met veel armen. Bij het eerste avondmaal voegde God veertig lidmaten aan de Kerk toe.

Enkhuizen was een ideale stad, vond Bogerman. Hij was er gelukkig, nog gelukkiger dan in Sneek. Toch was er één ding dat hem verdriet deed: de buurtstad Hoorn ergerde hem. Zowel buiten als in de kerk - zo groot was de zorgeloosheid te midden van de zonden en de goddeloosheid - waren haar inwoners het lot van Sodom waard.

Tweede standplaats van Joh. Bogerman.

Bogerman zei zelf dat zijn haren sidderden, als God Zijn toorn zou doen blijken, zoals Hij Zelf zegt in Ezechiël 16. Het was zo erg dat hij bijna zijn geloof in Gods straffende gerechtigheid verloor.

Hij was slechts een korte periode in Enkhuizen. Na één jaar werd hij al weer naar Friesland teruggeroepen, en wel naar de hoofdstad Leeuwarden. Maar aan wat men met moeite verkregen heeft, hecht men zich het meest. Dit liet Enkhuizen zien, want men weigerde Bogerman te laten gaan. Leeuwarden moest toen zelfs hun burgemeester Jurjen Henrix daarheen sturen om zijn ontslag te bevorderen.

De magistraat beloofde in april 1604, f. 300,—; en de gedeputeerden in mei, f. 400,—, als hij brak met Enkhuizen.

Op het punt van de financiën bleek onze geleerde nogal ge-

voelig te zijn. Zijn traktement werd gedurig verhoogd, zelfs om een beest voor de slacht te kunnen kopen. Wel merken we hieruit dat Leeuwarden hem heel graag wilde hebben en houden.

Later, toen hij daar al veertien jaar was, kreeg hij er weer f. 200,— bij. Toen bestond zijn jaarwedde uit f. 900,—. Een werkman verdiende toen f. 2,50 per week, dat is dus f. 130,— per jaar. Dit laat ons zien, dat Bogermans jaarwedde zeer hoog was.

In onze gedachten gaan we nu echter weer terug naar Enkhuizen. Pas nadat de hoogste machten in de staat er zich mee gingen bemoeien, stond Enkhuizen hem aan Friesland af. Want Friesland had hierbij de hulp nodig van Prins Maurits en Willem Lodewijk. De laatste schreef Bogerman een brief en wees hem daarin op de verplichtingen aan de provincie Friesland, die het mogelijk had gemaakt, zijn studie te voltooien.

Bovendien, zo ging Willem Lodewijk verder, was het noodzakelijk dat hij kwam, om de twist en scheuring tegen te gaan die er anders komen kon.

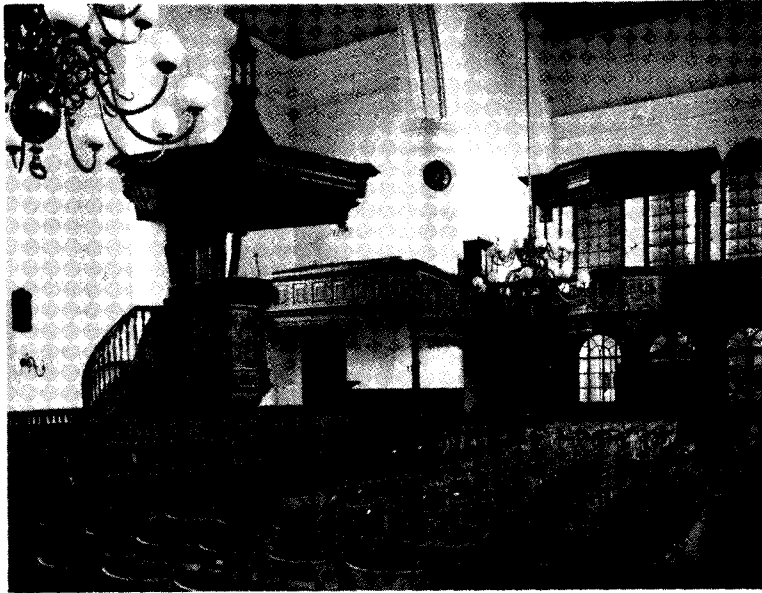
Waarom Enkhuizen weigerde, weten we niet. Bogerman zelf wilde ook liever niet, maar het is in ieder geval zeker dat wat Willem Lodewijk schreef, waar was. Pas later schreef Johannes Bogerman dat Friesland recht op hem had en hij was blij dat hij in Friesland terug was.

In de rest van zijn leven zien we hetzelfde steeds weer terugkeren, namelijk dat Friesland zijn rechten op hem liet gelden, ook al kostte het veel om hem te laten blijven, zoals we reeds zagen. Zo bleef Johannes Bogerman dertig jaar predikant van Leeuwarden.

Dat hij zeer gezien was, bewijst wel het voorzitterschap der Provinciale Synode, dat hem herhaaldelijk te beurt viel (1605, 1610, 1615). In 1613 zou hij reeds hoogleraar te Franeker zijn geworden, wanneer zijn ontslag uit het predikambt niet ware geweigerd.

Leeuwardens Kerk, waar Joh. Bogerman zoveel in preekte.

Leeuwardens kerk

HOOFDSTUK 5

JOHANNES BOGERMAN TERUG IN FRIESLAND

Midden 1604 keerde Bogerman in Friesland terug, het kleine landje met zijn elf steden, driehonderdveertig dorpen, waar honderdtachtig knechten des Heeren arbeidden, en waar men in Franeker een akademie had, die over de hele wereld al bekend was.

Nu ging hij dus in Leeuwarden werken. De gemeente had hem lief. Hij zelf was er dankbaar voor en zei dan ook: "Wie zijn wij? Nietige, verachte en geringe mensen en dan dat God zo goed voor ons wil zijn Zijn macht, wijsheid en trouw te bewijzen. Het is onbegrijpelijk en niet uit te spreken, deze grootheid van de goddelijke zegen".

Het lijkt dus dat Bogerman erg gelukkig was. Dat was hij ook, maar tevens verdrietig. Waarom dan? De kerk werd bedreigd door gevaren van alle kanten, want de grote zegen die ze genoot, beviel de duivel niet.

Er kwamen namelijk godloochenaars, twistzoekers, lasteraars en libertijnen, die Gods werk wilden verhinderen en afbreken. De Rooms-Katholieke kerk bleef gevaarlijk. De predikanten hadden steeds angst. Bogerman noemde de Jezuïeten "de sprinkhanen uit de Openbaringen van Johannes".

Hij twijfelde er niet aan of dit gespuis zou in de toekomst erg gevaarlijk worden. Daarom moest en moet ieder weten, dat het de schadelijkste en schandelijkste pest is van de satan en van de antichrist, waarvan men ooit had horen spreken. Deze Jezuïeten stonden vooraan in de Rooms-Katholieke kerk om de schade die hun kerk door de Hervorming geleden had, te herstellen. Zij deden dit op militaire wijze, ontfutselden de

biechtvaders hun geheimen, waardoor zij veel te weten kwamen, vooral omtrent de vorsten.

Zij bemoeiden zich met het onderwijs aan de jeugd. Zij leerden een kleine zonde te doen om grotere te voorkomen: dus hun doel heiligde de middelen, zo dachten ze. Het waren zeer listige mensen, die niets ontzagen, als het maar in het voordeel van de Rooms-Katholieke kerk en de paus was.

Zo was de eerste aanslag op Prins Willem van Oranje door Jean Jaurequy, later de moord door Balthazar Gerards, en de aanslag van Peter Panne op Prins Maurits ook het werk van de Jezuïeten.

Koningin Elizabeth van Engeland had ook, in 1584 en in 1597, gevaar gelopen door hen te worden vermoord.

En welk kwaad stichtten zij in Frankrijk, waar Koning Hendrik IV ternauwernood ontkwam aan hun moordpogingen. Ook waren zij schuldig aan de dood van Maria Stuart, koningin van Schotland, en aan de ongelukkige toestand in Polen. Bogerman vond het zijn plicht hiertegen te schrijven. Hij zei: "De kerk is het huis Gods. Aan deze kerk heeft Hij de Middelaar Jezus Christus tot Hoofd gegeven, opdat Deze haar zou bewaren door het woord der genade en de kracht van Zijn Heilige Geest.

Hoe goed is de kerk met zulk een Hoofd verzorgd, Die alles bezit. Christus leerde Zijn apostelen hoe de kerk geregeerd moest worden: de ouderlingen hebben tot taak de vestiging van de geestelijke welstand van het huis Gods en de diakenen de armen te verzorgen. De ouderlingen moeten toezien op de kudde van Christus, moeten de afgedwaalden vermanen en terechtbrengen, en in geval van hardnekkigheid hen van de gemeente van Christus uitsluiten. Sommige ouderlingen hebben een bijzondere werkzaamheid: Het Woord verkondigen en voorgaan in de uitreiking van de zegelen des Verbonds, dat is van de sacramenten".

Bogerman sprak verder tegen de monniken met de vele orden, religiën genoemd, die zich volmaakt noemden.

"Maar", zei hij, "wij hebben uit Gods Heilig Woord geleerd,

dat er maar één waarachtige religie is, een gave Gods aan en in ons, bestaande in Christelijk te geloven en te leven en in recht van God te gevoelen en Hem recht te dienen. Het staat vast dat met het grote beest in Openbaringen niemand anders wordt bedoeld dan de paus"!

Luist op tijd schreef Bogerman dit als waarschuwing tot zijn landgenoten, tegen de Jezuïeten, want met het Twaalfjarig Bestand (1609-1621) kwamen er vele Jezuïeten in ons land. Voor hen en voor de doopsgezinden kwam er namelijk verademing toen er een andere vijand bijkwam: Arminius.

De strijd tegen de leer van deze man ontbrandde en ook Johannes Bogerman werd daarin gemengd.

TEGEN ARMINIUS

Jacobus Arminius, ook oud-leerling van Beza, die sinds 1588 predikant in Amsterdam was, werd in 1603 hoogleraar in Leiden. Hij was het niet eens met Calvijns leerstukken, zodat velen zijn benoeming betreurden. Het duurde dan ook niet lang of hij kwam in strijd met zijn ambtgenoot Franciscus Gomarus, die met de grootste getrouwheid voor de rechtzinnigheid waakte. Beide professoren vielen elkaar aan in de stellingen die zij onder hun leiding door de studenten lieten verdedigen. Men trachtte het vuur van de twist te blussen, maar er was zoveel brandstof, dat hieraan niet te denken was. De studenten trokken dadelijk partij en direct werd de kerk er mee gemoeid, want de predikanten kozen òf voor Arminius òf voor Gomarus. Welke verschillen waren dit? Eigenlijk waren het er vijf.

1. De Arminianen leerden dat God de mens had uitverkoren, omdat Hij van te voren had gezien, dat zij geloven zouden. Maar de Gomaristen zeiden: Nee, God heeft de mens uitverkoren uit vrij welbehagen, zonder dat er iets van de mens bijkomt.
2. De Arminianen leerden dat Jezus Christus voor *alle* mensen aan het kruis voldaan had en dat het nu maar aan de mens ligt, of hij van die verlossing wil gebruik maken. De Gomaristen zeiden dat Jezus Christus alleen voor Zijn volk geleden had en dat Hij nu ook aan dat volk Zijn verdienste toepaste.
3. De Arminianen leerden, dat de mens geheel en al vrij beantwoordt aan de roeping, die in het Evangelie tot hem

komt. De Gomaristen zeiden dat alleen degenen, die door de Heilige Geest bewerkt worden, de roepstem van het Evangelie opvolgen.

4. De Arminianen leerden, dat de genade, die God aan zondaren bewijst, tegengestaan en tegengewerkt kan worden, zodat de mens, als hij geroepen wordt, zich af kan wenden van God en het Evangelie.

De Gomaristen zeiden, dat de roeping, welke door Woord en Geest geschiedt, onwederstandelijk is. Want wie zal Gods werk kunnen keren?

5. En de Arminianen leerden, dat de genade, welke God bewijst, weer verloren kan gaan, zodat de gelovigen af kunnen vallen. De Gomaristen zeiden dat de genade onverliesbaar is, omdat God getrouw is en nooit laat varen de werken Zijner handen.

Nu is een twist op de Hogeschool wel op de gevaarlijkste plaats begonnen. Want de predikanten hadden op de Hogeschool niets te zeggen, dus was Arminius door hen nooit af te zetten. Maar daarom zaten zij niet stil. Hun invloed op het volk was groot en op de kansels konden ze de harten uitstorten. Nu de twist al tot zulk een hoogte gekomen was, wilden de kerkelijke besturen graag een nationale synode. Die werd steeds geweigerd, daar men bang was dat de predikanten te grote macht kregen in de staat, terwijl Arminius zei dat de overheid de baas was in de kerk.

Uiteindelijk kreeg men toestemming tot het houden van een nationale synode, maar ongelukkig was er door Holland en Utrecht bij deze toestemming een bepaling gevoegd, wat de kerken in het geheel niet aanstond. Zij was deze: in de synode zou de belijdenis der kerken worden samengevat. Hiertegen kwamen bezwaren. De Staten der provincies zouden de keuze doen van de afgevaardigden naar de voorbereidende vergadering. Ook dit was niet naar de zin van de kerken, want zij zagen hierin "bekorting van de rechten der kerk".

De voorbereidende vergadering werd op 22 mei 1607 bijeengeroepen. De Provinciale Staten kozen de leden en dezen kwamen op de bepaalde tijd in Den Haag bijeen. Daar waren ook de beide hoogleraren Arminius en Gomarus. Dus van eensgezindheid was er zo al geen sprake. Verder waren daar nog Johannes Uytenbogaert (het partijhoofd van de Arminianen), Wernerus Helmichius, die gedurig met Johannes Bogerman over deze kwestie briefwisseling gehouden had; Johannes Fontanus uit Arnhem, Johannes Becius uit Dordrecht, Johannes Acronius uit Groningen, Herman Faukelius uit Middelburg. Friesland stuurde Johannes Bogerman, de jongste van allen, en Sibrandus Lubbertus uit Franeker, een hoogleraar. De Staten-Generaal legden aan de vergadering acht vragen ter beantwoording voor. Ten opzichte van de eerste vijf waren de gevoelens hetzelfde, bij de laatste drie niet, want hierin was men het niet eens met elkaar. Het ging over de belijdenisgeschriften, of die herzien moesten worden of niet. Als ze herzien moesten worden, betekende het dat ze niet goed waren en verbeterd moesten worden. Gods Woord is de regel voor het geloof, maar dit Woord was misbruikt om dwalingen te bedekken. Daarom waren de belijdenissen opgesteld. In de Catechismus iets veranderen is daarin iets afkeuren. Dit was door God aan Ursinus en Olevianus in Heidelberg geleerd en niet aan ons.

Dus moesten we deze zo laten, zo zei onder andere Johannes Bogerman. Als men een nieuwe wilde opstellen, betekende dit grote verdeeldheid en steeds veranderen brengt met zich mee dat er nooit vastigheid in de leer is, en dit is schuldig te noemen. De Staten van Holland wilden een catechismus die door ieder met een gerust geweten kon ondertekend worden. Ze namen het daarbij niet zo nauw met de leer; sommigen hadden niet eens nagedacht over de twistvragen, anderen hadden voor zichzelf alleen een regel. Bovendien waren ze het niet eens over de verplichting van de leden der synode de belijdenisgeschriften te ondertekenen. Arminius, Uytenbogaert en twee Utrechters zeiden nee; zolang deze behandeling duur-

de, mocht er geen verplichting zijn.

De andere dertien zeiden het tegenovergestelde. Bogerman merkte in dezen op: "Het losmaken van die band zou alle eenheid in leer en tucht doen ophouden en ik weet niet, welke verschrikkelijke teugelloosheid in het leren en geloven ingevoerd zou worden. Ik kan niet goed begrijpen wat zij toch willen met dat beweren, dat wij alleen aan Gods Woord gebonden moeten zijn, maar ontslagen van de onderschrijving van de belijdenisgeschriften, daar het toch niets wil zeggen, dat men alleen aan Gods Woord gelooft, en echter niet weet, of twijfelt, wat het Woord uitdrukt en wat de zin ervan is in de fundamentele zaken. Als zij deze zin niet kennen, mogen zij géén gelovigen genoemd worden".

Later zei Uytenbogaert hiervan, dat Bogerman wilde dat de predikanten de Heilige Schrift moesten uitleggen naar de belijdenisgeschriften en de Catechismus. Dus precies andersom, terwijl Bogerman aan Lubbertus schreef: "Gods Woord is de regel van het oordeel en wordt uitgelegd in de Catechismus; Calvijn en Beza zijn de regel niet van het Woord Gods, maar het wordt door hen in de zuivere zin van Gods Woord uitgelegd!"

Slijkgeuzen.

Elke partij zocht naar hulp en aanhangers. Zo werd het in heel hervormd Europa bekend wat er in Nederland gebeurde. Allerlei geruchten, waarheid en leugen, gingen door ons land. Nog nooit was de onrust zo groot geweest als toen.

Daar de volgelingen van Gomarus niet de steun van de regering hadden, zaten zij het meest in de verdrukking. Men noemde hen "dolerenden", omdat zij doleerden of klaagden over hun achteruitzetting, over het geweld, dat men hun aan deed. Wanneer er een Arminiaanse dominee preekte, gingen zij natuurlijk niet ter kerk, maar graag liepen zij uren ver, om een Gereformeerde dominee te horen. Wanneer ze dan terugkwamen, soms geheel met modder bespat, riep men hun de scheldnaam "slijkgeuzen" na.

Kort na deze voorbereidende vergadering schreef Johannes Bogerman een brief aan zijn vriend Helmichius. In die brief zien we zijn gedachten over deze zaak: "Ze willen alles op losse schroeven zetten door hun partij zoveel mogelijk te binden. Deze schandalen worden door een doctor en hoogleraar bedreven, die een zuil behoorde te zijn! Goede God, hoe bezorgd ben ik voor de Nederlandse Kerk, als die lieden niet bijtijds onderdrukt worden. Nu al spreekt men, handelt men in het openbaar over die godslasteringen, die tot nu toe voor veler oor ongehoord waren.

Mocht God hen uit de weg ruimen of hun bedoelingen openbaren en verhinderen! Wat betekent het toch, boeken van Socinus, die de Drieëenheid en de menswording van Christus, de schepping loochent, en zegt dat de mens met Gods wil samenwerkt, en van andere godslasteraars door de handen van de studenten en dienaren te laten gaan, wat betekent het twijfelen aan de leer der Drieëenheid (...)"

Dat er leugengeruchten door het land gingen, zien we ook in de brief, die nu volgt. De lasterpraat ging, dat Johannes Bogerman het roerend met Arminius eens was. Het tegendeel moge uit deze brief blijken.

BRIEF VAN JOHANNES BOGERMAN AAN VORSTIUS
26 JUNI 1607

Zeer beroemde heer en geëerde broeder in Christus.

U weet niet met hoe grote droefheid ons het antwoord van ds. Timplerus heeft vervuld. Tijdens mijn afwezigheid zou er aan uzelf en uw generale gecommiteerde geschreven zijn, dat ik mijn mening zou toevoegen aan u en aan Timplerus zelf, dus dat ik ermee in zou stemmen, dat ik het met u en Timplerus eens zou zijn. Als eerste immers heb ik iemand genoemd uit het college en uit onze magistraat en dat ik veel moeite daarvoor gedaan heb, zoals ik verplicht ben, dat er benoemd zou worden, maar er moest berust worden in de wil des Heeren.

Ik zou mee (in oordeel) gegaan zijn met ds. Lubbertus, de Haagse gecommiteerde en in overeenstemming met de kerkorde van dat gewest, dat wij in zouden stemmen met de afgevaardigden van andere gewesten in die zaken, die een wettige bijeenroeping, vorm en de beste afloop van de nationale synode beogen.

Arminius had belang bij een vergadering, waarin ik het op zou nemen met anderen van die bende, en wij allen het bij de stemmingen eens zouden zijn.

Aangezien wij hem (is Arminius) echter als tegenstander hebben, zijn we gedwongen over die zaken, waarom de kern van de zaak draait, afwijkende oordelen te uiten en de algemene kerkordeningen naar voren te brengen. Ds. Arminius streefde er naar, dat de Heidelberger Catechismus en de Nederlandse Geloofsbelijdenis vrij zou worden samengevat en herzien en dat het vrij zou zijn daarin te veranderen, te verbeteren, te

vermeerderen, te verminderen zoals het aan de synode goed toe scheen, zoals in alle nationale synoden zou moeten gebeuren.

Wij hebben gemeend, dat dit zeer onbedachtzaam is, omdat deze geschriften ontvangen en goedgekeurd zijn met instemming van de kerken, voor volksvergaderingen, aan de Christelijke wereld zijn verklaard en daarover verbreid.

Wanneer immers deze geschriften laten zien, dat wij in fundamentele zaken in overeenstemming zijn met Gods Woord zelf, dan moet niet door veelvuldige verandering door de mensen (op vergaderingen), waarin iemand zonder gevaar voor het Heil anders kan gevoelen, uitgenodigd worden tot twijfel, juist over het fundament zelf om aan de tegenstanders zelf een gelegenheid te verschaffen onze kerken te beschuldigen van een rondgang van de belijdenis, een bezig zijn met de religie tot in het oneindige en voor allen, die strijdlustig zijn en begerig zijn iets nieuws, een aanknopingspunt te hebben om zelfs in de geringste zaken van de kerk voortdurend en ijverig bezig te zijn, die zaken, die nu welgevallig zijn of veranderd moeten worden, op een volgende synode misschien weer in hun oude staat hersteld gaan worden etc. We moeten ervoor oppassen, dat de vrijheid, die tot nu toe in onze kerken geweest is, gebruikt wordt, zoals verschillende meningen over zodanige zaken, bij een blijvende catechismus voorgesteld zijn.

Wanneer het echter aan iedereen vrij staat, zijn bezwaren in te brengen, of zich aan het oordeel van de synode te onderwerpen: De synode moet verdedigster zijn van de rechtzinnige kerkelijke belijdenissen, géén verbeteraarster, ook niet voortdurend in de geloofsleer – wij schijnen te aarzelen – in zoveel, waarin wij tot nu toe standvastig zijn geweest.

Vervolgens is het door de rechter onderzocht. Ds. Arminius oordeelde, dat niet de synode zelf – hoewel op wettige wijze vergaderd – moet oordelen, maar alle dienaren van de kerken, zoveel als er in de Nederlanden zijn, en dat daarom zaken van de nationale synode naar de provinciale synoden en van de

provinciale synoden naar de enkele classis en naar alle predikanten terugverwezen moeten worden, en dat alles wat door alle predikanten besloten wordt, tenslotte definitief kracht van vonnis zal kunnen krijgen.

Dit schijnt ons iets dwaas, iets nieuws toe, in niets van de heilige geschriften noch van de Oude kerk noch in een recenter voorbeeld van geloven bevestigd. Ja, zelfs geschikt geworden om in één eeuw totaal uit elkaar te worden getrokken. Daarom meenden wij, dat, volgens de volgorde tot nu toe aangenomen, de zaak van de oudsten naar de classis, van de classis naar de provinciale synoden en van de provinciale synoden naar de nationale synoden moet ontwikkeld worden. Daarna moeten de zaken beëindigd worden of door verscheidene stemmingen; en wat door hen, die op wettige wijze door de kerken zijn verkozen besloten wordt, zal beschouwd worden als definitieve mening van de kerk.

Ten derde werd er gehandeld over de rechters zelf, van hoedanige aard zij moesten zijn.

Ds. Arminius wilde dat zij, dat wil zeggen alle predikanten van de kerken, gedurende dit onderzoek der Waarheid, evenzo tijdens het vonnis, vrij moesten zijn van het ondertekenen en van de verplichtingen (dat wil zeggen het gebonden zijn) aan Catechismus en Belijdenis.

Dat schijnt ons eveneens een zeer dwaze zaak toe. Wat openlijk uitgesproken moet worden, belijden wij immers uit de woorden van God, en omdat het een christen noch een predikant past om zonder geloof te zijn, zo kan men zonder geloof de waarheid niet onderzoeken noch die beoordelen als rechter. Wij echter houden die geloofsleer voor de echte, die de geschriften Catechismus en Belijdenis overleveren uit Gods Woord; zoals derhalve een gelovige nooit vrij is van Gods Woord, zo is men niet vrij van de leer, die daarin is overgeleverd, waarvan wij geloven, dat die geloofsleer (van de Bijbel) in die geschriften (de Heidelberger en de Belijdenis) vervat is.

Wij menen, dat een tegenovergestelde mening de grondslag zou zijn van oneindige verwarringen in leer en in tucht, tijdens dit onderzoek, het welk eeuwen zou kunnen voortduren; niets zou er zeker zijn in de kerk, er zou geen inperking of dwangmiddel zijn tegen ketterijen noch tegen boosheden. Dit zijn de voornaamste zaken, waarin het gaat over de verschillende meningen, en waarin wij niet overeenstemmen.

Bij onze broeders schijnen die raadgevingen van ds. Arminius naar verwarringen te streven, zoals er ernstige (verwarringen) zullen ontstaan in alle Nederlandse gewesten, als wij die (raadgevingen van Arminius) navolgen, wat God, naar ik hoop, moge verhinderen.

Deze zaken heb ik u uitvoerig medegedeeld, opdat gij weet, hoe het er voor staat met de zaken van onze kerken, en opdat ge God moogt bidden om de vrede en de rust ervan.

De vrede van de staat hangt immers af van de vrede in de kerk. Wanneer deze in verwarring is, gaan wij te gronde.

Nu keer ik terug tot onze verhandeling.

Onze magistraat heeft op ons advies, die Edonis, door u zo zeer aanbevolen, aangeklaagd.

Wees gegroet in de Heere, geëerde broeder, raadpleeg de goede geschriften. Ik vertrouw dat deze zaken u aangenaam mogen zijn. Moge God u zegenen.

Uw zeer genegen vriend,

26 juni 1607

J. Bogermannus.

Met grote bezorgdheid ging Johannes Bogerman het jaar 1608 tegemoet, in het geheel niet zeker van de overwinning. We zien dit in een brief die hij schreef aan zijn vriend Acronius, waarin hij hem vroeg: "Help de gemeenschappelijke zaak bij de Heere met aanhoudende gebeden". Het was inderdaad een verschrikkelijke tijd voor de beminnaars van de zuivere leer. Donkere wolken hingen dreigend boven de kerk, want Arminius, de leeuw, die zijn klauwen toonde, was lang niet de eni-

ge, voor wie men vrezen moest. In 1608 had Simon Stevin zijn wiskundig gedenkschrift in het licht gegeven met als titel: "Wonder en is géén wonder"! Ondertussen probeerde Holland, dat met lede ogen de vermeerdering van de volgelingen van Gomarus aanschouwde en het gevaar kende, dat uit het niet-eens-zijn van godgeleerden kon voortkomen, de twist te sussen.

Op hun bevel werden in april 1608 Gomarus en Arminius voor de Hoge raad geroepen. De professoren daagden elkaar uit hun zienswijzen omtrent de belijdenis uiteen te zetten. Maar tot vrede kwam het niet. Na afloop kwamen zij beiden voor de Staten van Holland en hier verklaarde de voorzitter van de Hoge Raad, dat alles in vrede geschied was en er geen verschil bestond, maar Gomarus wekte hen daarop uit die zoete waan. "Met het geloof van Arminius", zo zei hij, "durf ik niet voor de rechterstoel van de Heere Jezus Christus te verschijnen!"

Daarna vermaande hij de Staten vrijmoedig en ernstig, dat zij zouden toezien, opdat de kerk geen schade leed, door bijtijds deze onenigheden tegen te gaan voordat kerk tegen kerk, dienaar tegen dienaar, classis tegen classis, synode tegen synode en stad tegen stad opstaan zou.

Helmichius was ook op deze vergadering en deed daarna verslag aan Johannes Bogerman, omdat hij voelde weldra te zullen sterven. Hij stierf dan ook niet lang daarna een zeer kalme dood, nadat hij allen vermaand had, dat zij zouden volharden en zich hoeden voor de bedriegerijen der drijvers van nieuwe leringen.

In 1609 riepen de Staten weer de professoren voor zich. Deze kwamen elk met vier predikanten. Nadat aan Gomarus was verzekerd dat de Staten geen uitspraak zouden doen, maar dat het oordeel aan een synode zou gelaten worden, begon de vergadering. Arminius las daarbij alles voor, terwijl Gomarus alles uit zijn hoofd deed.

Ook deze vergadering had geen nut; wel wist de hele wereld nu hoe groot die ketterij was. Arminius ging ziek van de Haagse vergadering naar huis. Later bleek het een langdurige ziekte te zijn, waaraan hij op 19 oktober 1609 stierf.

Met zijn dood kwam er echter geen verandering in de toestand der kerk. Hollands Staten wilden van een synode, zoals de rechtzinnigen wensten, niets weten. Alleen waren door de dood van Arminius de plannen helemaal in de war geraakt. Oldenbarnevelt was het echter gelukt het Prinsenhof vijandig te maken ten opzichte van de rechtvaardigheid der zaak. Hij had de rechten der kerk bekort, had tegen de wil van Prins Maurits wapenstilstand bewerkt, had tot nu toe de synode tegengehouden en nooit geprobeerd vriendschap te zoeken.

HOOFDSTUK 7

WAT ER AAN DE DORDTSE SYNODE NOG MEER VOORAFGING

Na ruim veertig jaar oorlog werd het Twaalfjarig Bestand gesloten, maar "deze kerkelijke oorlog", zei Johannes Bogerman, "is verreweg gevaarlijker dan de politieke, want zo de Heere er niet genadig voor zorgt, is een scheuring in de Hollandse kerk te vrezen".

In het begin van 1610 dienden de Arminianen aan de Staten van Holland een remonstrantie in, een verzoekschrift met redenen van handelingen. Hiernaar noemde men in het vervolg deze partij "Remonstranten".

De anderen, die later een contra-remonstrantie indienden, werden dan ook "Contra-Remonstranten" genoemd. De Staten van Holland dachten zo machtig te zijn de kerken te verbieden te spreken over het leerstuk der voorbeschikking.

Gelukkig is God machtiger en Hij moet meer gehoorzaamd worden dan de mensen, en met alle kracht ging men in tegen dit bevel. Ook was men niet bang uit het ambt gezet te worden, hoewel daarmee bedreigd werd.

Zolang de remonstranten de bescherming van de Staten genoten, kon er niets tegen hen gedaan worden. Maar dit zou maar kort zijn. De opvolger van Arminius moest nog benoemd worden. Men dacht aan Thysius uit Harderwijk of aan Hommius uit Leiden. Maar de curatoren zochten een man die met de remonstranten wilde verder gaan en zo dachten zij deze te vinden in Conradus Vorstius, geboren te Keulen. Deze man moest in 1598 in Heidelberg schuldbelijdenis doen van zijn dwalingen (socinianisterij). Hij moest toen beloven zich voor-

taan te houden aan Gods Woord.

Johannes Bogerman kende deze man zeer goed en kenschetste hem als een gevaarlijke godslasteraar.

De Engelse predikant Th. Morton Wintoniae zei van deze man: "Iemand die over God spreekt zonder God en helaas ook tegen God". Zelfs de studenten in de theologie te Leiden vroegen aan de curatoren en aan de Staten van Holland, deze onrechtzinnige man te weren.

In deze tijd had er op verlangen der Staten weer een bijeenkomst van remonstrantse en contra-remonstrantse predikanten plaats in Den Haag.

Zes weken lang hebben ze over de leerstukken gesproken, maar tot een oplossing kwam het niet. De Staten van Holland stuurden Vorstius naar de vergadering om met de contra-remonstranten in dispuut te treden. We kunnen begrijpen dat zij er weinig zin in hadden met hem te praten, maar het moest. Zij kenden hem allang, maar wisten nu precies wat zij aan hem hadden en brachten zware bedenkingen in tegen zijn beroeping, op grond van zijn goddeloze ideeën. Toch keurden de Staten van Holland de benoeming goed, alhoewel ze brieven kregen met het advies deze Vorstius weer over de grens te zetten.

Koning Jacobus VI van Engeland mengde zich ook in de strijd tegen Vorstius en schreef aan de Staten-Generaal, dat de boeken van Vorstius waard waren verbrand te worden en dat ook de schrijver een gestrenge kastijding verdiende. De koning dreigde zelfs met vredebreuk.

In Holland waren de contra-remonstranten blij met deze onverwachte tussenkomst en riepen: "Hoe genadig is God, Die Zijn zaak beschermt".

Eindelijk begon Holland toch voor de tegenstand te wijken en men besloot Vorstius voor één jaar het hoogleraarsambt te onthouden. Hij kon deze tijd dan gebruiken om de tegenpartij te weerleggen, zo vond Holland, maar eigenlijk begonnen ze te verliezen. De Staten van Holland hadden echter ook hun gezicht verloren tegenover het buitenland. Ze probeerden nog

te redden wat er te redden viel en droegen de verdediging van hun godsdienst op aan Hugo de Groot, een geleerd man, die in heel Europa bekend was. Hij ging schrijven; het was één en al geleerdheid, doorspekt met Griekse uitdrukkingen en de mooiste woorden. Johannes Bogerman ging ook aan het schrijven over dit boek van De Groot, dat hij opdroeg aan Willem Lodewijk en aan de Friese regering. Hij schreef vooral over de verschillen in de leerstukken van de remonstranten tegenover de contra-remonstranten en berispte De Groot, dat hij zijn schrijven nergens met bewijzen staaft. De Staten van Holland schenen dit boekje van Bogerman gevaarlijk te vinden, want zij lieten het bij de verkopers in Holland in beslag nemen. Het gevolg daarvan was, dat het nog veel meer verkocht werd, zelfs voor een hogere prijs.

Gomarus schreef Johannes Bogerman hierop een brief, waarin hij hem hartelijk bedankte voor de arbeid, die hij besteed had aan de bestrijding van Vorstius, de "pest der kerken". Dit in navolging van Jacobus, koning van Engeland, die over deze zaak herhaaldelijk brieven schreef, waarin hij beklemtoonde dat men in Nederland Vorstius weren moest.

Toen Holland nu, zoals we gezien hebben, door verschillende maatregelen van hun zijde partij koos en de remonstrantse zaken bevorderde, en een uitspraak deed over hetgeen in de kerk geleerd moest worden, liet het Hugo de Groot optreden als verdediger van haar godsdienstige vraagstukken, wat veel kwaad bloed zette.

De strijd was nu te fel geworden, er moest nu wel beslist worden. In Friesland was gelukkig de rechtzinnigheid gebleven. De Hogeschool te Franeker groeide, nu Leiden zo'n kweekplaats van ketterijen werd.

In 1614 hadden de curatoren van de Hogeschool te Franeker Johannes Bogerman tot hoogleraar benoemd. Deze benoeming was tot verheuging van alle ware Christenen, omdat Bogerman zeer welsprekend was, en zich een verdediger van de waarheid en een verdrijver van oude en nieuwe ketterijen betoonde. Maar Leeuwarden, dat met moeite en kosten Bogerman

man had gekregen, wilde hem niet zo gauw al afstaan en dus weigerden de magistraat en kerkeraad hem te laten gaan. Men wilde vooral nu een krachtig man bij de hand hebben, alhoewel Bogerman niet erg hoog van zichzelf sprak: "Ik zal noch voor u, noch voor de kerk van enig nut zijn". Juist daarom had hij de achting van zijn ambtgenoten.

Dit zien we steeds in de opdrachten aan hem: in 1602 was hij scriba van de provinciale synode; in 1605, 1610 en 1615 was hij voorzitter van deze vergaderingen. Dus de predikanten en ouderlingen vertrouwden hem zeer. In praktisch al deze genoemde synoden drong Bogerman er bij de Staten op aan, de samenkomsten van de doopsgezinden te beletten, de roomse werken tegen te gaan, zoals het onschuldig lijkende St. Nicolaasfeest *, wat toch tot schade der kinderen is.

Bogerman ageerde fel tegen de ontstichting van de zondag in Friesland. En wat deed het hem pijn dat het volk aan wereldse vermaken deelnam, dat de jeugd de tijd verknoeide met voetballen en om de meiboom op de markt danste, terwijl ze daarbij onzedelijke, smerige liedjes zongen.

Bogerman schreef naar aanleiding daarvan in 1616 een boekje over waar berouw naar aanleiding van Davids zonde met Bathséba.

Achterin zien we de eerste beide hoofdstukken van dit boek, dat behalve de voorrede en de toegift, 259 bladzijden bevat. Het behandelt in deze hoofdstukken de vraag waarom God toelaat, dat de Zijnen, ja zelfs soms de heiligste mannen der kerk, tot zware misdaden vervallen.

Bogerman schrijft, dat men van het gevoel der menselijke ellende moet doordringen tot haar oorsprong, welke de zonde is.

Dat men door de erkenning van de zonde moet komen tot de begeerte naar een Verlosser, Die van de zonde bevrijdt. Deze Verlosser is Jezus Christus: doch Hij bevrijdt ons van de zonde in dit leven niet geheel en al.

*Lees hierover: P. Wittewrangel's werk over de "Chr. huishouding".

P R A X I S
V E R Æ P O E N I -
T E N T I Æ,
Sive
M E D I T A T I O N E S
in historiam lapsus DAVIDIS.

Authore

JOHANNE BOGERMANNO,
Ecclesiæ Leoardianæ in Fri-
siâ Pastore.

HERBORNÆ MASSOVIORUM,
Ex officina Christophori Corvini.

MDCLXVI.

Titelpagina van het boekje

Want die zuivering geschiedt, ten aanzien van de gevolgen der zonde, door het bloed van Christus, en, ten aanzien van haar oorzaken, door de Heilige Geest, en dit laatste middel werkt in dit leven onvolkomen. Vandaar de val der godvrezenden, welke God toelaat, om de Zijnen te verootmoedigen, om Zijn genade, trouw en macht te verheerlijken, om de zwakken een troost en hulpmiddel tegen vertwijfeling te verlenen, om zachtmoedigheid te leren gebruiken jegens de gevallen broeders, om de gevallenen te stellen tot een voorbeeld van waar berouw, om de geestelijke zorgeloosheid en insluimering te verdrijven, en om de begeerte naar een toekomstend leven te verwekken.

Tot bewijs van deze denkbeelden wordt in de overige zeventien hoofdstukken de geschiedenis van Davids val uitvoerig behandeld, en geheel menskundig de weg nagespoord, langs welke David, de man naar Gods hart, die reeds zoveel bewijzen van zijn godsvrucht gegeven, en reeds zoveel blijken van Gods bijzondere gunst ontvangen had, tot het dubbele misdrijf van overspel en doodslag geraakte.

Dit boekje schreef Bogerman om de mens te sterken in de strijd tegen het vlees, de wereld en de satan, want, zo schrijft hij, de geschiedenis van Davids val is een spiegel van onze onvolmaaktheid, van de kunststukjes van de satan en ook van de onverdiende, verwonderlijke en zeer standvastige genade en barmhartigheid Gods jegens de Zijnen. Dit is de werkdadige en zoete troost der vallende gelovigen.

Verder toont Bogerman aan, dat deze zedelessen nuttig en noodzakelijk zijn in deze tijd.

Hij schreef dit boekje in het Latijn, dus jammer genoeg alleen voor geleerden.

Dat vallen van het kind Gods weet God en Hij ziet het ook aan. God zou het kunnen verhinderen, maar Hij wil de voortgang der Zijnen op de weg der genade bevorderen; want dit is de weg om de Zijnen tot nederigheid te stemmen, en nederigheid is het begin, het midden en het einde van de deugd

der Christenen. De satan is niet de enige verleider tot kwaad, maar ook heeft de mens een verrader, een vijand in zichzelf, namelijk de oude Adam, of het vlees, waarvoor de mens op zijn hoede moet zijn en Christus geeft bijstand, om het vlees te kennen, te verfoeien, te veroordelen, te doden en te kruisigen.

In een ander hoofdstuk zegt Bogerman: "Alle uitwendige zaken die het vlees prikkelen, moet men ontvluchten, en eveneens de omgang met de goddelozen. Toch moeten wij ook weer niet de eenzaamheid zoeken, maar wij moeten rein leven in een onreine wereld; dit is de grootste roem en wij moeten de vijanden liefhebben en voortdurend strijden tegen de ondeugden".

Nu is dit wel mooi gezegd, maar moeilijk te doen.

Bogerman zegt daarop: "Ja, die dingen zijn niet alleen moeilijk te doen, maar als ze door onze krachten moesten bewerkt worden, zelfs geheel onmogelijk, want van de distelen leest men geen druiven. Voor God echter zijn ze zeer gemakkelijk te volbrengen!"

Deze opdracht wordt besloten met een eerbiedige toespraak aan de heren aan wie hij dit werk opdraagt.

We laten daaruit hier nog een gedeelte volgen: "Aan verscheidenen onder u heb ik bijzondere verplichting, door hun toegenegenheid tot mij, en door de diensten en weldaden, aan mij en mijn vader, zaliger gedachtenis, bewezen. Aan sommigen ben ik zelfs door omgang en vriendschapsbanden gehecht. Bolsward bemin ik niet alleen als de plaats waar ik opgevoed en onderwezen ben, maar ook omdat zij mijn vader, door een vijandelijke inval uit Kollum verdreven en van zijn bezittingen beroofd, menslievend heeft opgenomen, en zijn getrouw en heilig dienstwerk, in het verzamelen en hoeden van Christus' kudde, te midden van de moeilijkste tijdsomstandigheden, in dankbaar aandenken houdt; en omdat zij de stoffelijke resten van mijn grootmoeder en van mijn broer, tot de dag der zalige opstanding bewaart.

Sneek heeft de eerste arbeid van mijn herderlijke bediening met zoveel gunst en toegenegenheid vergolden, dat ik mij van ondankbaarheid zou moeten beschuldigen, zo ik haar ooit vergat. Leeuwarden strekt mij reeds twaalf jaar tot een genoeglijk verblijf, door de toegenegenheid van haar bloeiende gemeente, door de welwillendheid en omgang der aanzienlijkste mannen, door de eensgezindheid van mijn eerwaarde ambtsgenoten, en door de aangename ligging der stad”.

Na zijn vrienden nog eens te hebben aangespoord, het door God hun toebetrouwde heilig te bewaren, gaat hij verder het een en ander te schrijven aan verschillende plaatsen en besluit dan met de opmerking dat hij niet gelooft, dat enig ander gewest met Friesland kan worden vergeleken.

De ware predikanten lieten zich niet muilbanden, lieten zich niet voorschrijven, welke leer zij wel en welke zij niet zouden prediken.

Vooraf ds. Trigland uit Amsterdam kwam tegen de besluiten van de Staten van Holland op. Hij ontzegde zelfs de Staten het recht om ze uit te vaardigen. Uytendogaert verdedigde echter de uitspraken van de Staten. We kunnen begrijpen dat dit aanleiding gaf tot hevige twisten.

In 1615 kwamen te Amsterdam 30 predikanten bijeen om te beraadslagen over de moeilijkheden. Toen werd ook besloten om in dezelfde stad een bijeenkomst van gelijke predikanten uit alle provincies te organiseren. Holland ging er tegen in, maar toch kwam deze er. Friesland koos Johannes Bogerman. Voorzitter werd ds. Fontanus uit Arnhem. ”Wat”, riep hij uit, ”zal bij de politieke overheid het oordeel zijn over de gewichtige punten in de theologie? Wij, die tevoren herders waren over de kudde van Christus, zullen in het vervolg schapen zijn onder het gezag der overheid?”

Zij leverden bij de Staten-Generaal een verzoekschrift in, om een nationale synode te beleggen, als de beste medicijn tegen de bestaande moeilijkheden en verwarringen.

Holland was er niet van gediend en wees het verzoek van de hand, en besloot zich te gedragen naar de ordeningen, die Johan van Oldenbarnevelt opgesteld had in 1591.

De predikanten hadden dit toen al ten zeerste afgekeurd, en als het zo bleef, zou de ware leer het verloren hebben. Zij verdedigden zich met kracht en hielden met hand en tand vast aan het recht van de kerk om vrij en onafhankelijk haar zaken naar Gods wil te regelen.

Hollands Staten, die het verzet zagen, verzachtten het besluit van 1591 in zoverre, dat het daar van kracht zou zijn, waar de overheid dat goed en nodig oordeelde.

Dit bevredigde de Contra-Remonstranten niet. De onlusten vermeerderden en de verdeeldheid nam toe. Ware kinderen Gods werden buiten de stad gezet, vergaderingen van hen verboden. Toen waren er weer hagepreken. Bij deze treurige stand van zaken besloten de Contra-Remonstranten nogmaals in Amsterdam een vergadering te beleggen. De meesten van hen waren echte steunpilaren der kerk. Uit Friesland werd weer Johannes Bogerman gestuurd. Het beste was, werd weer besloten, een nationale synode, maar hoe deze bijeen te krijgen? Holland bleef weigeren, maakte er niet eens een punt van behandeling van. De vergadering hoorde dit bericht van de president met droefheid aan.

Dan maar een synode van de goedgezinde kerken in goedgezinde steden en provincies; maar dit alleen als het hoogst noodzakelijk zou zijn, want de hechtste band die de Nederlanden samenhiel was toch wel overeenstemming in de godsdienst; anders zouden Holland en Amsterdam op hun eigen wijze de kerkelijke zaken regelen; en hiervoor vreesden alle oprechte vaderlanders.

Op een andere vergadering kwam men tot het besluit dat de dienaren van Jezus Christus met alle vlijt zouden aanhouden bij de hoogste overheden, met name bij Prins Maurits en Prins Willem Lodewijk.

De hulp van Willem Lodewijk kon men verkrijgen; met Prins Maurits lag het wat moeilijker, omdat hij zich alleen maar in

het leger op zijn plaats voelde. Bovendien was hij heel geen godgeleerde.

(foto Prentenkabinet R.U. Leiden)

HOOFDSTUK 8

BOGERMAN EN MAURITS

Willem Lodewijk drong gelukkig met krachtige taal bij Maurits aan om voor de handhaving van de Gereformeerde Religie te zorgen.

Hij zei dit aldus: "Iemand moet wel stekeblind zijn, om niet te zien, dat op de onderdrukking van de Gereformeerde Religie, waarom de oorlog veertig jaar met zonderlinge zegeningen van God Almachtig is gevoerd, ook noodzakelijk volgen moet het verlies van de verkregen vrijheid des vaderlands, waaraan Uwe Excellentie en Uw huis meer dan iemand anders veel gelegen is". Deze Willem Lodewijk was een vriend van Johannes Bogerman. Zij leken wel niet veel op elkaar wat het uiterlijk betrof: Willem Lodewijk was klein, mank en niet bepaald knap. Bogerman was groot en had schone trekken. Maar dit hadden ze gemeen: hun streven was het welzijn van de kerk te bevorderen. Bovendien waren beiden gehecht aan Gods Woord.

Prins Maurits was echter bedachtzaam, hij wist het niet direct. Maar nu moest Maurits wel luisteren naar zijn neef, die hem in zoveel geholpen had. Zij moesten samen één zijn. En vooral toen Willem Lodewijk hem zei: "Uw vader heeft de oude ware religie beschermd en de Remonstranten hebben Oldenbarnevelt aan het hoofd en willen die religie uitroeien!" werd Maurits hart geraakt. Hij wist nu wat hij kiezen moest, en dat liet hij zien ook op een wijze die grote openbaarheid verkreeg.

Op 14 januari 1617 riep hij een vergadering bijeen van leden van verschillende regeringscolleges in Den Haag.

Graaf Willem Lodewijk, stadhouder van Friesland, Groningen, Ommelanden, Drenthe, etc..
(foto Prentenkabinet R.U. Leiden)

Toen liet hij zich de eed voorlezen, die hij aflegde in 1586, waarbij hij en de staten zich wederkerig verbonden om tot hun laatste druppel bloed de gereformeerde religie te beschermen. Veelbetekenend zei hij nu: "Ik heb gezworen, dat ik voor de Gereformeerde godsdienst zal strijden. Die eed zal ik houden, zolang ik leef!"

Een moedig besluit was dit. De Remonstranten werden bijna verslagen toen ze dit hoorden.

De Contra-Remonstranten waren echter bijzonder blij. Hoe belangrijk dit besluit is geweest, bleek al dadelijk in het remonstrantse Rotterdam. Aldaar werd namelijk op de eerste zondag hieropvolgend in een particulier huis een echte preek gehouden. De hoorders werden uitgescholden, maar dat hinderde hen niet.

Maurits een man met vele deugden en vele gebreken, was de populairste man in Nederland, een held, een geloofsheld. Hij was wel dienaar van de Staten van Holland, maar het zou maar één stap zijn, of de rollen waren omgekeerd.

Holland en Van Oldenbarnevelt bleven volhouden: géén nationale synode, maar liever geleerden uit het buitenland vragen deze zaak te onderzoeken. Het zal blijken dat Holland eerst in het nauw gedreven moest worden.

Maurits ondernam ook stappen, waardoor de spanning toenam en het voor de Remonstranten gevaarlijk werd. Deze mensen hadden in Den Haag echter ook nog de overhand. Zelfs zo erg werd het, dat de Gereformeerden daar geen enkele kerk meer hadden. Nu kreeg men de Kloosterkerk, die een soort pakhuis voor het leger was geworden. De kerk werd schoongemaakt met behulp van de soldaten van Prins Maurits. Banken en een preekstoel werden erin gezet. Na veertien dagen was alles gereed. Toen kwam Prins Maurits met groot gevolg door de straten van Den Haag om de eerste kerkdienst in dit gebouw bij te wonen, die door ds. Swalmius werd geleid. Meer dan tweeduizend toehoorders waren aanwezig. Louise de Coligny en Frederik Hendrik gingen naar een andere kerk, een remonstrantse.

Het duurde toen niet lang, of er kwamen veel meer mensen om de ware prediking van Gods Woord te horen. Hoe blij was Willem Lodewijk, toen hij het hoorde: "De vreugde is zo groot, waarmee alle goede patriotten en oud-gereformeerden zijn vervuld, omdat Zijne Excellentie zich zo openlijk heeft verklaard, dat zij Zijne Excellentie de kroon van behouder des vaderlands toekennen".

Maurits had thans voor de hele wereld verklaard, dat hij géén kerkelijke gemeenschap wilde houden met de volgelingen van de ketterse Arminius. De hofprediker Uytenbogaert was hoogst beledigd. Scherper dan ooit stonden Van Oldenbarnevelt en Maurits nu tegenover elkaar. Door deze onenigheid werden het gezag en de invloed van de Staten van Holland zeer zwak. De besluiten die zij namen, werden in de ene plaats met gestrengheid uitgevoerd, terwijl in een andere plaats de vroedschappen – de stedelijke colleges – weigerden ernaar te handelen.

Twee wegen stonden er nu voor Holland open, òf toegeven òf een krachtiger houding.

Het eerste wilden ze niet, want dan deden ze zichzelf geen eer aan. Zij kozen dus voor het laatste.

Op 4 augustus 1617 namen ze de Scherpe Resolutie aan. Dit was een der meest roekeloze besluiten, die ooit genomen zijn, zou Groen van Prinsterer later zeggen. Een zeer gevaarlijk stuk werk, want daarmee plaatste Oldenbarnevelt, de opsteller ervan, Holland boven de Staten-Generaal en ook boven Prins Maurits, want het leger kon zich nu aan de bevelen van de Prins onttrekken.

Bovendien werd aan de vroedschappen van de steden vergunning verleend volk met wapens – de waardgelders – aan te nemen, dat gehoorzamen moest aan de Staten van Holland of aan de magistraten der steden. Ook waren de staten en steden vrij, Prins Maurits te vermanen en te verzoeken bij hun maatregelen de helpende hand te bieden.

We kunnen begrijpen dat deze scherpe maatregelen de haat jegens de Arminianen deed verdubbelen, vooral toen enkele

steden ertoe overgingen de waardgelders in dienst te nemen, om te waken tegen de ongeregelheden. De gewone mensen geloofden natuurlijk niet dat de Contra-Remonstranten gevaarlijk waren. Bovendien moesten de burgers dan hun vertrouwen stellen in waardgelders, het schuim der boeven. Een burgeroorlog lag hierin opgesloten: soldaten van de steden tegen soldaten van Prins Maurits, die de Remonstranten moest helpen tegen zichzelf. Een vreemde zaak. Hoe speelde Oldenbarnevelt met vuur!

Was hij gereformeerd? Dat is uitgesloten. Was hij een Arminiaan? Wat moeten we denken van zijn lijfspreuk: "Niets te weten is het veiligste geloof?" Is dat gereformeerd? Hoe het zij, uit zijn gedragingen is gemakkelijk af te leiden dat hij een raschte remonstrant was, of nog erger. Hij heeft er geen erg in gehad welk een kracht het Bijbels Gereformeerd geloof in Nederland bezat. Hij stelde partijbelang boven landsbelang.

Toen de vier provincies Friesland, Gelderland, Zeeland en Overijssel bij de Staten-Generaal aanvraag deden een nationale synode te houden, had Maurits aan de Engelse koning laten vragen of ook hij de noodzakelijkheid van zulk een synode wilde beklemtonen door ook zijn stem te laten horen. De koning stuurde een brief, maar deze werd door de Staten van Holland aan de kant gelegd en niet eens beantwoord.

Prins Maurits zat echter zelf ook niet stil. Hij verhinderde in verschillende plaatsen waardgelders aan te nemen. Terwijl de vier provincies reeds definitief een algemene synode vaststelden en de plaats daarvoor aanwezen, bemoeide Maurits zich met deze zaken meer dan ooit.

Hij had in november en december van het jaar 1617 de Hollandse Staten bezocht om ze toch nog over te halen tot de synode. In januari 1618 trok hij naar Nijmegen, waar hij de remonstrantse regering wegjoeg en een betere regering installeerde. Op alle kerkelijke landdagen in Gelderland en Overijssel was hij aanwezig. En hoe ging het met Johannes Bogerman? Hij werd naar het brandpunt der twisten, Den Haag, geroepen.

De gedeputeerde Staten van Friesland gaven hem toestemming drie maanden aldaar de predikdiensten waar te nemen. Later heeft Prins Maurits ervoor gezorgd dat er nog twee maanden bijkwamen.

Bogerman heeft het er niet gemakkelijk gehad. Hij preekte in de Kloosterkerk, verzorgde de gemeente, Prins Maurits liet aan hem de correspondentie met het Engelse hof over. Toch mocht hij ook daar blij zijn, want er kwamen vruchten.

Bovendien was het besluit over de bijeenroeping van een nationale synode erdoor gekomen met een meerderheid van stemmen, terwijl Overijssel niet tegensprak, maar wachten moest op de afgevaardigden.

De synode zou op 1 november te Dordrecht bijeengeroepen worden. Dit viel Holland tegen, want zij was onvoorbereid. Utrecht was ook iets onrustig, want daar waren velen contraremonstrants. De andere vier provincies waren blij en God Zelf zou hen wel voorbereiden. Er waren echter nog vele bezwaren uit de weg te ruimen, want de vier provincies hadden wel het houden van een nationale synode vastgesteld, maar zonder de toestemming van de andere provincies kon er niets gedaan worden. En twee bleven er weigeren. Vooral Holland moest gebroken worden en dit moest Prins Maurits doen, de krachtige held Gods, de Gideon, de Simson, de uitverkorene, om Gods huis van de vijanden te verlossen. Johannes Bogerman zei dan ook: "Laten wij God bidden, dat Hij hem behoeft in dit werk van Reformatie". Maurits stelde Gods kerk niet teleur. Hij begaf zich op 31 juli 1618 naar Utrecht, het bolwerk van de Remonstranten in die provincie. Hij liet 's morgens vroeg alle waardgelders van die stad naar de markt oprukken en op zijn bevel legden allen de wapens neer.

De magistraat van Utrecht werd vervangen en nadat alles daar weer in orde was gemaakt, ging hij terug naar Den Haag. Het was nu duidelijk, dat er één man in de Nederlanden was, die alle krijgslieden moesten gehoorzamen. Van de eigen macht had de remonstrantse partij dus niets meer te hopen.

Alle tegenstand van Holland was verder vruchteloos en toen Prins Maurits van de Staten-Generaal bevel kreeg om tot gevangenneming van Oldenbarnevelt, Hugo de Groot, Hogerbeets en anderen over te gaan, was het wel overduidelijk, dat Hollands heerszucht ten einde was. "Deze heerszucht opgebouwd door de grote advocaat Oldenbarnevelt, moest met de bouwer vallen", zei Bogerman.

Het doel werd nu bereikt. Holland en Utrecht stemden er ook mee in dat er een nationale synode gehouden zou worden.

Inderhaast werden er provinciale synoden belegd om afgevaardigden te kiezen. Friesland verkoos vanzelfsprekend Johannes Bogerman, want in hem stelde men vertrouwen.

OORDEEL VAN HET SYNODVS NATIONAEL

gehouden binnen *DORDRECHT.*

HOOFDSTUK 9

DE NATIONALE SYNODE

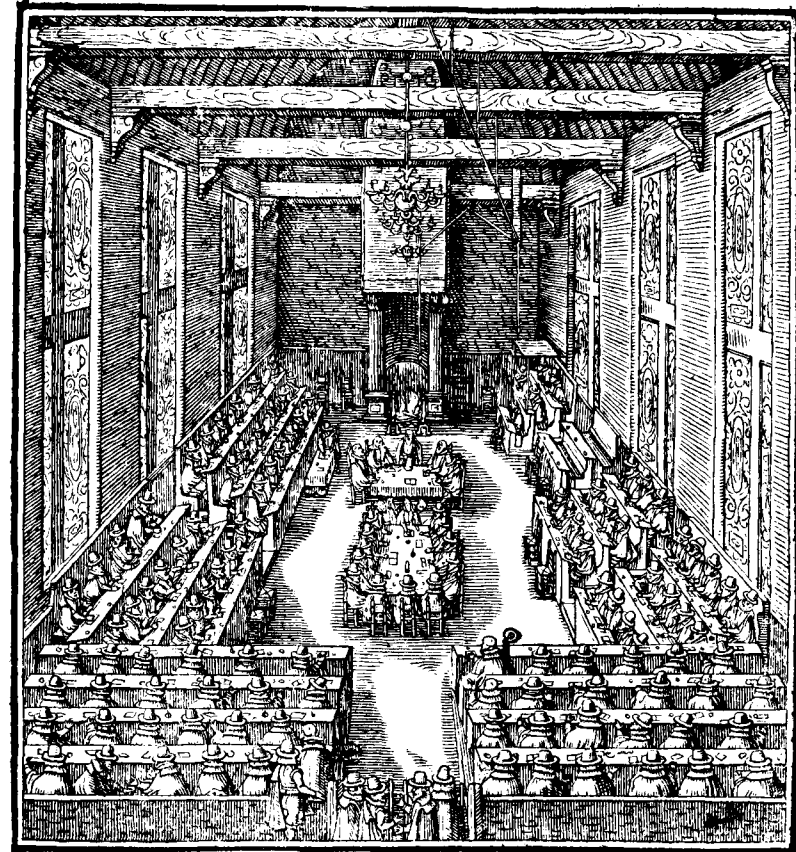
Op 17 oktober 1618 werden in heel ons land bededagen gehouden om de Heere te smeken, of Hij Zelf de leiding over en in de nationale vergadering der kerken wilde nemen. Bijna een maand later, op 13 november, zien we vele van deze voorgangers in één kerk zitten, namelijk in Dordrechts Grote Kerk, waar ds. Balthazar Lydius van Dordrecht de Nationale Synode opende.

Johannes Bogerman was ook aanwezig. Hij kende er velen, ook van de zevenentwintig buitenlanders. Hij was er blij om en in stilte dankte hij God, dat hij temidden van deze godsgenanten mocht zitten. Dat waren vijf hoogleraren, achtentwintig predikanten, eenentwintig ouderlingen en achttien commissarissen die de Staten-Generaal vertegenwoordigden.

Na de predikatie gingen zij naar de Kloveniersdoelen, door de Remonstranten schandelijk "dool capelle" genoemd, waar de vergadering zou worden gehouden.

Allen moesten een synodale eed afleggen, waarin beloofd werd "in het oordeel over de geloofsgeschillen generlei menselijke schriften, maar Gods Woord alleen, voor een zekere en onfeilbare regel des geloofs te zullen gebruiken, en in deze ganse handel niet dan Gods eer, de rust der kerk, en bovenal de behoudenis van de zuiverheid der leer te zullen voor ogen hebben".

Op de eerste zitting moest een voorzitter gekozen worden. Het was de wens iemand te kiezen uit de afgevaardigden van die provincies, waarin de kerkelijke verdeeldheid weinig doorgedrongen waren. Dit was met Friesland het geval.

TOT DORDRECHT,
By Isaac Ianssen Canin ende
zijne medestanders. 1619.

Prins Maurits en Prins Willem Lodewijk bevalen Johannes Bogerman aan de synode aan, want hij was een man naar hun hart.

Bogerman zelf had zich genoeg met de twisten bemoeid, om er goed van op de hoogte te zijn. Zijn persoonlijke eigenschappen maakten hem geschikt voor deze functie. Iedereen wist dat hij een bekwaam godgeleerde was, die uitstekende studies gevolgd had, en op zijn reizen de inrichting van verschillende gereformeerde kerken had leren kennen. Hij bezat een grote mate van welsprekendheid en een indrukwekkend uiterlijk: een hoog en gerimpeld voorhoofd, heldere ogen en een prachtige lange baard. Dit alles was in volkomen harmonie met de deftige ernst die op zijn gelaat lag. Zijn gezicht droeg de sporen van voortdurend lijden, zowel geestelijk als lichamelijk. Het laatste werd veroorzaakt door de kwaal waar hij zijn hele leven aan leed: nierstenen. Het eerste gold de zielepijn over de kerk. De vergadering koos deze man, en hij nam het op zich. Van zijn leiding zou voor een groot deel de uitslag afhangen. Heel Europa keek uit. Maar ondanks de zwakte had hij een steun die hem niet verliet; een schild waarop de lasterpijlen afstuitten, namelijk zijn onwankelbaar vertrouwen in God.

Dit vertrouwen horen we in zijn gebeden bij de opening van de zittingen.

Op de vierde zitting werd overlegd op welke wijze men de Remonstranten tot de synode zou roepen. Gomarus wilde dat men hen eerst zou vragen, of zij erkenden dat de autoriteit van de Staten-Generaal wettig was, want dit ontkenden zij. Op deze zaak ging men niet in, daar de komst der Remonstranten de aandacht vroeg. Terwijl men op hen wachtte, kwamen verschillende andere zaken aan de orde. Vooral de bijbelvertaling kreeg aandacht. In de zesde zitting leidde Bogerman deze kwestie in. Drie vragen stelde hij:

1. Is een nieuwe bijbelvertaling nodig.
2. Hoe gaat zij het snelst.

3. Aan hoevelen en aan wie moet zij worden opgedragen.

Bogerman bracht in herinnering, dat men in de omliggende landen in het bezit was van een goede bijbelvertaling, terwijl bij de Nederlandse bijbels niet de oorspronkelijke bronnen waren gebruikt, maar andere vertalingen, die wemelden van fouten en vlekken. Ons volk mocht niet achterblijven, volgens Bogerman.

Ook in de strijd met de tegenstanders van de ware religie was het van grote betekenis, steeds te kunnen wijzen op de Schrift, op het "Er staat geschreven". Hier behoefde niet lang over gepraat te worden, zodat het in de achtste zitting tot het besluit kwam, de Bijbel opnieuw te vertalen uit de oorspronkelijke talen, namelijk het Hebreeuws en het Grieks, en daarbij de beste vertalingen en uitleggingen te gebruiken. Bovendien zou men er korte verklaringen aan toevoegen. Hierna kwam in de negende zitting de vraag aan de orde, of men de Apocriefe boeken zou opnemen. Gomarus was daar tegen, omdat men deze later misschien ook kanoniek zou noemen. Bogerman was het hier niet mee eens, want dan waren de kanttekeningen en de Catechismus enz. volgens hem ook zo te noemen. Verder zei hij, dat het niet ging over de vraag welke plaats die boeken in de harten der gelovigen zouden hebben, maar hoe de Apocriefe boeken met de Heilige Schrift verenigd konden worden.

In de tiende zitting werd dan ook met meerderheid van stemmen besloten, dat de Apocriefe boeken opnieuw uit het Grieks zouden worden vertaald, om geen aanstoot te geven. Bovendien zou door Kanttekeningen worden aangegeven waar de tekst in strijd is met Gods Woord.

Een andere vraag was: moest men de naam Jehova of Heere gebruiken. Bogerman sneed deze discussie af om in navolging van de Grieken, de Engelsen en de Duitsers HEERE en Heere te gebruiken.

In de dertiende zitting werden de vertalers en revisoren benoemd, waar Johannes Bogerman ook bij zou zijn.

In de volgende zittingen kwam het catechetisch onderwijs aan

de orde, waarvan de noodzakelijkheid voor de scholen, in de huizen en in de kerk door Bogerman duidelijk werd aange-toond. Voor de scholen zouden eenvoudige vragen en teksten worden gemaakt. Voor de huisgodsdienstoefeningen een Kort Begrip, en in de kerk zou de Heidelberger Catechismus worden gebruikt; want deze werd bevonden in alles met Gods Woord te accorderen.

De Geloofsbelijdenis werd herzien en goedgekeurd. De buitenlanders vermaanden nog, bij deze rechtzinnige, godzalige en eenvoudige belijdenis standvastig te volharden en ze de nakomelingen onvervalst na te laten.

Bij de bespreking over het drukken en het plaatwerk kwamen men tot het besluit dat voortaan niets zou worden gedrukt, alvorens door de kerkelijke censuren te zijn gecorrigeerd en goedgekeurd.

Op 6 december 1618 verschenen de Remonstranten op de Synode en voorzitter Bogerman wees hun een lange tafel aan in het midden van de zaal. Tot 14 januari 1619 zouden zij gehoord worden. Simon Episcopus, de woordvoerder van de Remonstranten, hield daarna een rede van anderhalf uur, waarin hij zei voorstander van de vrede te zijn, en dat de twisten, onlusten en verdeeldheid te wijten waren aan de Contra-Remonstranten. Het leek erop, alsof de Synode verantwoording moest afleggen tegenover Episcopus. De Synode vroeg hun, of zij wisten waarom zij gedagvaard waren. Zij weigerden een verklaring, tenzij men hun vrijheid wilde geven hun mening te verdedigen. Dit werd hun vergund. Alleen zou er toezicht van de Synode zijn tegen een bittere en hatelijke voordracht. De Remonstranten begonnen toen te protesteren en te schelden, dat de Synode niet gewettigd was en dat zij die het wel ondertekend hadden, scheurmakers waren. Bogerman gaf hun toen antwoord, dat deze Synode bijeen-geroepen was op gezag van de hoge overheid en dat het daar-

om niet de taak van de Remonstranten was aan de Synode de wetten voor te schrijven. Episcopus had de brutaliteit te vragen, wat de Synode zou doen als de Remonstranten over haar zouden oordelen. Bogerman legde zijn hand op zijn hart en zei: "Géén zal gehoorzamen als deze op dezelfde wijze zou plaatsvinden als thans".

Op het schelden van Episcopus gaf Bogerman verder op aanraden van de leden, dit scherpe antwoord: "Jullie hebben een strenge berisping verdiend omdat jullie een blaam werpen op de kerken; op de hoogmogende heren Staten-Generaal; op de buitenlandse vorsten, die afgevaardigden gestuurd hebben; maar zelfs op de Prinsen van Oranje en de regeringen der Nederlandse provincies en steden. Jullie moeten ophouden met zulke kwajongensstreken en jeugdige onbedachtzaamheid de vergadering in minachting te brengen!" De Remonstranten wezen daarop lachend en minachtend naar Bogerman zelf, die jonger was dan de meesten van de hele vergadering.

Zij wilden niet gedaagd zijn, maar als gelijkwaardige partij behandeld worden. Zij hadden de brutaliteit twee reeds afgezet-te predikanten mee te nemen. Episcopus nam gedurig ongevraagd het woord. Wat een geduld moet de voorzitter dus gehad hebben! Zij hebben geprobeerd twist te maken in de Synode, door onderlinge verschillen bij de Contra-Remonstranten aan te stippen. Maar gelukkig bleven dezen éénstemmig. Episcopus daarentegen gaf zich zo onvoorzichtig bloot door met zijn dubbelzinnigheid tijdens het debat nog te liegen ook. (1).

Na het overleggen van hun verklaring over het eerste artikel stelde Bogerman voor, of het niet goed was hen afzonderlijk naar hun gevoelen te ondervragen. Niet ieder was het hiermee eens, maar wel besloot men Bogerman vrij te laten, nu en dan de gedaagden afzonderlijk te ondervragen; waarvan hij gedurig gebruik maakte.

De eerste artikelen nu waren niet verklarend beantwoord,

(1) Wagenaar, blz. 345.

maar steeds zei men wat men niet gevoelde. Zo waren deze belijdenissen geen handelingen over de lieflijke leer der verkiezing maar over het punt der verwerping, aldus Bogerman. Met de vier laatste artikelen deden ze precies als met de eerste. Bogerman ondervroeg de gedaagden afzonderlijk, maar zij weigerden antwoord te geven. De twist vermeerderde. De gedaagden weigerden de Synode als rechter te erkennen. Zij wilden zich de orde van behandeling niet laten voorschrijven, en nog minder door vragen van de president zich naar hun persoonlijke opvatting laten onderzoeken.

Het enige resultaat, tot nu toe verkregen, moest de overtuiging zijn, dat men aan een van de beide partijen moest toegeven. In een gesloten zitting, op 29 december, legde Bogerman deze moeilijke positie, waarin hij verkeerde, bloot: Blijven de Remonstranten hier, dan zullen ze ons steeds verhinderen te handelen; sturen we ze weg, dan stellen ze de achtbaarheid van de Synode in de waagschaal. Wat moet er nu gedaan worden? De één wilde doortastender maatregelen, de ander mildheid gebruiken.

Maar het gevoel van een derde kreeg de overhand: hij wilde de twistpunten door de gedaagden breder en duidelijker laten omschrijven.

Dit weigerden de Remonstranten echter, als zij het op staande voet moesten doen, en vroegen vier uur tijd om onderling te beraadslagen.

Dit werd hun toegestaan. Na die vier uren gaven ze weer een dubbelzinnige verklaring. Natuurlijk wilde men een meer bepaald antwoord, en toen de gedaagden dit weigerden te geven, maakten de staatsgemachtigden bekend, dat het gevoelen van de Staten-Generaal zou gevraagd worden. Er vertrok daarop een commissie naar Den Haag.

De Staten-Generaal besloten zich voortaan te onderwerpen aan de akten en dekreten door de Synode gemaakt, anders mochten hun opinies uit hun geschriften en uit hun schriftelijke en mondelinge verklaringen onderzocht en naar Gods Woord geëcideerd worden.

Dit woog Bogerman zwaar en hij begon nu de gedaagden te ondervragen, of zij de Vijf Artikelen, door hen gesteld als uitdrukking van hun gevoelen, erkenden. Zij bleven het antwoord schuldig. Na deze zitting werd Bogerman hun geplaagd, getart, uitstellen, beschuldigingen, gespot en bijzaken moe. De buitenlanders werden ook boos. Bogerman vroeg een godgeleerde uit Heidelberg, wat diens mening was; waarop hij ten antwoord kreeg, dat de gedaagden onwaardig waren om nog langer in de Synode geduld te worden.

In de dagen van de behandeling der leergeschillen strooiden de Remonstranten bovendien nog met papiertjes, die door middel van hekeldichten en schotschriften opriepen de prins te vermoorden, en ze stuurden Bogerman een doosje met de emblemata der kruisiging. Dat waren voorwerpen, die de persoon Johannes Bogerman karakteriseerden.

Zo kwam het einde van de zesenvijftigste zitting. Dat betekende, dat de gestelde tijd voor de Remonstranten verstreken was. Op de volgende zitting, 14 januari 1619, vroeg de praeses hen, of zij thans gezind waren het besluit der Staten-Generaal en van de Synode te gehoorzamen. Weer had Episcopius een geschrift dat hij wilde voorlezen. Er was nu al zoveel gelezen dat Bogerman dan ook antwoordde, nu eens ja of nee te willen horen. Het geschrift werd dan ook achter de deuren door een commissie onderzocht. Toen de voorrede daarvan gelezen was, wist men eigenlijk al genoeg en er werd aan de Remonstranten gevraagd dit te ondertekenen, als zij met het geschrevene instemden. Dit gebeurde onder vele boze gezichten en toen sprak Johannes Bogerman deze belangrijke rede: "God, Die een Behoeder en Bewaarder Zijner Kerk en de Kenner der harten is, kent en ziet uw streken en arglistigheden, en ook de oprechtheid der Synode, die lange tijd met geduld op uw gehoorzaamheid gewacht heeft, God voor u biddende, dat gij anders mocht handelen. Maar gij zijt altijd vol bedrog en dubbelzinnigheid geweest. Gij zijt niet waardig, dat de Synode verder met u handelt. Uw tegenwoordigheid

hindert ons onderzoek. Zo wordt gij ontslagen en heengezonden.

Mocht de vergadering u nodig hebben, dan zal zij het u bekend maken. Intussen moet gij weten, dat zij, naardien uw hardnekkigheid zeer groot en veelvuldig, en dat tegen de besluiten der Synode en der hoge overheid, geweest is, zulks de ganse Christenheid zal bekendmaken, en tonen dat het de kerk aan geen geestelijke wapenen ontbreekt om u te straffen.

Er zal een rechtvaardige censuur over u plaats hebben, welke ontwijfelbare billijkheid de Synode aan de gehele Christenheid zal doen blijken. Ik geef u dan ook uit naam der heren gecommiteerden en der kerkvergadering uw afscheid. Gij wordt weggezonden, gaat heen! (Dimittimini, exite!)” Hierbij stak hij zijn hand uit terwijl de stem al forser en forser werd. Hij beefde van verontwaardiging.

Ze stonden op. Episcopus riep nog iets over het oordeel Gods, maar Bogerman zei toen niets anders meer dan: ”Gij hebt genoeg gesproken”.

Daarna werden uit de werken der Remonstranten de stellingen beoordeeld.

Pas in februari en maart leverden de Remonstranten een uiteenzetting van hun gevoelens over de V. artikelen in, waarin zij Calvijn, Beza, Perkins, Gomarus en anderen scherp aanvielen. De rust was gelukkig teruggekeerd en men kon toen werken. Niet altijd was het spreken rustig, want Bogerman moest geregeld om matiging in het spreken verzoeken. In de honderd vijfentwintigste zitting kwamen de verklaringen van de leerstukken ten einde. Bogerman dankte God voor de grote overeenstemming, welke daarin gevonden werd. Nu moest nog een eindoordeel opgesteld worden. Bogerman had in zijn weinige vrije tijd al enkele leerregels samengesteld. Een commissie onderzocht deze, en er waren maar kleine veranderingen nodig. Anders had de Synode nog langer moeten duren. Nu was er beslist, en de leer der Remonstranten was veroordeeld. De Synode gaf die door een afzonderlijk vonnis te

kennen aan de wereld. Verder werd de leer van Maccovius, de gebrs. Geesteranus en Vorstius onderzocht.

Maccovius permitteerde¹⁾ bij zijn studenten harde uitdrukkingen, als bijvoorbeeld ”dat de verworpenen nóódzakelijk zondigen en verloren gaan”, en ”dat Christus aller heil niët wil”. Deze zaak werd minnelijk afgedaan.

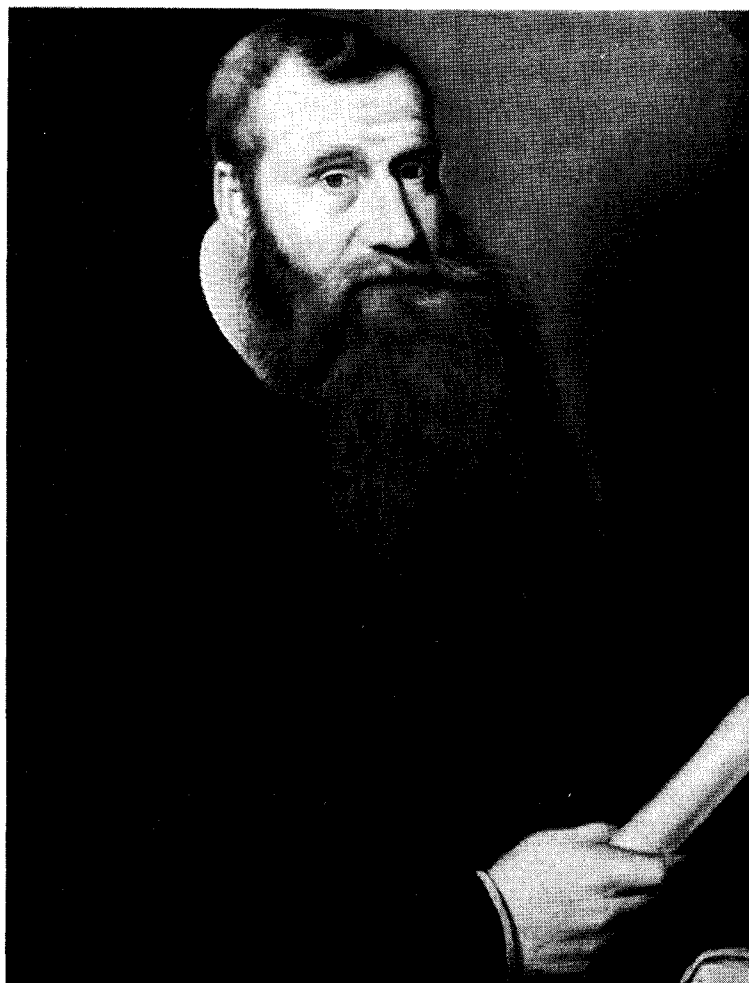
De gebroeders Geesteranus werden beiden uit hun predikambt ontzet. Deze remonstrantse gebroeders ontkenden zelfs de Godheid des Zoons en de erfzonde; ook betwijfelden zij de alomtegenwoordigheid Gods, en zij geringschatten de kinderdoop.

Vorstius werd het verblijf in de Nederlanden ontzegd. Hij bleef er echter rondzwerven, totdat een ernstige ziekte hem in 1622 ten grave sleepte.

Eindelijk, op 6 mei 1619, kwam de Synode in de honderd drie en vijftigste – of voorlaatste – zitting bijeen. Er was een grote toeloop van aanschouwers: mannen en vrouwen, edel en onedel, graven, baronnen, predikanten, burgers en vreemden. Na het gebed van praeses Bogerman verlieten alle leden der Synode de vergaderzaal en ging men in optocht naar de Grote Kerk van Dordrecht. Op de Nederlandse predikanten en ouderlingen na, waren de Nederlandse Professoren de laatsten in deze deftige stoet.

In de Grote Kerk werden de leden de plaatsen aangewezen. Direct achter de gedeputeerden der Staten-Generaal zaten de Nederlandse hoogleraren. Johannes Bogerman begon ook hier met gebed, waarna de scriba's al het gesprokene, al de artikelen, plannen en leerregels voorlazen. De oordelen en vonnissen werden afgekondigd. De waarheid had gezegevierd over de dwalingen. Zo werd bepaald, wat de waarheid was èn inhield. Daarna nam men afscheid van elkaar, waarbij Bogerman allen hartelijk dankte: de Algemene Staten, Prins Maurits, Prins Willem Lodewijk, de Staten der bijzondere Provin-

(1) = stond toe.

Prof. Dr. Ds. Johannes Bogerman
Geschilderd door Pieter Feddes van Harlingen in 1619

cies, de gecommiteerden der Staten-Generaal en de godgeleerden. Op 9 mei, Hemelvaartsdag, in de honderdvierenvijftigste zitting nam men afscheid van de achtentwintig buitenlandse theologen tijdens een maaltijd, waarbij zij tevens een penning aan een gouden ketting als herinnering aan de belangrijke vergadering ontvingen. Op deze penning stond aan de ene kant: "de Godsdienst verzekerd" en aan de andere kant: "zij zullen zijn als de berg Sions".

Hierna waren er nog zesentwintig zittingen zonder de buitenlanders, waarin de kerkorde en de formulieren werden opgesteld.

Enkele artikelen van de kerkorde willen we noemen, daar deze in onze tijd blijkbaar vergeten zijn. In totaal zijn het zesentachtig artikelen, die de wettelijke ordening der kerken aangaan.

Artikel 8

Men zal geen schoolmeesters, handwerklieden, of anderen, die niet gestudeerd hebben, tot het predikambt toelaten, tenzij dat men verzekerd zij van hun singuliere gaven, godzaligheid, ootmoedigheid, zedigheit, goed verstand en discretie, mitsgaders gaven van welsprekendheid. Zo wanneer dan zodanige personen zich tot de Dienst presenteren¹⁾, zal

1) aanbieden.

de classe hen (indien het de Synode goedvindt) eerst examineren, en, naardat zij hen in het examen bevindt, hen een tijdlang laten (in het) privé proponeren, en dan voorts met hen handelen, zoals zij oordelen zal stichtelijk te wesen.

Artikel 18

Het ambt der Doctoren of Professoren in de Theologie is, de Heilige Schrifture uit te leggen, en de zuivere leer tegen de ketterijen en dolingen voor te staan²⁾.

Artikel 19

De gemeenten zullen arbeiden, dat er studenten in de theologie zijn, die door haar ex bonis publicis³⁾ onderhouden worden.

Artikel 21

De kerkeraden zullen alom toezien, dat er goede schoolmeesters zijn, die niet alleen de kinderen leren lezen, schrijven, talen en vrije kunsten, maar ook dezelve in de godzaligheid en in de catechismus onderwijzen.

Artikel 53

De dienaren des Woords Gods en desgelijks de professoren in de theologie ('t welk ook de andere professoren wel betaamt) zullen de belijdenis des Geloofs der Nederlandse Kerken ondertekenen, en de dienaren, die zulks refuse- ren⁴⁾, zullen de facto⁵⁾ van hun dienst bij de kerkeraad of de classe opgeschorst worden, tot ter tijd toe, dat zij zich daarin geheel verklaard zullen hebben, en indien zij obstinatelijk⁶⁾ in weigering blijven, zullen zij van hun dienst geheel ontslagen worden.

2) verdedigen - 3) uit de publieke middelen - 4) weigeren - 5) feitelijk - 6) koppig.

Artikel 54

Insgelijks zullen ook de schoolmeesters gehouden zijn, de artikelen als boven, of in de plaats van die, de Christelijke Catechismus te ondertekenen.

Artikel 69

In de kerken zullen alleen de 150 Psalmen Davids, de Tien Geboden, het Onze Vader, de Twaalf Artikelen des Geloofs, de Lofzangen van Maria, Zacharias en Simeon gezongen worden; het gezang: O God die onze Vader bist, wordt in de vrijheid der kerken gesteld, om 't zelve te gebruiken of na te laten. Alle andere gezangen zal men uit de kerken weren, en waar er enige alreeds ingevoerd zijn, zal men dezelve met de gevoeglijkste middelen afstellen.

Artikel 84

Geen kerk zal over andere kerken, geen dienaar over andere dienaren, geen ouderling of diaken over andere ouderlingen of diakenen enige heerschappij voeren.

Zo was, na honderdtachtig zittingen, de aloude, zuivere leer der zaligheid opnieuw door de kerk aanvaard. Daar, op die Synode, zijn de Dordtse Leerregels opgesteld, ook wel de Vijf artikelen tegen de Remonstranten genoemd. Deze Dordtse Leerregels vormen vanaf dat moment, samen met de zevenendertig artikelen van de Nederlandse Geloofsbelijdenis (van Guido de Brès) en de Heidelbergse Catechismus de "Drie Formulieren van Enigheid". Over de vertaling van de Bijbel werd gesproken, over de reformatie van de hogeschool, de boekencensuur, de zending enzovoort. Op woensdag 29 mei werd de laatste der honderdtachtig zittingen gehouden. Ds. Lydius hield in de Grote Kerk een dankpredikatie over Jesaja 12 : 1-3.

In de Doelen teruggekeerd, dankte voorzitter Bogerman allen voor hun trouwe arbeid, ook de Staten-Generaal voor hun steun, en wenste hij allen dat zij eens mochten samen-

komen in de "Hemelse Synode".

Ongeveer tweehonderd predikanten werden uit het ambt gezet; zij moesten beloven, niet te zullen proberen de dwaalleer te verbreiden. Zeventig tekenden deze akte van stilstand; ongeveer tachtig onwilligen werden over de grens gezet. Remonstrantse vergaderingen, waar dan ook, waren verboden. Bovendien werden vele rectoren en schoolmeesters afgezet.

JACOBUS ARMINIUS.

Ondertussen was op 13 mei 1619 Johan van Oldenbarnevelt gedood. Dit doodvonnis was door een buitengewone rechtbank uitgesproken. Zelfs waren lang niet alle rechters tegenstander van Oldenbarnevelt. Toch was het vonnis éénparig: hij had de wetten in de war gebracht, de stand van de religie in verwarring, zichzelf aanmatigend tot autoriteit in de regering van het land aangesteld, ter versterking van zijn fractie tweedracht gezaaid, wantrouwen gekweekt in de gewesten, de rechten der gerechtshoven miskend, enz. Maurits heeft verschillende keren gevraagd, of hij niet om pardon vroeg. Hij had echter geen spijt. Van genade kon dus onmogelijk sprake zijn, daar hij er niet eens om vroeg. Zelfs wilde hij de rechters niet beschuldigen. Zijn dood was geenszins bewerkt door Maurits of Bogerman. Maar hij viel als voornaamste slachtoffer der kerkelijke twisten.

TERUG IN FRIESLAND

Toen de Nationale Synode was afgelopen, bleef Bogerman op verzoek van Maurits en de Staten-Generaal enige maanden in Den Haag, maar weldra vertrok hij naar Utrecht, om daar de kerkelijke toestand te helpen regelen, want in Utrecht was geen predikant. Zij moesten steeds predikanten lenen. Na hier een tijdje gewerkt te hebben, moest hij terug naar Friesland. Van Maurits en Willem Lodewijk kreeg hij in deze tijd een geschenk voor hetgeen hij vóór, tijdens en na de Synode gedaan had: boeken ter waarde van 116 Carolusguldens ¹⁾.

Dat Bogerman nog steeds in Leeuwarden werd geacht, zien we wel daarin dat ze weigerden hem naar Utrecht te laten gaan. Den Haag en Amsterdam ondernamen ook allerlei pogingen toestemming van Leeuwarden te krijgen, toen zij Bogerman bij herhaling beriepen.

Dringende brieven van Graaf Willem Lodewijk, Prins Maurits, de Staten en de Hoge Raad van Holland enz., ondersteunden die verzoeken en beden om hem af te staan. Het was niet alleen de kerk van de stad, maar het hele land bevond zich in gebrek aan goede, en voornamelijk in de kerkelijke regering ervaren, predikanten. Zij schreven dat het zonder Bogermans hulp te vrezen was, dat de kerken zouden vallen in onherstelbare verwarring. Doch alles was vergeefse moeite! De magistraat van Leeuwarden bleef bij haar eens genomen besluit, dat men, om gewichtige rede-

1) Een jaarloon van een gewoon ambachtsman.

nen, Bogerman niet kon ontslaan.

Willem Lodewijk stelde toen voor, hem bij wijze van lening voor een jaar te laten gaan. Hierop drong ook Maurits aan in een brief. Alles was echter te vergeefs, daar hij al zo lang weg geweest was naar Den Haag en Dordrecht, en ook vanwege de zwakheden van de andere dienaren kon het moeilijk. Bogerman kreeg toen weer hoger traktement, na boos te zijn geweest op Leeuwarden, omdat zij zo doof bleven; want er moest eens, zo zei hij, met ernst over de problemen in de Nederlanden nagedacht worden.

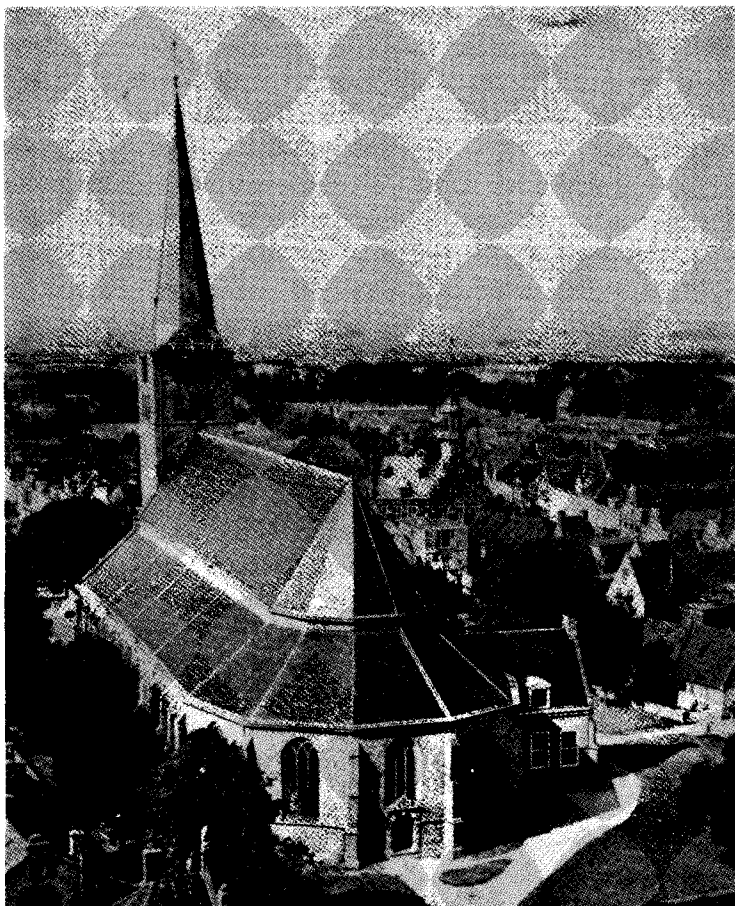
Maar Leeuwarden wist goed hoe moeilijk ze het hadden gekregen hem terug te halen, toen hij vroeger eens buiten Friesland – in Enkhuizen – was geweest. Franeker kwam er ook nog bij, want die wilde hem het hoogleraarsambt opdragen. Bogerman kende immers de Nederlandse taal zo goed, om daarin de studenten te oefenen, ook bij hun preken. De Heilige Schrift moest kernachtig behandeld en uitgelegd worden. Ze wisten maar twee mannen, van wie ze het liefst Johannes Bogerman hadden.

In 1623 werd Bogerman een tijd ziek, en om deze reden was hij in Den Haag; en hij dacht er beslist niet aan nog enige publieke dienst te doen.

Sedert 1625 echter, toen hij bijna steeds in Holland was ten behoeve van de vertaling van het Oude Testament, wilde Leeuwarden dat voortaan de Algemene Staten hem betaalden, omdat men in Leeuwarden toen verplicht was geweest Ds. Geldrop in zijn plaats te beroepen en deze man met zijn kerkdiensten te belasten. Maar ze lieten Bogerman nog niet voor altijd weggaan.

In 1633 werd hij weer beroepen als hoogleraar te Franeker, terwijl de Burgemeesters van Leiden er op aandrongen, dat Bogerman in Leiden bleef met het oog op het drukken en de correctie van de Bijbel.

Nu ontsloeg de Leeuwardense regering hem op 31 januari 1634 uit zijn dienst, welke hij echter in de laatste acht jaar niet had waargenomen.

Franekers kerk, waar ook Bogermans lichaam rust.

HOOFDSTUK 11

HET STERVEN VAN PRINS MAURITS

Omstreeks de tijd dat Bogerman in Den Haag was voor rust, werden de krachten van Prins Maurits minder. De zorgen van de laatste tijd hadden hem geheel neergedrukt. In april 1625 lag hij op het ziekbed, dat zijn sterfbed zou worden. Bogerman had de laatste weinige woorden die Willem Lodewijk, door een hevige beroerte getroffen, sprak, van diens lippen opgevangen. Hij dacht er nu aan ook Maurits te bezoeken. Maar daar zijn eigen ziekte hem verhinderde, wilde hij een korte schriftelijke vermaning en vertroosting tot afscheid zenden aan de Prins, omdat hij van een collega uit Leiden had gehoord dat Maurits wel sterfensbereid was. Maurits voelde echter ook zelf zijn einde naderen. Toen maakte hij zo spoedig mogelijk de wereldlijke aangelegenheden in orde en daarna wenste hij zich niet meer over aardse zaken te bekommeren. Daarom stuurde hij zijn secretaris naar Bogerman met de vraag, of hij bij hem wilde komen. Toen Bogerman op 14 april bezig was een brief aan de Prins te schrijven, kwam juist die secretaris binnen, en zei dat de Prins hem graag zag komen. Uit deze gang van zaken wist Bogerman, dat het Gods wil was en zijn plicht jegens de Prins, om naar hem toe te gaan. Hij dacht nog even na en ging met de bode, die hem kwam halen, in 's Heeren Naam mee. Onderweg bad hij Hem, of Hij hem sterken wilde en Zijn zegen verlenen, dat het mocht geschieden tot Zijn eer, tot stichting van alle vromen en tot zaligheid van de Prins.

Toen hij aan het hof gekomen was, rustte hij een poosje

uit van zijn vermoeidheid en werd daarna door de secretaris en de kamerheer in de kamer van de vorst gebracht.

De Prins ontving hem zeer hartelijk, gaf hem de hand en liet hem direct bij zijn bed plaatsnemen. Daarop gingen alle andere aanwezigen weg. Alleen de secretaris, de kamerheer en de dokter bleven bij deze twee mannen in de kamer.

Prins Maurits vroeg direct, hoe het met Bogerman ging, welke ziekte hij had gehad, hoe hij weer hersteld was, bovendien naar de eetlust, wat hij at en dronk, hoe zijn slaap was, of hij gemakkelijk lopen kon en hoever. Nadat Bogerman hier kort op geantwoord had, begon de Prins over zijn ziekte te spreken. Hij vroeg hem, wat de dokter daarvan dacht, terwijl deze laatste daarbij stond. Verder klaagde Maurits over de koorts en over de ernstige pijnen die hij moest doorstaan, waarop Bogerman zei: "Dat is waar, maar wij dienen op God te zien, zonder Wiens wil er géén haar van ons hoofd vallen kan en wat Zijn Goddelijke raad betreft, zal onze tijd niet worden verkort!" Hierop sprak Maurits: "Daar houd ik het ook voor, ik ben welbesloten". Bogerman hield geen roomse biecht, geen geloofsexamen, maar troostte hem met troostgronden, die uit het geloof waren af te leiden. Hij vond bij Maurits de drie voor een Christen allernoodzakelijkste dingen, namelijk: een waar berouw over de zonde; de vergeving daarvan alleen door de verdiensten van Christus, Gods Zoon, verwachtend en een begeerte om zich te verbeteren. Zo nam Bogerman de gelegenheid waar, de Prins te wijzen op de ellende die we moeten ondergaan, en wat een groot geluk het zou zijn, om daar tegenover de goede en vaste troost te bezitten, die God ons in het heilig Evangelie zo rijk geopenbaard heeft. Maurits zei toen: "Dat is waar" en Bogerman ging verder, door erop te wijzen welke genade God bewezen heeft aan hem, over wiens daden Gods volk zo dankbaar is; en hem nu met een kruis komt bezoeken, om hem zachtjes tot het genadig doel te leiden, dat Hij met hem vóór heeft en hem

ook nog het verstand en het spraakvermogen gelaten heeft. Prins Willem Lodewijk was dit laatste al bijna dadelijk kwijt. Bogerman dacht daaraan, terwijl hij zo bij Maurits was en vertelde dan ook diens laatste woorden, toen hij juist te bed gelegd zou worden: "God zal mij genadig zijn, om Zijns lieven Zoons wil!"

Daarbij vertelde Bogerman aan Prins Maurits dat Prins Willem Lodewijk op zijn ziekbed bericht kreeg, dat aartshertog Albert, toen die ziek was, naar Scherpenheuvel was gereisd, om daar aflaat van de zonde te halen. Prins Willem Lodewijk schoot toen in de lach en dankte God in gebroken woorden, dat hij een ander licht had ontvangen en een beter fundament in zijn hart gekregen had. Daarop zei Prins Maurits: "Graaf Willem Lodewijk had die plaats Scherpenheuvel altijd bij zich". "Juist", zei Bogerman, "Graaf Willem Lodewijk behoefde niet naar Scherpenheuvel om daar troost te zoeken, want hij had de enige troost, de Heere Jezus Christus in zijn hart"; waarop Maurits zei: "Zo versta ik het ook".

Na deze gesprekken hield Bogerman het voorbeeld van Hiskia voor, wie God door een profeet liet aanzeggen: "Geef bevel aan uw huis, want gij zult sterven". De koning werd toen doodziek, maar stierf niet aan die ziekte. Deze uitkomst lag in Gods raad verborgen. Want toen Hiskia zich voor God verootmoedigd had, verlengde God hem zijn leven met vijftien jaren. "En", zo zei Bogerman, "zo is ook deze ziekte een bode van God en een voorbode van de dood, die eenmaal komen zal. Maar het uur en de tijd heeft God tot ons bestwil verborgen. Misschien zal God hetzelfde doen, wanneer u zich naar Hiskia's voorbeeld voor God zult hebben verootmoedigd". Toen liet Maurits merken dat hij voelde te zullen sterven, waarop Bogerman hem vermaande om zich volkomen met God te verzoenen, om dan met een geruste ziel alles te kunnen verwachten, wat God believen zou over hem te beschikken. "Dat doe ik", zei de Prins.

Bogerman sprak verder: "Hiertoe is voor alle dingen nodig, dat wij ons voor God verdeemoedigen vanwege al onze zonden, daar die tegen Gods allerheiligste geboden strijden en in hun natuur voor God afschuwelijk zijn, Gods toorn opwekken, ja alle plagen, zowel tijdelijke als eeuwige, veroorzaken, alsmede de bittere dood, die Gods Zoon daarvoor heeft moeten lijden. Wij hebben ze oprecht te haten en te veroordelen, te belijden en te bekennen". Daarna hield Bogerman hem enkele gedeelten uit Gods Woord voor, waarin aan degenen die zo doen, genade en vergeving beloofd wordt. Toen zei Maurits enkele keren wenend: "Ik heb gezondigd, grotelijks gezondigd". Waarop ook Bogerman ontroerd antwoordde: "Dit is een aangenaam offer voor God, want Hij zal stellig zo'n gebroken geest niet vermaden, zoals David zegt in Psalm 51 : 19".

Daarna hield Bogerman hem de rijke en overvloedige troost voor ogen, die alle boetvaardige zondaars in onze Verlosser Jezus Christus vinden en vroeg hem, of hij zich daarmee niet van harte vertroostte.

Toen beleed Zijne Hoogheid zijn geloof met de volgende woorden: "Ik neem mijn toevlucht tot de genade en grote barmhartigheid van God. En ik geloof dat de Heere Christus voor mij aan het kruis gestorven is; daarop stel ik al mijn vertrouwen, daarop stel ik al mijn vertrouwen". Zo spraken ze samen nog een tijdje. Maurits beleed in dit gesprek, Hem niet gediend te hebben, zoals het moest, en bad Hem dan ook, of Hij hem wilde sterken. Daarna nam Bogerman afscheid en liet bij hem een briefje achter, waarop hij enkele hoofdstukken had geschreven, waarin Christus' gebed en de heerlijkheid van het eeuwige leven beschreven werden.

Twee dagen later hoorde hij van de dokter, dat de Prins er dadelijk mee was begonnen. (Dat waren Lukas 15 en 17, Psalm 51 en 130, Johannes 17, Romeinen 5 en Openbaringen 21 en 22).

Op dinsdag 22 april bezocht Bogerman de Prins voor de

tweede maal. 's Morgens om 10 uur kwam een bode hem halen, omdat het waarschijnlijk niet lang meer zou duren. Daarom ging Bogerman direct mee en kwam bij Maurits, die een open Bijbel voor zich had. Maurits ging gelijk goed zitten en spoelde zijn mond om beter te kunnen spreken. Maurits zei dat hij alle hoofdstukken gelezen had, maar nu niet meer precies alles wist; wèl, dat hij vasthield aan dat waar het om ging. Daarop zei Bogerman toen met nadruk, dat hij er goed aan deed de hoofdzaak eruit te onthouden, namelijk het stuk van de ware bekering en de troost, die daaraan verbonden is. En toen sprak Maurits met ernst en ontroering: "Hierover gaat al mijn bekommring, of mijn berouw over mijn zonde wel voldoende is. Ik heb God ten zeerste aanstoot gegeven. Ik weet en geloof vast, dat Hij mij al mijn zonden om Christus' wil vergeven zal, als ik oprecht berouw heb, en ik wil Hem bidden, of Hij mij oprecht berouw schenken wil, nog groter dan ik heb". Toen hield Bogerman hem de woorden voor, zoals die het berouw van Gods kinderen vertolken. Daarna nam hij weer afscheid, terwijl hem gevraagd werd 's middags om drie uur terug te komen.

Dit deed hij. Het eerste wat Bogerman hem vroeg was, of hij nog zo welbesloten was, waarop de Prins zei: "Ja, beter dan ooit!"

Gods knecht vermaande hem toen daarin te volharden tot het einde toe. Daarop deed hij een gebed, waarbij allen die aanwezig waren, op de knieën gingen, en niet zonder tranen werd er gebeden. Daarna ging Bogerman naast Maurits zitten en sprak nog een kort troostwoord, zoals de Heere hem dat toen ingaf, over de liefelijke vruchten van het kruis, over het onderscheid tussen de dood der heiligen en der goddelozen, over de schone ruil die allen maken, die in een waar geloof uit deze aardse tabernakel verhuizen, dit jammerdal verlaten, en bij de Heere gaan inwonen. Maurits draaide zich naar de dominee toe en zei: "Zo geloof ik ook, ik ben welbesloten". Voordat Bogerman nu wegging

zei hij nog, hoe hij zich bewust was dat de Heere hier niet zonder zegen in zou zijn. De Prins greep zijn hand en drukte die twee keer, zodat Bogerman ook zijn tranen niet kon weerhouden en moest zeggen, dat God hem ongetwijfeld een liefelijke en zalige uitgang bereiden zou.

Toen ging Bogerman vermoeid, maar toch blij, weg. De volgende dag, woensdag 23 april, werd hij 's morgens weer geroepen om bij Maurits te komen, die al op het sterven voorbereid was. De dominee vroeg naar zijn toestand. Maurits zei toen: "Het ligt even vast als gisteren". Bogerman las daarop enkele Schriftgedeelten voor als troost, voor hem die nu zo zwak lag. Maurits zei verder: "Ik ben wel vastberaden, en er is niets ter wereld dat mij bezwaart. Ik was er alleen bekommerd over, of mijn berouw over mijn zonden wel groot genoeg was. En het smart mij dat ik mij niet zo verbeteren en God dienen kan, als ik wel zou willen. God zal mij sterken, ik ben gerust". Zo gaf de Prins te verstaan, dat hij innerlijk geheel gerustgesteld was, en zijn strijd door Gods genade had beëindigd.

Daarna sprak Bogerman nog een poosje en raadde hem aan te blijven bij die enige troost, die er is in leven en sterven, waarop hij dit uit de Heidelberger Catechismus, vraag en antwoord één voorlas. Toen zei Maurits: "Dat is ook mijn enige troost. Ik ken géén andere. Dit is mijn enige toevlucht, waar ik bij blijven wil".

Even daarna verliet de dominee de vorst, hem een zalig einde toewensend.

's Middags om vier uur werd hij weer geroepen. Dit zou zijn laatste bezoek zijn, want de Prins was stervende. Spreken kon hij niet meer, ook kon hij de ogen niet meer opslaan. Bogerman sprak toen aan het oor van de Prins, te denken in zijn hart aan zijn Heiland Jezus Christus, nu hij niet meer spreken kon. De Prins liet hem merken dat hij het begreep. Hierop ging Bogerman voor in gebed, waarbij weer allen aanwezig bleven en op hun knieën meebaden. Na het "amen" stond Bogerman op en sprak aan 's Prinsen

oren deze woorden: "Zo u het verstaan hebt en in de Heere Jezus nog wel gerust bent, dan verzoek ik u dit met een handdruk mij te kennen te geven".

De Prins pakte toen de hand van de dominee zo vast, dat deze hem niet kon losmaken, totdat de levenskracht verdween, alsook de polsslag. Toen sprak Bogerman nog de volgende woorden: "Heere Jezus, ontferm U mijner, Heere Jezus ontvang mijne geest". Prins Maurits toonde nog dit te verstaan. Daarna deed Bogerman nog krachtig een gebed. Toen rustte de Prins in de Heere, tegen de avond tussen vijf en zes uur. Zo ontsliep hij zacht en liefelijk, onder de gebeden der omstanders.

Bogerman zag nooit een mens zo sterven, zonder de geringste verandering in enig lichaamsdeel, en zonder enige moeite van zijn ademhaling.

Zo stierf Prins Maurits, in de leeftijd van achtenvijftig jaar.

Bogerman heeft dit sterven opgetekend en dit geschrift kort daarna uitgegeven*. Hij besluit dit verhaal als volgt:

"God heeft ons enkele jaren geleden de vrome heer Graaf Willem Lodewijk ontnomen. Daarna bezocht God deze landen met een zware pestilentie, dure tijd, hoge waterfloeden en zo'n vurige oorlog, als nog ons te wachten staat. Thans slaat God ons bovendien deze diepe wonden, om onze grote zonden, en dat in zulk een tijd, waarin wij deze goede Prins het allermeest nodig hadden.

Wil God ons dan ten enenmale verlaten en van ons wijken? Soms schijnt dat wel het geval te zijn, en het is stellig géén geringe zorg. Maar de Koning aller koningen en de Heere aller heren (Die nimmermeer sterft, en Wiens oordelen rechtvaardig en Wiens wegen onbegrijpelijk zijn) kan en zal ons naar Zijn oneindige goedertierenheid, om Zijns heiligen Naams en beminden Zoons wil behouden; namelijk indien

*) 1e druk 1625, 2e druk 1825, 3e druk 1975, 4e druk 1976.

wij (zowel regeerders als onderdanen) onze zonden recht haten en verlaten, en ons intijds van harte tot Hem bekeren en in Zijn heilige wegen, die ons niet onbekend zijn, oprecht wandelen.

Daarom besluit ik met de bede tot God, of Hij in deze ernstige tijden, waarin de gehele Christenheid onderling zo verschrikkelijk in strijd is, de satan wil bedwingen en Zijn volk op aarde genadig wil bewaren. Dat zij zo”.

De Papengracht te Leiden.

HOOFDSTUK 12

DE BIJBELVERTALING

Op de Dordtse Synode was besloten een nieuwe Bijbelvertaling te vervaardigen. En precies acht jaar na de opening van deze Synode waren in een huis op de Papengracht te Leiden Johannes Bogerman en anderen bijeen. Johannes Bogerman was er diep van overtuigd, dat de Geest uit de oorspronkelijke Heilige Schrift nu ook tot hem zou spreken. Hij was namelijk gekozen om te helpen bij de vertaling van het Oude Testament, samen met Baudartius en Bucerus.

Aan de Staten-Generaal werd gevraagd in de kosten te voorzien, zodat de vertalers op één plaats konden samenkomen. In het begin was het door allerlei oorzaken uitgesteld. Pas op 31 januari 1625 werd er besloten, dat de vertalers zouden bijeenkomen in Leiden.

De vertalers zouden ontslagen worden van het werk in hun gemeenten, met behoud van hun jaarwedde, terwijl de Staten-Generaal de huishuur en andere onkosten voor haar rekening zouden nemen.

Leeuwarden kon thans het ontslag niet weigeren, daar dit verzoek werd gesteund door de Nationale-Synode, de Staten-Generaal, de Gedeputeerde Staten en door de stadhouders.

In november 1625 kwam Bogerman te Leiden, de andere twee vertalers arriveerden enige tijd later. In november 1626 hielden de vertalers hun eerste vergadering, waarin Johannes Bogerman tot voorzitter werd gekozen.

Ds. Wilhelmus Baudartius.

In een volgende vergadering begonnen ze met Genesis 1. Dit deden ze met z'n drieën, om tot overeenstemming te komen wat betreft stijl en taalgebruik.

Ze gebruikten daarbij ook de beste vertalingen van het Oude Testament, onder andere die van Piscator, St. Aldegonde, Helmichius, de Latijnse, de Lutherse, de Geneefse, de Zürichse en de Engelse vertaling, de Septuaginta en de uitleggingen van Calvijn, Tremellius en Junius. De Hebreeuwse taal werd vergeleken met het Chaldeeus, Arabisch en met de uitleggingen van de Rabbijnen.

Na het afwerken van Genesis 1 verdeelden ze elk Bijbelboek in drieën. Ieder werkte zijn deel af en voorzag dit van kanttekeningen.

Daarna kwamen zij in vergadering bijeen, waar ze eerst de oorspronkelijke tekst lazen en daarna hun vertaling, waarna alles woord voor woord werd vergeleken. Dit nam veel tijd in beslag. Juist daarom werd het ook een vertaling die zeer nauwkeurig was. Hierna ging het naar de correctoren, onder andere Gomarus en Revius.

Het Nieuwe Testament werd door ieder in zijn geheel vertaald, waarna het een met het ander werd vergeleken. Na deze overleggingen werd het naar de correctoren gezonden. De vertalers van het Oude Testament hadden een voorsprong op die van het Nieuwe Testament, daar zij er al anderhalf jaar aan hadden gewerkt, toen de anderen pas begonnen.

Er werd hard gewerkt, hetgeen we bijvoorbeeld kunnen lezen in een brief van Baudartius aan Revius: "Ick en hebbe mijn leven lanck noyt so geblockt als ick nu in mijn oude daeghen doen moet".

We weten dit ook uit het feit dat in september 1629 de vijf boeken van Mozes klaar waren, in maart 1630 de boeken Jozua, Richteren, Ruth en in oktober de laatste historische boeken, Samuël en Koningen. In maart 1631 volgden: de Kronieken, Ezra, Nehemia, Esther – en in mei Job. Toen waren de Psalmen ook al bij de drukker.

Terwijl de vertalers bezig waren met de grote profeten, kwam het ontstellende bericht van de dood van Bucerus op 7 augustus 1631. De hoge heren verzochten toen aan de beide overige vertalers het werk zonder medehelper samen voort te zetten.

Bogerman en Baudartius hadden wel bezwaren, maar stemden toch toe. Uiteindelijk heeft Bogerman het helemaal alleen op zich genomen.

Hoeveel Bogerman van het Oude Testament precies vertaald heeft, is niet bekend, maar het is zeker dat hij het grootste gedeelte gedaan heeft, en dat terwijl hij een zwakke gezondheid had. Maar hij werd dan ook door menigeen opgedragen in het gebed. Ook schreef menigeen hem beмоedigende brieven; hetgeen we zien in een schrijven van Gomarus aan Bogerman: "Hoe aangenaam mij uw brief was, hebben mijn bedienden genoegzaam kunnen merken, daar ik bijna van vreugde danste, toen ik de vertaling van de eerste zes kleine profeten, door u bewerkt, ontving. Ik heb God zeer gedankt voor het volbrachte werk en voor uw gezondheid; gij zijt daartoe van de Hemel gesterkt. Mijn vreugde is nog vermeerderd bij het ontvangen van de overige zes, waaraan goede arbeid besteed is".

Eén keer schreef hij hem zelfs, dat hij het zo vertaald zou hebben.

De vertalers hebben niet een of andere vertaling nageschreven, maar met de grootste nauwkeurigheid zijn ze allen te werk gegaan. Alle hulpbronnen die er waren, hebben ze gebruikt. Ook hebben ze bij anderen advies ingewonnen; wat bleek uit een brief van Bogerman aan Gomarus, waar hij hem om raad vroeg over de vertaling van het negentiende en drieëntwintigste vers van Psalm 55.

Op 4 september 1632 was de ontwerp-vertaling van het Oude Testament gereed. Nu volgde de drukproef. Deze

kwam in 1633 gereed en moest nu nog helemaal worden nagezien door geleerden uit alle provincies, samen met de vertalers.

Het kostte veel tijd en moeite al die overzieners bij elkaar te krijgen, omdat er steden waren die hun predikanten niet zolang wilden missen.

Zo vond de eerste vergadering met hen allen pas op 9 juli 1633 plaats.

Bogerman werd weer tot voorzitter en Jacobus Revius tot scriba gekozen. Ze dachten het in acht maanden gereed te hebben, maar het werden er veertien. Dat het weer zes maanden langer duurde, maakte Bogerman verdrietig. Hij was ontzettend moe: bijna dag en nacht, zeven jaar achtereen gewerkt, en dan nu weer deze zorg en moeite erbij, terwijl zijn gezondheid steeds zo zwak was. Op 1 september 1634 kwam deze herziening gereed. Toen was het Nieuwe Testament aan de beurt en daarna - in september 1635 - de Apocriefe boeken en hiermee kwam men op 10 oktober 1635 klaar. Terwijl men zo bezig was met het vertalen en de revisie, werd Leiden getroffen door de pest. De vertalers bleven echter wel in de stad na plechtig Gods Naam aange-roepen te hebben.

Aan die ernstige besmettelijke ziekte bezweken 20.000 mensen. Dikwijls zagen de vertalers honderd lijken per dag. Geen van hen werd echter door de ziekte getroffen. In goede welstand konden zij hun werk voortzetten, dank zij Gods leiding en bescherming.

Nu nog de druk van de vertaling. De werkzaamheden die hieraan verbonden waren, werden weer aan Bogerman opgedragen.

Maar hij was nu al acht jaar uit Friesland, daar waren ze hem intussen niet vergeten.

Zijn laatste krachten wilde men daar ook nog gebruiken.

met ^{met} voegtmick selve geseght sy, is Godt bekent. Welke dat ic niet
 onghewillig vediet is, verdringe mynne swaere diffinitie des
 sands vint, selve nietes verdringe. Jck soude voer gerven
 in fieslant viles soms, om geintroduceert te worden, is dat
 vrede nae Lijns vrees, in dijs ic ⁱⁿ confidetur conde/lor/
 dat selve sonde miracellike projecte ofte seide van dit selve
 vrede soude konse geseght is, mijnne organice/verdringte selve
 dat is vrede wijls conde vdrage, sonde projecte van actie te
 selve is, alse van dit vrede, tot verdringte van quaerth lige is my-
 dige missege, op laste afgetuelt is, alse vrede te vrede,
 Set vrede my in onghewillig is, ginge van dijs tijt sonde
 des Levis. Sine getoeg (ser billic sonde sij), dat ic nauens
 stans is gedwinge arbeits van nede stans, op te gnde met be-
 drauff is vrede, maar vrede nae gedatens arbeits, met verdringte
 in fieslant vdringte, waer nae ic (sed Godt wet) van gende
 verdringte. Set se deij nae alle missege apponitio vrede
 gnde van dese somer gende sij.
 Bogerman desse deij
 gntes onvredamge, in die gende, volgend da se die gnt-
 vrede gntes tot dit se die gntes, de E. M. Sins
 Gedeputeerde States, is de E. Sins Curatius daer toe
 te diffinere, dat de se die my nae dit se die se die se die
 arbeits onghewillig, dat is in vrede vrede, gelijc de se die
 van Zutphens mijn Collegam Baudartium, is de E. M. Sins States, in
 vrede gntes Omlands se die E. Gumarum, is die E. Actingum,
 met gelijc onghewillig van se die vrede, om die vrede vrede
 vrede, is die gende vrede vrede, gelijc gende vrede, is die gende
 vrede, alse get vrede tot die se die se die, is die vrede, is die vrede.

Voerde onvredamge vrede, is die vrede, dat is die.
 my groot vrede, is in gende gende, se die vrede, gelijc de -
 vrede, se die vrede, is die vrede, in die vrede, vrede, vrede, vrede, vrede,
 Gel ic niet onderlaket vrede, is die vrede, is die vrede, is die vrede,
 te vrede, dat is, om sijn voegtmick, is die vrede, is die vrede, is die vrede,
 in die, in die, is die vrede, nae die, is die vrede, is die vrede, is die vrede,
 is die vrede, is die vrede, is die vrede, is die vrede, is die vrede, is die vrede,
 is die vrede, is die vrede, is die vrede, is die vrede, is die vrede, is die vrede,
 is die vrede, is die vrede, is die vrede, is die vrede, is die vrede, is die vrede,
 is die vrede, is die vrede, is die vrede, is die vrede, is die vrede, is die vrede,

1635.
 18 Apr.
 Hendrik van Nassau, Stadhouder van Friesland, Groningen en
 Ommelanden.

onmogelijk was een plaatsvervanger voor hem te vinden. Zo had Johannes Bogerman dus meer dan tien jaar buiten Friesland vertoeft, toen hij als afgeleefd man in dit gewest terugkwam en op 7 december 1636 zijn ambt te Franeker aanvaardde.

In het volgende jaar werd hij zelfs voorzitter van de professoren. In het begin van zijn professoraat hield hij te Franeker verscheidene redevoeringen tot waarschuwing, onderwijzing en vertroosting der vromen. Bogerman zei daarvan: "Ik heb die arbeid op mij genomen tot dienst aan Gods Kerk en tot mijn eigen versterking, hopende dat het nog een weinig goeds, door Gods zegen, zal werken in sommige harten".

Bij de smarten, die Johannes Bogerman in de laatste tijd ondervonden had, kwam ook nog, dat zijn enige broer Regnerus, predikant te Harlingen, hem in de dood voorging. Hij zelf verzwakte nu ook meer en meer.

"Ik verouder en verlies mijn krachten geheel", schreef hij al in het laatst van juni 1636.

Op 24 februari 1637 maakte hij met zijn vrouw, Grietje Piers, een testament, waarin zij bepaalden, dat de langstlevende vrij over de bezittingen van de overledene kon beschikken.

De Statenvertaling was inmiddels klaargekomen. Deze werd op 29 juli 1637, gebonden in paars-fluweel, aan de Staten-Generaal aangeboden. Johannes Bogerman en Baudartius konden daar wegens ziekte helaas niet bij zijn. De dood van Johannes Bogerman zou weldra volgen. Hij overleed op elf september, in de ouderdom van nog maar 61 jaar. Met hem stierf zijn familienaam uit, want hij liet geen kinderen na, terwijl zijn broer alleen dochters had. Twee jaar later zou zijn vrouw Grietje Piers, of ook wel

Margaretha Petrarca genoemd, sterven.

Toen kwam het testament openbaar. De twee dochters van Regnerus kregen de ene helft. De andere helft ging naar twee dochters van Hocke Piers, de broer van Grietje, en nog 2.000 Carolusguldens naar een zoon van een nicht. De nalatenschap was 10.347 Carolusgulden, 1 stuiver en 4 penning, een grote bezitting in die tijd.

Johannes Bogerman werd begraven in de Hervormde kerk te Franeker. Van deze begrafenis is zeer weinig bekend; alleen is er een schrijven van een collega van Bogerman die daarbij tegenwoordig was geweest: "De begrafenis is kort geweest; op de juiste wijze had die plaats, in de tijd, waarin wij, ontaarde nakomelingen van zeer beroemde voorvaderen, de begrafenis van de vrijheid bijwonen. Maar hij is ons vóórgegaan, niet in die volgorde, waarin de natuur wil dat wij volgen, maar wel, zoals geroepenen gewoon zijn, zonder gemor, opdat, niet bij het zien van een voltooidde vrijheid, een toestand van zeer trieste tijden ons bezwaart".

Op zijn grafsteen stond:

"Een zeer welsprekend kerkredenaar,
een geleerd theoloog, een verstandig
man, zeer verdienstelijk jegens de kerk
en de Nederlandse republiek in de
moeilijkste tijden en daarom zeer bemind
bij de vaders des vaderlands, een mens
van onvergelykelijke verdiensten".

Dit was de hulde, die zijn treurende vrouw hem bracht. In 1795 werd zijn graf echter onder invloed van de Franse revolutie op bevel van de Staten van Friesland geschonden, evenals de grafmonumenten van de Oranjes in Leeuwarden. Sindsdien is het aan de vergetelheid prijsgegeven.

PRAKTIJK VAN DE WARE BEKERING

of:

Overdenkingen bij de geschiedenis van Davids val.

door

JOHANNES BOGERMAN

Predikant te Leeuwarden

Vertaald door dhr. A. Dirkzwager
te Fde
in samenwerking met
ds. J. van der Haar,
te Houten (U.)

HOOFDSTUK 1

WAAROM GOD SOMS TOELAAT, DAT DE ZIJNEN IN ZWARE ZONDEN VALLEN

De talloze rampen, die het geslacht der stervelingen reeds van de eerste afval van onze voorouders af, in het paradijs, benaauwen, worden gewoonlijk niet ten onrechte tot deze twee hoofdzaken herleid, namelijk tot de zonde en de straf ervoor, of de rampen van allerlei aard, die uit die zonde als uit de wortel voortkomen.

Van het waarnemen van rampen moet men komen tot het opsporen van de oorzaak, nl. de zonde.

Wanneer de mensen, die louter *vleselijk* zijn, die rampen gevoelen, dan worden zij, of ze nu willen of niet, gedwongen weliswaar enige ellende te erkennen, te betreuren en te bejammeren, maar (en dat vergroot hun ellende, en is een aanwijzing van hun dodelijke blindheid!) zolang zij niet letten op de wortel, waaruit al die rampen voortkomen, zien ze tevergeefs om naar ijdele redmiddelen, zonder de ware *Zaligmaker* te zoeken, of te verlangen er voordeel mee te doen, wanneer **Hij hun aangeboden wordt. Ze gelijken daarbij precies op de doktoren, die ziekten willen genezen, zonder te letten op de inwendige oorzaak daarvan, maar die dan niet slechts hun moeite verspillen, doch ook meestal de toestand van de zieke nog verergeren; of op onervaren tuinlieden, die gewoon zijn, zonder te letten op de wortel, slechts het bovenste van het onkruid, dat uit de aarde te voorschijn komt, af te rukken, maar daarbij dat onkruid niet alleen niet uitroeien, doch zelfs de weelderige groei ervan prikkelen.**

Zij echter, wier ogen door de Heere geopend en door hemels licht verlicht zijn, dringen – wanneer zij het geluk van den beginne in Eden, die waardige kroondrager van het beeld Gods, vergelijken met die huiveringwekkende en afschuwelijke verandering, die daarop gevolgd is, en het enorme gevaarte zien van allerlei rampen, dat de stervelingen omringt – door tot die verborgen en vergiftige oorsprong¹⁾ van alle vloek, en tot de vernietigster van de gehele wereld, nl. de *wetteloosheid* (vgl. Deut. 27, Gal. 3, Rom. 5, 12; 6, 23 en 8, 20) of zonde, en leren de schandelijkheid en afzictelijkheid daarvan, die verfoeilijker is dan men zeggen of denken kan, op te sporen. Want alle zonde bergt in zich een afwending en afval van God. Maar welke menselijke geest, welk Engelen-verstand kan begrijpen, *welk een groot Goed God is?* Een even groot Goed als God is, een zo groot *kwaad* is de afval van Hem, welke, daar deze verbonden is met Majesteitsschennis van de *Allerhoogste*, onvermijdelijk een ontzaglijke vervloeking meebrengt.

Tot wie echter wendt hij zich, die zich afkeert van God? Immers tot de vorst der duisternis en diens lot. Zoals de heidense redenaar²⁾ zo fraai zijn zoon Markus onder de aandacht bracht, dat "de gedaante van het zedelijk goede, als die met de ogen kon worden waargenomen, een wonderbaarlijke begeerte naar wijsheid zou opwekken", zo zou ik daarentegen naar waarheid kunnen zeggen van de zonde, dat, als de gedaante daarvan met de ogen kon worden waargenomen, deze een ongelooflijke haat jegens zichzelf in de harten zou opwekken. Ze wordt echter tot op zekere hoogte waargenomen in die te beklagen en zeer ellendige moeiten, die ooit de stervelingen getroffen hebben en ook nu nog vermoeien, in alle tesamen en in elk afzonderlijk. Immers, als de vruchten van de boom waarvan ze geplukt worden, en als de kinderen van de vader door wie ze verwekt worden, stellen ze de aard van die boom, en de inborst van die vader als het ware voor ogen.

1) fons', d.w.z. bron, of fontein, en dan ook: oorsprong; 2) Cicero, over de plichten.

Maar hoe gering zijn die dingen (ofschoon op zichzelf al groot genoeg!), vergeleken bij de huiveringwekkende kwellingen der hel, die bovendien als straf voor de zonde zijn bereid? Wanneer de geest dit, meer dan door woorden kan uitgedrukt worden, door de overdenking daarvan heeft begrepen, worden wij vandaar verder geleid onder leiding van de hemelse tuchtroede, tot een vurig en heilzaam verlangen naar de *Zaligmaker*, bij Wie gevonden wordt tégen dat verderf-brengende kwaad, een zeker, doeltreffend, voortreffelijk en krachtdadig tegengif, zoals alleen dat kan zijn, hetwelk door God alleen is goedgekeurd, ja zelfs ook door Hem is bereid.

Van de kennis der zonde moet men overgaan tot het verlangen naar de Zaligmaker, Die ons van de zonde verlost.

Die *Zaligmaker* is niet Abraham, niet Mozes, niet Jozua, niet David, Salomo, Hiskia, Nehemia of Zerubbabel; niet Elia, niet Daniël, Job of (Johannes) de Doper; geen Apostel of Evangelist, niet Maria, de moeder des Heeren, en tenslotte ook niet een Kores of Darius of enige andere *zondaar* of *weldoener* uit het Oude of Nieuwe Testament, uit die ganse kudde van stervelingen – want die zijn zelf krank, en hebben de Medicijnmeester nodig! –, maar alle Profeten, Apostelen, Evangelisten en zelfs de *Vader* van uit de hemel, opdat de ongelovigheid der mensen aan het licht worde gebracht; en met *Hem* de koren der heilige geesten³⁾, betuigen eenstemmig, dat die *Zaligmaker* alleen *Jezus Christus, onze Heere* is.

Deze is Jezus Christus.

Deze, de eniggeboren en eeuwige Zoon van de eeuwige Vader (Johs. 1), het Afschijnsel Zijner heerlijkheid en het uitgedrukte Beeld Zijner zelfstandigheid (Hebr. 1), ééns-wezens met de Vader en de Heilige Geest, de waarachtige *God* Israëls, Wiens Naam is *HEERE*..., heeft, door de gestalte eens dienstknechts aan te nemen (Fil. 2) – doch zónder besmetting van

3) de Engelen.

de zonde –, *Zichzelf* om onzentwil vernietigd, en is de Vader gehoorzaam geworden tot de dood, ja, de dood des *kruses*, opdat Hij het handschrift onzer zonden aan het kruis nagelen zou (Kol. 2), en opdat Hij, in *Zichzelf* de *God-Mens*, tussen *God* en de *mensen* vrede zou maken door Zijn dierbare bloed te vergieten, en een eeuwige verlossing en verzoening zou bevestigen. Hij is dat in het paradijs beloofde *Zaad* (Gen. 3), Dat de kop van de *slang* heeft vermorzeld, de werken des duivels heeft vernietigd (1 Joh. 3 : 8), diens gehele wapenrusting van hem heeft afgenomen en zijn werktuigen verstrooid heeft. Dit is de rechtvaardige *SPRUITE* des *HEEREN*, en zo *DE HEERE ONZE GERECHTIGHEID* (Jer. 23 : 5v.). "Want Hij is als een rijsje opgeschoten, en als een wortel uit een dorre aarde, enz. Hij was veracht en de Onwaardigste onder de mensen, een Man van smarten en verzocht in krankheid; Hij was veracht, en wij hebben Hem niet geacht. Waarlijk, Hij heeft *onze* krankheden op Zich genomen en *onze* smarten, die heeft Hij gedragen. Maar Hij is om *onze* overtredingen verwond, om *onze* ongerechtigheden is Hij verbrijzeld; de straf die *ons* den *vrede* aanbrengt, was op Hem, en door Zijne striemen is *ons* genezing geworden. Als dezelve geëist werd, toen werd Hij verdrukt. Doch het behaagde den *HEERE* Hem te verbrijzelen, Hij heeft Hem krank gemaakt. Om den arbeid Zijner ziel zal Hij het zien en verzadigd worden; door Zijne kennis zal Mijn Knecht, de Rechtvaardige, *velen* rechtvaardig maken, want Hij zal hunne ongerechtigheden dragen" (Jes. 53).

Deze is die hemelse Verzorger en Medicijnmeester, Die alleen dat grote kwaad van ons (de *zonde*) kan genezen; waarom Hem ook de Naam *Jezus* gegeven is (Matth. 1 : 21), omdat "Hij Zijn volk zalig maakt van hunne zonden". Wee de wereld om haar ondankbaarheid en ongeloof! Laten wij echter in dit wondergeneesmiddel, dat alle kwalen heelt en ons uit de hemel gegeven is, rust vinden en onze Immanuël, die *Zaligheid* van God, samen met Simeon, in de armen des geloofs sluiten, en Hem bezingen: "Zie, Deze is onze God;

wij hebben Hem verwacht, wij zullen ons verheugen en verblijden in Zijne zaligheid" (Jes. 25 : 9). Hij is de Heilsfontein, geopend voor het huis van David, tegen de zonde (Zach. 13 : 1). Laat ons daaruit met vreugde de heils-wateren scheppen (Jes. 12 : 3). "En de HEERE der heerscharen zal op dezen berg een vetten maaltijd maken, een maaltijd van reinen wijn, van vet vol merg, van reine wijnen, die gezuiverd zijn" (Jes. 25 : 6). Dit is dat "Licht der heidenen" (Jes. 42 : 6; Luk. 2 : 32), aan Wie de volkeren gehoorzaam zullen zijn (vgl. Gen. 49 : 10)! Laat onze ziel versterken, verzadigd en vet worden als een cederboom op Libanon, en groen zijn als planten in het huis des Heeren" (Ps. 92 : 13-15), en "als een boom, geplant aan waterbeken, die zijn vrucht geeft" (Ps. 1 : 3). Hier zijn "de borsten harer vertroosting" (Jes. 66 : 11). Dit is de "rechte weg des HEEREN", waarop de "rechtvaardigen" met vreugde "wandelen", maar waarop "de overtreders zullen vallen" (Hos. 14 : 10).

Hij bevrijdt ons echter niet totaal van de zonde in dit leven.

Toch moeten wij weten, dat onze *Zaligmaker* ons niet (om zo te zeggen) in "één slag of stoot" geheel en al van de zonde bevrijdt, maar in Zijn onnaspeurlijke wijsheid dat langzamerhand en tragsgewijze doet, zodat - daar het gevoel van de kwaadaardige ziekte terugkeert, en de genezing slechts langzamerhand plaatsvindt - een des te waarneembaarder, des te aangener en des te begerenswaardiger weldaad aan hem wordt bewezen, en zodat ons niets ontbreekt, wat we in dit leven bezitten en genieten, en ons daarenboven nog rest, wat we met verlangen hopen en verwachten in een ander (leven). Ons moet echter de genade van deze eeuw voldoende zijn, aangezien na een kort ogenblik de zielen der gelovigen (waarin de Heere een onderpand van de vervulling heeft gegeven!) verzadigd zullen worden met de volheid der gerechtigheid, vreugde en heerlijkheid, zodat er niets is, wat ze verder zouden wensen, omdat God *alles in allen* zijn zal (1 Kor. 15 : 28). Daarover heeft *Augustinus* zeer voortreffelijk en volgens de

zin der Heilige Schrift gezegd: "De zonde wordt hier wel vergeven, maar niet zo, dat zij er niet zou zijn, doch zo, dat zij niet meer toegerekend wordt"; en ook: "De zonde verliest in dit leven wel haar heerschappij, maar gaat te gronde in het komende (leven)".

De tweevoudige reiniging van de zonden in dit leven.

Want daar er een tweevoudige reiniging van de zonden is in dit leven: de ene, die geschiedt door Christus' bloed; waarover gezegd wordt: "Het bloed van Jezus Christus, Gods Zoon, reinigt ons van alle zonde" (1 Joh. 1 : 7), en: "Hij heeft ons van onze zonden gewassen in Zijn bloed" (Openb. 1 : 5); én de andere, die door Zijn Geest geschiedt; waarover gezegd is: "Die zal u met den Heiligen Geest dopen", Matth. 3 : 11; én "Gij zijt gewassen, gij zijt geheiligd, gij zijt gerechtvaardigd in den Naam des Heeren Jezus en door den Geest onzes Gods" (1 Kor. 6 : 11). Dit is de Goddelijke verdeling van deze weldaden in deze eeuw, dat, wie de Zaligmaker tot gemeenschap met Zichzelf brengt, Hij door Zijn bloed wast van alle onreinheid, of hun de volledige vergeving van alle zonden schenkt, zodat die als het ware in "de diepten der zee geworpen" (Micha 7 : 19), nooit meer voor het aangezicht des Heeren zullen bovenkomen; d.w.z. nooit toegerekend zullen worden omwille van de zeer volledige voldoening van onze Borg (op Wie de Vader die zonden deed neerkomen; daar de toerekening van zelfs ook maar één zonde een stellige vervloeking met zich mee zou brengen), maar dat Hij echter door de Geest de verlostten niet op die manier innerlijk reinigt, d.w.z. wederbaart en heiligt, dat, zoals al hun zonden zijn vergeven, ze ook allemaal bij hen zo diep worden uitgeroeid, dat er niet één overblijft, om daarmee tot aan de dood te strijden.

"Hoezeer u ook tijdens uw verblijf in dit lichaam vordert, toch dwaalt u, als u meent, dat de zonden dood zijn. Of u het wilt of niet, binnen uw grenzen woont de Jebusiet; hij kan onderworpen worden, maar niet uitgeroeid worden" (*Ambrosius*). Want met zulk een maat deelt God in dit leven de Geest

toe, dat aan de zonde weliswaar de *heerschappij* (Rom. 6 : 14 en 7 : 17) in de heiligen ontzegd wordt, maar het *wonen* in hen wordt toegestaan ("zodat zij er is, niet zodat zij regeert", zegt *Augustinus*) onder deze voorwaarde, dat zij met de nieuwe krachten, waarmee zij van Boven begiftigd zijn, niet ophouden die vijand, die in hun eigen huis verkeert, verder te bestrijden en te vervolgen, d.w.z. hem te bestrijden door hem (al meer) te doden en te kruisigen (Rom. 7 : 23; Gal. 5 : 17), zodat zij van dag tot dag in die geestelijke gelijkvormigheid aan het Hoofd, Christus, waarover de Apostel handelt in Romeinen 6, de verzen 5, 6 enz., vorderen, totdat deze vijand, wanneer de strijd des Heeren na dit tijdelijke leven volbracht zal zijn, voor eeuwig uit diens woonstede buitengeworpen en onder de voeten verbrijzeld, te gronde gaat; en de Kerk, geheel rein van alle smet en rimpel, zich vóór Christus mag plaatsen, als een bruid, die voor haar Man versierd is.

Daardoor vallen de vromen soms.

Maar toch pleegt het in deze geestelijke strijd soms te geschieden, dat een soldaat van Christus zich laat bekoren en bederven door de schandelijke vleierijen van zijn vijand, zodat hij, zonder te letten op de toestemming en de wil van zijn hemelse Bevelhebber, toegeeflijk is tegenover de vijand, zijn wachtpost zorgeloos en onverschillig beschermt, en zo, terwijl hij onbekommerd van geest is, wordt hij gapend en slaperig, omsingeld en ongewapend loopt hij een zware wond op, en wordt hij als het ware in gevangenschap weggesleurd onder schande en oneer, dat wil zeggen dat hij door een zware val zijn ziel schade berokkent, en zich schuldig maakt aan dingen, die God, het Evangelie en zijn roeping onwaardig zijn. De waarheid daarvan is niet alleen door duidelijke getuigenissen van de Heilige Schrift, maar ook door de voorbeelden van vele heiligen onder het Oude en Nieuwe Testament overvloedig bewezen.

Gods raad bij het toelaten, dat de Zijnen vallen.

Dat weet en ziet Hij (echter niet als werkeloos Toeschouwer!) Wiens ogen geopend zijn over goeden en kwaden (Spr. 15 : 3), zonder Wiens wil zelfs geen musje ter aarde valt (Matth. 10 : 29), Die te midden van de gouden kandelaren – dat wil zeggen van de Gemeenten (Openb. 1 : 13) – wandelt, en Die de Zijnen als Zijn oogappel (Zach. 2 : 8) met zeer grote tederheid verzorgt. Er valt niet aan te twifelen, of de Almachtige dat succes van onze vijand en die droevige nederlaag van de Zijnen kan verhinderen, als Hij wilde. En Hij zou het zeker willen, als Hij niet besloten had, de voortgang der Zijnen op de weg der genade niet alleen te bezorgen door de deugden der vromen, maar ook op een wonderlijke en ondoorgronde lijke wijze (dat) te bewerken door hun val en struikelingen. "Geen kwaad (zegt *Augustinus*) zou de Almachtige in Zijn werken toelaten, als Hij niet zo *almachtig* en goed was, dat Hij ook goed zou kunnen doen met het kwade".

Aangezien dat werk zeer tegengesteld is aan de natuur der zonde en aan de bedoeling van satan, en het onze krachten ver te boven gaat, kan alleen Hij dat tot stand brengen, Die licht uit de duisternis weet te scheppen; Die de dingen die er niet zijn, roept, zodat ze er zijn, en door de kracht en het gewicht Zijner genade de helse barricaden der zonden doorbreekt. En zulks beslist niet, omdat de Heilige Israëls ("bij Wien geen boze zal verkeren", Ps. 5 : 5) de zonden der Zijnen zou goedkeuren, of Zich daarover zou verblijden; laat staan, dat Hij zou willen, dat we die zonden doen, voor welke verzoening op allergenadigste wijze te verschaffen Hij wilde, dat Zijn Eniggeboren Zoon in dit ons vlees kwam en daarin de vervloekte dood des kruises doorleed, en om welke door de Geest te reinigen, Hij Zich dagelijks met ons bezighoudt. Dat zij verre!

Maar het geschiedt zó, omdat Hij die dingen, waardoor wij, als we ze op zich en volgens hun natuur beschouwen, duizendmaal het allerzekerste verderf over ons zouden halen, zeer barmhartig, zeer souverain en zeer wijs kan en wil leiden

tot de verheerlijking van Zijn Naam en tot menigvuldig nut en voordeel van Zijn Kerk. En dat is het, wat door de oude en nieuwere theologen gezegd is, dat "God de zonden misbruikt", dat is, om zo te zeggen, van hun eigen, natuurlijk doel afbrengt tot een ander doel, en als het ware de natuur der dingen omkeert.

Om de Zijnen te verootmoedigen.

Want aan onze zeer lieflijke Vader ontgaat immers niet, dat wij dikwijls het inwonende vlees en onze menigvuldige zwakheid vergetend, ons op aandrijven van die oude Adam vleugels aanmeten, hoge bespiegelingen houden, (zoals men noemt) luchtkastelen bouwen, onze pauwestaart naar de zon openspreiden, onze goede werken (zoals David zijn onderdanen!) tellen, en met Hiskia onze schatten ten toon spreiden, en dat niet zonder een zekere minachting voor onze broeders, overeenkomstig dat Schriftwoord (Ps. 30 : 7): "Ik zeide wel in mijn voorspoed: Ik zal niet wankelen in eeuwigheid"; en: "Al werden zij ook allen aan U geërgerd, ik zal nimmermeer geërgerd worden" (Matth. 26 : 33). Aangezien Hij het op Vaderlijke wijze voor noodzakelijk houdt, ons door de aanschouwing van de val en struikelingen van de godvruchtigen naar het paradijs terug te verwijzen, de herinnering aan die zeer droevige en huiveringwekkende (zonde)val weer open te rijten, en ons te onderrichten inzake de bron van het kwade, die we toen tot ons trokken, ons nu aangeboren is en diep in ons schuilgaat, en inzake onze algehele ijdelheid buiten Christus, en de voortdurende bescherming van de hemelse genade, en inzake de volstreekte nietswaardigheid van onze krachten op het punt van de zaligheid, opdat wij erkennen, dat "de vrije wil niets vermag zonder de gave van de loskopen en bewarende genade", en wij ons dikwijls die zeer betrouwbare verzekering van onze Zaligmaker te binnen brengen: "Zonder Mij kunt gij niets doen" (Joh. 15 : 5). En aangezien "een gebroken geest en een verslagen hart" (Ps. 51 : 19) voor God een zeer aangenaam offer is, zegt Hij dit,

terwijl die roede ons nu eens zachter, en dan weer een weinig harder tuchtigt..., opdat wij leren "ootmoediglijk te wandelen met God" (Micha 6 : 8), én voor het aangezicht van de naaste, en "met vreze en beven onze zaligheid te werken" (Fil. 2 : 12). Hij doet dat echter, om zoveel mogelijk de heerlijkheid Gods te belichten, als wij onze zwakheid en nooddrift zo diep mogelijk verstaan en zo nederig mogelijk belijden. Zoveel immers als wij op dit punt niet inzien en belijden, zóveel onttrekken wij op onverstandige en onbeschaamde wijze aan de genade en heerlijkheid van God. Zoals het onmogelijk is, dat zulks Hem niet buitengewoon mishaaft, zó wendt Hij het van de Zijnen genadiglijk af, of, gesteld dat zij afdwalen, roept Hij ze intussen op deze wijze tot de "koninklijke weg" der nederigheid terug, en leidt hen tot de oprechte afkeer van de zonde, die in ons woont (Rom. 7 : 17v.), bij ons hoort en ons als een last en hinderpaal terneerdrukt, ons belegert en omringt (Hebr. 12 : 1); en tot de nederige erkenning van onze onmacht, dwaasheid en kwade verdienste.

Verzuchtingen uit de diepte.

U zou dan dergelijke verzuchtingen uit de diepten tot God kunnen horen verdubbelen:

Ps. 51 : 7: "Zie, ik ben in ongerechtigheid geboren, en in zonde heeft mij mijne moeder ontvangen".

Ps. 19 : 13: "Wie zou de afdwalingen verstaan? Reinig mij van de verborgen afdwalingen", Heere!

Ps. 38 : 5: "Mijne ongerechtigheden gaan over mijn hoofd; als een zware last zijn zij mij te zwaar geworden. Mijne etterbullen stinken, zij zijn vervuild vanwege mijn dwaasheid".

Ps. 40 : 13: "Mijne ongerechtigheden hebben mij aangegrepen, dat ik niet heb kunnen zien; zij zijn menigvuldiger dan de haren mijns hoofds en mijn hart heeft mij verlaten".

Ezra 9 : 6: "Mijn God, ik ben beschaamd en schaamrood om mijn aangezicht tot U op te heffen, mijn God; want onze ongerechtigheden zijn vermenigvuldigd tot boven ons hoofd en onze schuld is groot geworden tot aan den hemel".

Gen. 32 : 10: "Ik ben geringer dan al deze weldadigheden", o Heere!

Luk. 15 : 21: "Vader, ik heb gezondigd tegen den Hemel en voor u, en ben niet meer waardig uw zoon genaamd te worden".

Matth. 8 : 8: "Ik ben niet waardig, dat Gij onder mijn dak zoudt inkomen".

Ps. 8 : 5; Jes. 2 : 22: "Wat is de mens, dat Gij zijner gedenkt, en de zoon des mensen, dat Gij hem bezoekt? Want waarin is hij te achten?"

Luk. 5 : 8: "Heere, ga uit van mij, want ik ben een zondig mens".

Ps. 51 : 3v., 9, 11, 13, 5v.: "Wees mij genadig, o God; delg mijne overtreding uit. Was mij wel van mijne ongerechtigheid, en reinig mij van mijne zonde. Ontzondig mij met hysop en ik zal rein zijn. Verberg Uw aangezicht van mijne zonden. Verwerp mij niet van Uw aangezicht. Want ik ken mijne overtredingen. Tegen U, U alleen, heb ik gezondigd", Heere!

Dan. 9 : 7-9: "Bij ons is de beschaamdheid, bij U, o Heere, is de gerechtigheid; bij den Heere zijn de barmhartigheden en vergevingen".

Ps. 119 : 176: "Ik heb gedwaald als een verloren schaap; zoek Uw knecht".

Spr. 20 : 24: "De treden des mans zijn van den HEERE; hoe zou dan een mens zijn weg verstaan?"

Ps. 51 : 19: "Een gebroken en verslagen hart zult gij, o God, niet verachten".

Deze en soortgelijke verzuchtingen worden, als reukwerk van een verslagen hart en als een verloochening van een trotse geest, door de Heere aanvaard, Die alleen de *Allerhoogste* is, en also ook alleen *verhoogd* wil en moet worden. Die alle "hovaardige en hoge en verhevene, tegen wien de dag des HEEREN der heirscharen zijn zal" (Jes. 2 : 12), verplettert en vertrappt. Ons echter heeft Hij de nederigheid niet alleen

met voorschriften ingeprent, maar ook gesierd met voortreffelijke opschriften, en met zeer lieflijke beloften aanbevolen. Dat is het zeker, o mens, wat God u heeft opgedragen en van u eist; namelijk, dat gij u verootmoedigt, om te wandelen met uw God, Micha 6 : 8: "Want alzo zegt de Hoge en Verhevene, Die in de eeuwigheid woont en Wiens Naam heilig is: Ik woon in de hoogte en in het heilige, en bij dien, die van een *verbrijzelden en nederigen geest* is, opdat Ik levend make den geest der nederigen, en opdat Ik levend make het hart der verbrijzelden", Jes. 57 : 15. Op wie zal Ik zien (vraagt de HEERE, Jes. 66 : 2), behalve "op den arme en verslagene van geest, en die voor Mijn Woord beeft". Aan de "ootmoedigen" wordt wijsheid gegeven, Spr. 11 : 2, genade (Jak. 4 : 6), eer (Spr. 29 : 23), verhoging, rechtvaardiging (Luk. 18 : 14), de rust der zielen (Matth. 11 : 29) en tenslotte het Koninkrijk der hemelen (Matth. 5 : 3) geschonken.

Nederigheid.

Dat is die eerste, middelste en laatste deugd der Christenen, de *nederigheid*, de metgezellin van alle overige deugden, onafscheidelijk ervan, en deze vormend, de voedster der weldadigheid en de behoedster van vrede en eendracht. Zij maakt God groot, eert de naaste, bouwt en vermeerdert de Kerk, verdrijft de jaloezie, doodt het vlees en bestrijdt de satan. Als de gelovige zich van haar afwendt, wordt hij dikwijls door een schandelijke val neergedrukt, en door de genezende hand van de Zaligmaker tot de kennis van zijn God teruggevoerd, volgens dat Schriftwoord (2 Kron. 32 : 26): "Doch Jehizkia(Hiskia) verootmoedigde zich om de verheffing zijns harten, hij en de inwoners van Jeruzalem, zodat de grote toornigheid des HEEREN over hen niet kwam in de dagen van Jehizkia".

Tot verheerlijking van Zijn genade, trouw en macht.

Voorts richt de Heere hier een zegeteken op van Zijn mateloze barmhartigheid, trouw en waarheid, terwijl Hij op de zonde, de satan en de hel zelf de overwinning behaalt, door de

beloften van Zijn genadeverbond volgens Zijn welbehagen met uiterste standvastigheid te handhaven. Want wie op grond van de Wet de vervloeking bedreigde, wie de hel al verwachtte op te slokken, op wiens ziel die roofzuchtige wolf en die brullende leeuw met opengesperde muil belust was, hèm redt de Heere met Zijn machtige arm en trouwe genade op wonderbaarlijke wijze, terwijl de satan om de tuin geleid wordt, de hel stomverbaasd naar het wonder staat te kijken en de zondaar zelf tenslotte zowel bij de aanblik van zijn gevaar en verdienste, als bij de ervaring van de onverdiende en verwonderlijke genade veel huivert en aanbidt.

Hij ziet immers, dat het niet aan hemzelf gelegen heeft, dat hij niet als het ware levend door de satan en de hel is verzwolgen, maar (dat het lag) aan Hem, Die de zonden om de Naam Zijns Zoons uitdelgt, en niet "uit de werken, maar uit genade, door het geloof" in de Messias (Rom. 3; Gal. 2) en door Zijn bloed de zondaar rechtvaardigt. "Hij doet ons niet naar onze zonden en vergeldt ons niet naar onze ongerechtigheden" (Ps. 103 : 10). "Want zo hoog de hemel is boven de aarde, is Zijne goedertierenheid geweldig over degenen, die Hem vrezen. Zo ver het Oosten is van het Westen, zo ver doet Hij onze overtredingen van ons" (id., vs. 11v.). "Als hij valt, zo wordt hij niet weggeworpen, want de HEERE ondersteunt zijne hand" (Ps. 37 : 24). Hij geneest en verbindt de wonden als een dokter (vgl. Jes. 30 : 26 en Ps. 147 : 3). "Hij is aan mijne rechterhand" (Ps. 16 : 8; 40 : 16), opdat de arme zondaar niet in de gapende afgrond stort. "Zijne linkerhand zij onder mijn hoofd, en Zijne rechterhand omhelze mij" (Hoogl. 2 : 6). "De HEERE richt de gebogenen op" (Ps. 146 : 8). Hij schraagt en versterkt ze, en doet hun "de kracht vernieuwen" (Jes. 40 : 31), om verder te kunnen gaan. Hij ondersteunt en bewaart op krachtige wijze het *zaad* en de *zalving* des Geestes (1 Joh. 2 : 27 en 1 Petr. 1 : 5) en de wortel des geloofs en der kinderlijke liefde, te midden van zulke stormen en zulke grote schuddingen (Luk. 22 : 32). Hij vernieuwt in ons binnenste "een vasten geest", en geeft weer terug "de vreugde

des heils" (Ps. 51 : 12 en 14). Hij druppelt de harten een vurige liefde in tot Zichzelf (Luk. 7 : 47) en Hij geeft "een nieuw lied in den mond" (Ps. 40 : 8; 8 : 3). Hij maakt, dat het hart krachtig de lof op zulk een genadige en getrouwe Zaligmaker uitspreekt. Tenslotte neemt Hij deze zwakke zondaars, die van en in henzelf heel wat anders verdiend hadden, eindelijk, terwijl de satan zijn zin niet krijgt en het voor het nakijken heeft..., uit dit tranendal op in de hemelse heerlijkheid en in het Koninkrijk van Zijn Zoon, opdat zij een eeuwige gelukzaligheid genieten en eeuwig de genade van Zijn God verkondigen. Zo verheerlijkt de Heere de meest verheven glans van Zijn genade, tot roem van Zijn Naam, des te uitnemender, naarmate het gevaar waarin de zondaar verkeerde, duidelijker was en de bevrijding moeilijker of wonderlijker bleek.

Tot troost van de zwakken en een middel tegen wanhoop.

"Des te meer (zegt *Augustinus*) wordt een arts geprezen, naarmate aan de zieke meer gewanhoopt werd". De krachtadige genade Gods bewerkt evenwel nog andere nuttigheden in de godzaligen bij die val. Daar immers allen broze vaten zijn, in wier zwakheid de Heere Zijn kracht volbrengt (2 Kor. 12), houden zij, ziende op deze voorbeelden van de zwakte hunner broeders en op het schouwspel van de Goddelijke barmhartigheid en trouw, terwijl zij dagelijks de menigte en de grootte van hun zonden onder ogen zien, stand tegen de verzoeken en prikkels tot wanhoop, van de satan, en nemen zij voortdurend vrijmoediger hun toevlucht tot de genadetroon, vol vertrouwen op vergeving, in een gemoedsstemming waarin zij tegelijk zuchten en blij zijn, zachtjes zingend: "Zo Gij, HEERE, de ongerechtigheden gadeslaat: Heere, wie zal bestaan? Maar bij U is vergeving, opdat Gij gevreesd wordt" (Ps. 130 : 3v.). En dat is niet weinig, dat wij de satan – die ons opwekt tot wanhopen, en onze benauwde harten de stapel zonden voorhoudt, en het vele, ernstige uitglijden der heiligen! – de in het bloed des Middelaars betoonde

genade, ja zelfs de aan onwaardigen geschonken genade kunnen voorwerpen, om zo zijn razende aanvallen te breken en zijn vurige pijlen uit te blussen.

De tegenstander (namelijk satan) schiet die pijlen immers met kracht op ons af en stormt met alle geweld los tot deze verleiding, zéker als hij is van een kostbare buit, wanneer hij het arme zieltje de hoop op vergeving ontnemt en in die onmetelijke afgrond der wanhoop laat storten. Immers is hij verloren, die wanhoopt. "Ik had kunnen wanhopen (zegt *Bernardus*) wegens mijn te grote zonden, gebreken, schulden en oneindig vele verzuimen, die ik beging en onophoudelijk dagelijks nog bega, met mijn hart, mijn mond, mijn daden en op alle manieren, waarop de menselijke broosheid kan zondigen, als niet *Uw Woord* (Joh. 1), o God, vlees was geworden en onder ons had gewoond. Maar nu durf ik niet langer te wanhopen, omdat Hij, gehoorzaam geworden aan U tot de dood, ja, de dood des kruises (Fil. 2), het handschrift onzer zonden heeft weggenomen, en dat aan het kruis nagelend, de zonde en de dood heeft gekruisigd (Kol. 2 : 14)".

Maar, zult u zeggen, ik heb buitengewoon zwaar gezondigd. Mijn zonden zijn te groot dan dat zij vergeven kunnen worden. Verbieden de rechtvaardigheid en heiligheid Gods mij niet, om hoop op vergeving op te vatten? Luister, zeg ik dan, en overweeg eens dit woord van *Augustinus*: "Laat niemand zeggen: Ik heb dit gedaan; misschien wordt het mij niet vergeven. Omdat u nu eenmaal zoveel gedaan hebt, als u gedaan hebt, noem iets vreselijks wat u begaan hebt, iets ernstigs, iets huiveringwekkends, waaraan u nog vol huivering terugdenkt – ja, u mag gedaan hebben, wat u maar wilt, maar u hebt Christus toch zeker niet gedood! Er is geen zwaardere zonde dan die daad, omdat niets beter is dan Christus. Welk een goddeloze daad is het, Christus te doden! Toch hebben de Joden Hem gedood, en vele (Joden) geloofden later in Hem (Hand. 2), en dronken Zijn bloed, en die zonde is hun vergeven".

Maar, zult u zeggen, ik heb gezondigd na mijn Doop, na het geloof ontvangen te hebben, en dan nog zo vaak...! Ook de

heiligen (zeg ik dan) hebben gezondigd. Luister eens naar God, Die Zijn afvallige kinderen toeroept (Jes. 1 : 16-18): "Al waren uwe zonden als scharlaken (dat is een bloedrode kleur), zij zullen wit worden als sneeuw; al waren zij rood als karmozijn, zij zullen worden als witte wol. Wast u, reinigt u, enz".

Johannes zei (1 Joh. 2 : 1v.) toch tot de gedoopten (aldus *Fulgentius*): "Mijne kinderkens, ik schrijf u deze dingen, opdat gij niet zondigt. En indien iemand gezondigd heeft, wij hebben een Voorspraak bij den Vader, Jezus Christus, den Rechtvaardige; en Hij is een Verzoening voor onze zonden! Hoedanig de zonde dus ook is, zij kan door God wél vergeven worden aan de bekeerde, maar Hij laat niet toe, dat aan hem vergeving geschonken wordt, die *door te wanhopen* de genadedeur tegenover zich gesloten heeft". En dit is dus in de Kerk het heilzame gebruik van de uitglijdingen, dat de gelovigen, zolang zij op aarde verkeren en naar de hemel kunnen opzien, naar het voorbeeld van hun broeders, zodra zij zich gestoten hebben, *tot rust komen*⁴⁾, tot Christus hun verzuchtingen opzendend, maar niet *wanhopen*⁴⁾.

Gevallen broeders dient men zacht te behandelen.

Daarenboven zijn sommigen onder de betovering gekomen van de farizeese geest van de oude Katharen, Novatianen, Meletianen en andere verleiders van hetzelfde slag⁵⁾, die (om zo te zeggen), opgeblazen door hun mening over een wonderlijke volmaaktheid en zondeloosheid, de gevallenen in de Kerk de vergeving ontzeggen en hen met een dusdanige gestrengheid behandelen, dat ze geen aanleiding tot een Gode en Zijn heilige Engelen welgevallige bekering schijnen te willen geven, maar tot wanhoop; alsof er een Engelen-volmaaktheid in deze onze broosheid gekomen ware, of nooit enigen van de heiligen waren gevallen, of alle gevallenen terstond uit de lijst van

4) In het Latijn is hier een woordspeling: *respirent* staat tegenover *desperent* (vert.). 5) Letterlijk: "deeg".

kinderen Gods waren uitgedelgd.

Die dwaasheid brengt ook nu nog verscheidene Wederdopers van het rechte pad af, en verleidt sommige oudgedienden in de Kerk, die al te zeer hun eigen verdiensten en deugden uitbazuinen. Dezulken zijn te verwijzen naar de ladder van Acesius 6), tot wie de Keizer eens zei: "Stel voor jezelf een ladder op, Acesius, en klim in je eentje de hemel in!" De gelovigen zijn echter door de uitglijdingen der heiligen, waarover in het Oude en Nieuwe Testament wordt bericht, tot het bewustzijn van hun algemene zwakheid gebracht en, zichzelf als in de spiegel van hun broeder beschouwd hebbend, worden zij door medelijden aangegrepen met het lijdende en zieke lid; treuren mee, zuchten mee, verbinden in gemeenschappelijke ijver de breuk, wenden het bij de wond passende medicijn aan, en wijden zich vurig aan de genezing; daarbij lettend op de arbeid en moeite van het vlekkeloze en onbesmette Lam, welke Hij bij het verkwikken van vermoeide en belaste zondaars, bij het als een Herder en Lastdrager naar de weide en kudde terugbrengen van de dwalende schapen, verdragen heeft, niets gevend om het gefronste voorhoofd en de stekeleke spotwoorden van de gewitte wanden, die de duivel, om Hem last te bezorgen bij de werken Zijns Vaders, en om de hongerige harten, als zogenden van de borst, van het hemelse Manna af te schrikken..., Hem had toegezonden.

Aan Zijn daden beantwoordt de honingzoete en onvermoeibare uitnodiging aan de zieken, om tot Hem te komen, en die bovenmate zoete woorden, tot Petrus gesproken, die, toen hij vroeg: "Heere, hoe menigmaal zal mijn broeder tegen mij zondigen en ik hem vergeven? Tot zevenmaal?" het antwoord kreeg - en herkauw het, en verwonder u! -: "Ik zeg u, niet tot zevenmaal toe, maar tot zeventig maal zevenmaal" (Matth. 18 : 21v.)

6) Sozomenos I 21.

Tegenwerping.

Maar (zo keften vroeger de Katharen daar tegen in!) als de vergeving zo gemakkelijk verkregen wordt, dan zet dat de geest, die van nature tot zonden geneigd is, er juist toe aan, om nog onbevreesder te zondigen, daar, nadat de misdaad bedreven is, de weg tot de vergeving, die de schuld uitwist, gereed- en openligt.

Antwoord.

Daar tegen in brengt *Cyrrillus* op de volgende manier een tegenwerping: "Zij schijnen de bron van Goddelijk mededogen, die ons de zeer overvloedige stromen van Zijn genade rijkelijk mededeelt, aan de mensen te misgunnen, en, hoewel zij onmetelijk is, die binnen vaste perken te willen besluiten en aan grenzen te binden, zodat zij niets dan de éérste zonden⁷⁾ uitdelgt, maar voor de overige niet voldoende is, óf niet aangewend wordt. Ook doorzien zij niet voldoende, dat, als een medicijn voor het menselijke lichaam zulk een werkzame en heilzame eigenschap heeft, dat, zo vaak iemand ziek wordt, hij door die in te nemen, terstond genezen wordt, wanneer iemand vrijwillig een ziekte oploopt, geleid door zijn hoop om door het medicijn zijn gezondheid terug te krijgen (hetgeen maakt, dat hij voor zich minder op zijn hoede is voor ziekte), het medicijn het niet is, dat zijn veelvuldige terugval in de ziekte veroorzaakt - daar het slechts verordend is voor het verdrijven van de ziekte - maar wél de onverschilligheid en boosheid van de mens, die datgene wat goed is, voor het kwade misbruikt, voorbijgaande aan de normale natuur van die zaak".

Luister eens naar de Apostel, die in de voetstappen van zijn Leermeester treedt, en met moeite terechtwijst, wie gestreng zijn broeders beoordelen: "Broeders, zegt hij, indien ook een mens overvallen ware door enige misdaad, gij, die geeste-

7) Namelijk van vóór de Doop.

lijk zijt, brengt den zodanige terecht met den geest der zachtmoedigheid; ziende op uzelf, opdat ook gij niet verzocht wordt. Draagt elkanders lasten, en vervult alzo de wet van Christus. Want zo iemand meent iets te zijn, daar hij niets is, die bedriegt zichzelf in zijn gemoed. Maar een iegelijk beproeve zijn eigen werk", enz. (Gal. 6 : 1-4).

Maar wanneer wij hèn buiten beschouwing laten, die voorzichtiger of heiliger dan Christus willen zijn, laten wij dan geen gevaar of enige ramp vrezen ten gevolge van onze gehoorzaamheid aan het Goddelijke bevel, dat in zich heilig en heilzaam is voor 's Heeren uitverkorenen, maar als het voor iemand ten verderve wordt, geschiedt dat niet door 'n gebrek van dit bevel of door de schuld van de Goddelijke barmhartigheid, maar van de menselijke slechtheid, die de gewoonte heeft om alle goed te *misbruiken*, hoewel intussen het gebruik daarvan voor de goeden noodzakelijk en zeer nuttig blijft. Maar door deze vaststelling wordt niet het onderscheid opgegeven, dat, zoals we vanzelfsprekend erkennen, tussen zondaars die geneeslijk zijn én hardnekkige verachters van het medicijn gemaakt moet worden. De gelovige moet tenminste op grond van de uitglijdingen der heilige mannen concluderen, dat hem niets menselijks vreemd is, en hij handele met zijn gevallen broeder, zoals hij met die heiligen in hun tegenwoordigheid gehandeld zou hebben, of, als zij nu in leven waren, zou willen handelen; daarbij ook gedachtig aan zichzelf en aan de regel van de Zaligmaker: "Gelijk gij wilt dat u de mensen doen zullen, doet gij hun ook desgelijks" (Luk. 6 : 31), opdat hij niet dit woord hore: "Gij geveinsde, werp eerst den balk uit uw oog", enz. (Matth. 7 : 5).

Om als voorbeeld te dienen voor de ware bekering, niet ter uitnodiging tot het zondigen.

Hier komt bij het lichtende voorbeeld van de heilzame bekering, dat op de struikelingen der heiligen, door de werking van Gods genade volgt; en daartoe wordt de Kerk de voorafgegane val voor ogen en onder de aandacht gebracht, opdat

alle zondaars die hijgen⁸⁾ naar vergiffenis, daaruit leren, wat zij doen moeten. Zo zij lotgenoten waren van de gevallene, laten zij het dan ook van de weer opstaande worden. Als zij troost zoeken bij (het voorbeeld van) de zondaar, laten zij hem dan in zijn bekering navolgen, opdat zij bij God erbarmen mogen vinden. Hij viel, hij lag als een ellendige terneer, hij is genezen; hetzelfde hebt gij evenzo meegemaakt. Maar hij is genezen, is verzezen, op gaan staan en hij snelde voort. Doe gij evenzo, en let erop, hoe groot het berouw der heiligen (is) na hun val! Hoe groot hun droefheid naar God! Hoe diep hun (zelf)verfoeiing! Hoe ernstig en streng hun (zelf)veroordeling! Welk een stromen van tranen waren er! Welk een vasten in zak en as! Hoe nederig, rondborstig en uitvoerig hun bekentenis! Hoe vurig hun zuchten om vergeving te krijgen! Hoe vaak en met hoeveel aandrang zijn die herhaald, opgestuwd en als een pijl naar de genadetroon gezonden! Hoe hartstochtelijk was het bidden om de vroegere gunst! Hoe bevend de gang naar de gekruisigde *Jesus*! Hoe hartelijk de geloofsomhelzing van Hem! Hoe beschroomd de belofte, om in de toekomst beter te handelen! Hoe groot de zorg voor de toekomst! Hoe duidelijk de verbetering van levenswandel! Hoe klaar bleek daarna de vergoeding voor de gegeven ergernis! Hoeveel eerlijke en wenende (schuld)belijdenissen doet hij aan de naaste, en hoevele herinneringen aan doorwaakte nachten en gebeden brengt hij uit de schatkamer van zijn eigen bevinding naar voren!

Dat is immers de bekeringsweg der heiligen, waartoe de zondaars, verlicht door het licht van 's Vaders aangezicht, opstaan; waarop zij geleid worden en wandelen, ondersteund worden en volharden. Als de godvruchtige geest al die dingen tesamen en afzonderlijk ernstig overweegt, zal hij daarin niet alleen geen enkele verlokking vinden om te zondigen, maar integendeel zich door een huivering bekropen gevoelen, om de zonde zelfs maar te noemen, en bemerken, dat al die din-

8) Vurig verlangen.

gen geschikt zijn om bij hem een vlucht en afkeer van de zonde voort te brengen, en bespeuren, dat de noodzaak tot bekering, wanneer hij gezondigd heeft, aangetoond wordt, en de maat ervan, die wij moeten navolgen, voorgeschreven wordt. Immers, hoe kan het gebeuren, dat de gelovige ziel – wanneer zij bedenkt, dat zoveel heldhaftige geesten zelfs met de koninklijke diadeem getooid, zich afmatten met zuchten en gewezen; dat de vergaderingen van Gods volk in zak en as zich voor het aangezicht Gods verootmoedigen; dat de manhaftigste der Apostelen bitterlijk weende; dat ook het vrouwtje met haar tranen de voeten van Christus bevochtigde, en met het haar afdroogde –, dan zeg ik: Wanneer hij ziet, dat zo grote, zo hevige en zo diepe smarten in zulke grote mannen ten gevolge van hun val ontstaan, concludeert hij daaruit: Zij zijn gevallen, zij zondigden, en wel op een schandelijke wijze. Zal ik dan ook opzettelijk zondigen?

Zal hij zich niet veeleer van ganser harte daarvan afwenden, waarvan hij ziet, dat het door hen met een (schijnbaar) sterker geweest, dan vrouwen past, beweend wordt? Evenwel hebben zij zelfs zo niet hun geest verzadigd of de smart, die hen innerlijk folterde en zelfs het merg verteerde, voldoende doorleefd. Hij behoort door een gezonde geest gedreven te zijn, die naar foltering en smarten verlangt, hopen op genezing en herstel.

Maar evenmin wordt hier deze gevolgtrekking van sommigen bewezen: "De heiligen zijn gevallen en hebben zich bekeerd: Laat ik dus ook maar vallen – daarna zal ik mij dan wel bekeren". Daarop geeft *Ambrosius* een uitnemend antwoord: "Door zich, zegt hij, de hoop voor ogen te stellen om zich te bekeren, menen zij, dat hun nog vrijheid geboden wordt om te zondigen, ofschoon de bekering het *geneesmiddel* is voor de zonde, en *geen aansporing* om te zondigen. Een medicijn is immers noodzakelijk voor de wond, en niet een wond voor het medicijn. Omdat je voor een wond een geneesmiddel zoekt, wens je voor een geneesmiddel nog geen wond. Zwak is de hoop die aan de tijd wordt toevertrouwd, omdat alle tijd

onzeker is".

Maar als echter (daar helemaal niet-zondigen de aard van deze eeuw te boven gaat!) een gelovige uit zwakheid is gevallen, dan zal hij op grond van deze voorbeelden der heiligen terstond de heilzame tucht der bekering (als een middel tegen een verderf-zaaiende ziekte of tegen een ingenomen vergif) opvatten, opdat niet die dag, die ons als een dief zal overvallen, hem onbekeerd vindt; gedachtig aan dat woord: "Die laatste dag is verborgen, opdat zij acht geven op alle dagen". Terecht schrijft *Augustinus*: "Velen willen met David vallen, maar ze willen niet met hem opstaan. Er wordt echter geen voorbeeld geboden van het vallen, maar wel – als je gevallen bent – van het opstaan". Ook schrijft hij: "Daartoe is het ons voorgesteld, daartoe is het geschreven, daartoe is het in de Kerk dikwijls gelezen en gezongen: Laten zij, die niet gevallen zijn, het horen, opdat zij niet vallen; en laten zij, die gevallen zijn, het horen, opdat zij opstaan". De gelovigen dus en de echte kinderen van de Vader zullen met een dankbaar hart hier(in) Zijn bijzondere goedertierenheid erkennen, daar Hij toch de zondaars door zoveel voorbeelden der heiligen gewaarschuwd heeft, dat zij niet genezen of behouden worden zonder de ware bekering, en hun het beeld daarvan, om dat als in spiegels waar te nemen en door navolging tot uitdrukking te brengen, voor ogen heeft gesteld.

Om een eind te maken aan zorgeloosheid, en aan de geestelijke slaperigheid.

Vervolgens dreigt er voor het volk Gods, dat in rust en in een overvloed aan alle mogelijke goederen verkeert (zoals verzadigde en zorgeloze mensen, die zich in de middagzon koesteren, licht de slaap besluipt!), gevaar van de kant van geestelijke vadsigheid en lauwheid, daar het vuur des geloofs en der godzaligheid daardoor, als door de ketenen van de slaap, gevangen en ingetoomd schijnt. Vandaar die klacht (Hoogl. 5 : 2) van de bruid in het Hooglied: "Ik sliep, maar mijn hart waakte". Toen zij echter sliep, dat wil zeggen zich te onver-

schillig kweet van haar plichten tegenover haar Bruidegom, was de Bruidegom al voorbijgegaan; Welke zij, daarna opstaand, de straf voor haar slaperigheid gevoelende en zichzelf beschuldigende, bezorgd opzocht en riep, maar zij heeft Hem al dwalende niet zonder schade en verwonding gevonden.

"Als de mensen sliepen zaaide de vijand onkruid" (Matth. 13 : 25). Dat zijn de "trage handen" en die "slappe knieën", die de Apostel afkeurt in Hebr. 12 : 12. "Daarna zijn zij, naar dat hunlieder weide was, zat geworden; als zij zat zijn geworden, heeft zich hun hart verheven; daarom hebben zij Mij vergeten" (Hos. 13 : 6), klaagt de Heere bij Hosea. Deze slaap, die op zichzelf al zeer gevaarlijk en dodelijk is, begint het vlees te behagen, zodat die belager en rondgaande helse leeuw zonder veel moeite de mens, die tot het kwade geneigd is, daarmee strikt; en hij zou ons licht de slaapziekte, ja de slaap des doods bezorgen, als hij alleen met ons van doen had, en die Wachter Israëls zou sluimeren, Die, de krachten van alle dingen zorgvuldig afwegend, onze zwakheid en de listen van satan tot op de bodem peilt, aan de zonde en de satan vaste grenzen heeft gesteld, en de Zijnen, wanneer zij in dreigend gevaar verkeren om te gaan, gedachtig aan Zijn verbond en welbehagen, opwekt, bevrijdt, beschermt en bewaart.

Daarvoor zorgt de Zaligmaker in Zijn wijsheid op verschillende manieren en met uiteenlopende middelen. Daartoe dient onder andere het vallen der heiligen. Wanneer de godvruchtigen, die nogal zorgeloos zijn en zich aan de slaap overgeven, daarvan horen, worden zij wakker als bij het krakend geluid van een instortend gebouw; zetten verbijsterd de slaap van zich af, huiveren en beven, denken na over hun eigen wachtpost (of: positie), verwonderen zich erover, dat zij zelf gered zijn; leggen zichzelf gestrenge bezorgdheid en waakzaamheid op, opdat zij zich niet het gevaar dat buiten hun eigen verdienste van hen was afgeweerd, hoewel zij gewaarschuwd zijn door het vallen van een ander – met een zwaardere schuld, door hun onverschilligheid en zorgeloosheid op de hals halen.

Zoals het op wagens en in schepen zeer vaak gebeurt, dat, wanneer zo goed als allen in een diepe slaap verzonken zijn, allen bij het vallen van één weer wakker worden, en tot de erkenntenis komen, dat ook zij gevaar lopen, en leren op hun hoede te zijn en vooruit te zien, waarbij men dan voor het vervolg zelfs overdreven voorzichtig is, soms zelfs op het belachelijke af (wat zij zelf niet ontkennen. Men excuseert zich met het bekende spreekwoord: Voorzorg voorkomt zorg!⁹⁾), evenzo gaat het met betrekking tot de gevaren van de ziel: De godzaligen verwensen hun slaap en zorgeloosheid, wanneer zij de val van hun broeders aanschouwen; zij roepen voortdurend vurig de hulp in van de Heilige Geest, opdat zij, onder Zijn leiding, voorzichtig wandelen in de geboden des Heeren en hun wegen bewaren; nagaan waar zij hun schreden moeten zetten en moeten waken voor hun ziel, opdat zij niet vandaag staan en morgen vallen, en wegens de vadsigheid en slaperigheid geen moeite hebben zich uit de slaap (die veroorzaakt wordt door het uitvallen en verminderen van de vele, aangename werkingen van de Geest der aanneming tot kinderen) wakker te houden.

Voor hén moet het natuurlijk zeer moeilijk zijn, om zelfs voor een ogenblik de vreugde des heils, de levendige liefde van God en de inachtneming van Zijn heilzame geboden te moeten ontberen. Voor hén moet niets schandelijker, niets onaangenamer lijken, dan zelfs de minste gelegenheid te geven tot ergernis en tot de lastering van Gods Naam.

Om verlangen op te wekken naar het toekomstige leven.

Tenslotte, zoals zieken treuren om hun vroegere gezondheid, die ze verloren hebben, en zij herhaaldelijk wensen om die terug te krijgen; zoals soldaten verlangen naar de overwinning, zeelieden naar de haven, en ballingen hopen hun vaderland terug te zien en daarnaar uitzien, zó zien de godvruchtigen, wanneer zij zich bezig houden met het overdenken van hun

9) Letterlijk: Overvloedige behoedzaamheid schaadt niet (vert.).

struikelingen en zwarigheden, terugop hun oorspronkelijke volkomenheid, die zij bij hun eerste val verloren hebben; verheerlijken zij de goedheid van de Schepper, vereren Zijn rechtvaardigheid, betreuren het kwaad, dat zij door eigen schuld zich berokkenden; zuchten zij onder de last en het gewicht ervan, beminnen van ganser harte (als het onderpand van het eenmaal voltooide werk) het begonnen herstel, de beginselen der vrijheid, de hand der genade, die zich uitstrekt naar onze ellendige natuur; zij kussen die, en daaruit gevolgtrekkingen makend omtrent de zoetheid en voortreffelijkheid van de beloofde volmaaktheid in de hemelen, richten zij, o God, Die zeer goed zijt, hoe vaak, hoe vurig (maar ach! vergeleken met de voortreffelijkheid der zaak: hoe zelden, hoe laks!) hun zuchten naar die hemelse woningen, en met opgericht hoofd zien zij reikhalzend uit naar de volkomen verlossing en openbaring van de kinderen Gods. Dan zullen zij niet alleen van elke val, maar ook van de oorzaak daarvan, dus van de bron en de verlokking daartoe, van het gevaar en van alle vrees tot in alle eeuwigheid vrij zijn, geheel vernieuwd, geheel zuiver, geheel schoon, zodat er zelfs geen zweempje kwaad over is; aan de Engelen gelijk, waarlijk gelukzalig, altijd opgewekt en zich beroemend in God en in onze Heere Jezus Christus, en dat tesamen met de ganse vergadering der broeders en zusters van het Oude en Nieuwe Testament, de tienduizendtallen der heilige Engelen, die ons en zichzelf gelukwensen, en samen dat *Halleluja* aanheffen.

O dag, wit als sneeuw,
die mij na mijn terugkeer weer in Uw tempel zal terugbrengen!
O gouden stralen van het licht! ¹⁰⁾

Dat was de wens van *David* met betrekking tot zijn terugkeer naar de heilige tekenen van het hemelse hier op aarde.

10) Naar een oude berijming in het Latijn, van Ps. 42.

Maar

(De zuiverheid mijns levens zal mij in staat stellen U te aanschouwen, wanneer ik bevrijd zal zijn van de boeien des lichaams.

Dat licht zal mij waarlijk in *alle* opzichten gelukzalig maken:

het licht van het genot, ten top gevoerd door alle vreugden, wanneer Uw zuivere Majesteit zich zonder omsluiting van wolken aan onze geest te zien zal geven in een zuiver licht. ¹¹⁾)

Dat zong hij in dezelfde geest, als het ware samen met hem (Johannes, de apostel), de hemel bestijgend en met hem zingend: Ja, Heere Jezus, kom haastelijk (Openb. 22 : 20). Op zulke wensen zal de Heere antwoorden: Ja, Ik kom haastelijk! En wat te zeggen, indien wij, ongelukkigen, niet zouden zien op die hemelse tabernakel, daar de allervoortreffelijkste Apostel, dat uitverkoren vat (Hand. 9), niet aarzelde om in deze klagende wensen los te breken: "Ik ellendig mens, wie zal mij verlossen uit het lichaam dezès doods?" (Rom. 7 : 24), en inzake anderen vaststelt (Rom. 8 : 23): "Wij zelve, die de eerstelingen des Geestes hebben, wij ook zelve, zeg ik, zuchten in onszelve, verwachtende de aanneming tot kinderen, namelijk de verlossing onzes lichaams". Maar dezelfde hoop ondersteunt ons, als hem. Die hoop brengt ons deze troost, welke dezelfde Geest ons ingeeft: "Ik dank God door Jezus Christus, onzen Heere" (Rom. 7 : 25). Immers "zij die hongeren en dorsten naar de gerechtigheid, zullen verzadigd worden" (Matth. 5 : 6).

Dat *God* deze en dergelijke dingen, naar aanleiding van hun val en struikelingen, in de Zijnen bewerkt door de Heilige Geest, betuigen diverse voorbeelden, die in de Heilige Schrift voorkomen, en bevestigt de dagelijkse ervaring in de gewetens der godvruchtigen. Zo vaak de wedergeborenen deze dingen

11) Idem, van Ps. 17.

overpeinzen (en zij moeten die zeer vaak overdenken!), verkondigen en aanbidden zij in verwonderde uitroepen de wegen der Voorzienigheid en de leidingen der Goddelijke genade, zeggende:

Voorzeker bewerkt Gij, o Heere (Die alleen wonderen werkt!), dat *niets* (zelfs geen struikelingen of enige zwakheid, door welk middel ons iets zou kunnen scheiden) ons zál scheiden van Uwe liefde, welke is in Christus Jezus, onze Heere (uit Rom. 8 : 39). "Niet ons, o HEERE, niet ons, maar Uwen Naam geef ere, om Uwer goedertierenheid, om Uwer waarheid wil" (Ps. 115 : 1).

HOOFDSTUK 2

WAAROM DE HEERE TOELAAT, DAT ZELFS DE ALLERHEILIGSTEN SOMS ZWAAR KUNNEN VALLEN.

Dat echter is, daar het verwonderlijk is, juist daarom een bijzondere beschouwing waardig, dat niet slechts de meesten uit het volk der godvruchtigen somtijds zeer zwaar vallen, maar dat de Heere soms toelaat, dat de voortreffelijkste lichten van Zijn huis, de besten (zeg ik) en juist de (aller)heiligsten, die op de hoogste trap der genade in deze tijd gesteld zijn, uit de hoogte in de diepte neerstorten, zó dat zij zelfs bij wijze van spreken zinken onder de minsten in de Kerk.

Satans ijver bij het ten val brengen van de heiligsten.

Hoewel de satan hierbij niets anders nastreeft of hoopt, dan dat hij enerzijds die helden met kracht en groot genoeg in de afgrond stort, en anderzijds de zwakken, die op deze lichten¹⁾ letten, in hun geloof en beoefening der godzaligheid doet wankelen, terwijl hij zijn slaven der duisternis ruime gelegenheid geeft om een hoongelach aan te heffen en godslasterlijke taal uit te slaan, waardoor zij natuurlijk – door goddeloosheid op goddeloosheid te stapelen – steeds nauwer verstrikt raken in de boeien van de eeuwige verdorpenis..., heeft God, Die de Zijnen kent en met Zijn eeuwige liefde omhelst, daarmee toch een heel andere bedoeling. Zijn Raad zal bestaan, zelfs tegen(over) de "poorten der hel", zelfs zozeer, dat de overste dezer wereld zelf, in zijn hoop bedrogen uitgekomen, eindelijk gedwongen wordt om

1) voorbeelden.

zich met schaamte en gemor terug te trekken, en aan God – of hij het wil, ja dan neen! – de palm der overwinning toe te kennen, en van zijn buit beroofd wordt en ten val komt, waar hij slechts aan rijke buit en overwinningen gedacht had.

Om de zelfverheffing uit te bannen en de nederigheid tegenover God en de naaste op te wekken.

Daar immers die doorluchte helden de oude Adam in dit sterfelijk leven met zich meedragen, verkeren zij allereerst in gevaar, zich op de overvloed van hun gaven en op hun uitnemende positie te verheffen, en opgeblazen te worden, door die steeds maar weer herhaalde droom van de rechtvaardiging en volmaking der werken heimelijk verzocht te worden, zichzelf de voortduur te beloven van die verhevener genade, om tenslotte hoogmoedig te worden, en op hun zwakke broeders neer te gaan zien.

Let er op, dat *David*, hoewel Joab zich ertegen verzette, het volk telde (1 Sam. 24); dat *Hiskia* zich verhief door de komst van het gezantschap uit Babel en door hun een rondleiding te geven door zijn schatkamers (Jes. 39); dat de *moeder van de zonen van Zebedeüs* zulke dwaze dingen vroeg, en dat de overige discipelen daarover verontwaardigd waren (Matth. 20); dat de *discipelen van Johannes* Christus de toevloed van het volk benijdden (Joh. 3); dat de *Apostelen* erover streden, wie de meeste was (Mark. 9 en Luk. 22); dat *Petrus* vroeg: "Wat zal ons dan geworden?" (Matth. 19 en 26) en zich boven zijn medediscipelen verhief; dat de *Korinthiërs* verdeeld waren door eerezucht (1 Kor. 3); dat de *heidenen* de verwerping der Joden en hun eigen aanneming in hun plaats niet met gepaste nederigheid opvatten (Rom. 11); en dat tenslotte de *grootste der Apostelen*, opdat hij zich niet door de uitnemendheid van zijn openbaringen bovenmate zou verheffen, door de satan gekweld werd (2 Kor. 12).

En hoeveel kwaad heeft in de Kerk de eerezucht, de opgeblazenheid en zelfverheffing gesticht! Dat weet de Zaligmaker, Die door zeer duidelijke woorden en daden de Apostelen – de

toekomstige stichters der Gemeenten! – overal tot nederigheid heeft aangespoord, zelfs door Zich te vernederen om hun voeten te wassen. Ik zwijg dan nog maar van Zijn gehele leven, dat een voorbeeld van bescheidenheid en nederigheid was, en van de vervloekte dood des kruises, waartoe Hij Zich vernietigd heeft; waarover de Apostel uitvoerig handelt in Fil. 2. Maar dat ontgaat ook die sluwe duivel niet, die, nadat hij van het paradijs af de verschillende successen van zijn listten herhaald heeft, zich een grote en rijke winst voor ogen stelt, en zich met grote en scherpzinnige inspanning weet aan te sluiten bij die uitstekende aanvoeders van het volk Gods, en bij hun voorhoedestrijders, om hen onverhoeds in de honigzoete strikken der hoogmoed te verwickelen en zo, op de top van een berg, ja (als ik het zo mag zeggen) tot op de tinne des tempels zelfs te voeren..., als hij zou kunnen, hen met huiveringwekkend lawaai in de diepten der afgrond te storten.

Haarfijn beheerst hij (zij het ook tot zijn eigen verderf!) alle zonden, die in deze ene fout begrepen zijn. Immers, wat is onverdraaglijker dan dat een worm en (stof en) as zich voor het aangezicht van de Allerhoogste verheft? Het scheepsel voor zijn Schepper! Leem voor zijn Maker en Formeerder! Wat is een waanzinniger en onrechtvaardiger onbeschaamdheid dan zich op reine, zuivere gaven, die aan iemand die ze niet verdiende geschonken zijn, te beroemen en trots te zijn tegenover de Schenker ervan? Wat is afgunstiger, wat walgelijker, wat woester en wreder tegenover de naaste dan een trotsaard? Ja, zelfs tegenover zichzelf?

Want hij koestert "dat onmerkbare kwaad, dat onzichtbare venijn, die verborgen pest, die meester in het bedrog, moeder der huichelarij, vader der afgunst, begin en oorsprong van alle zonden, brandstof voor misdaden, roest der deugden, mot der heiligheid, verblindster der harten, die uit geneesmiddelen ziekten scheidt en uit een medicijn slapte veroorzaakt" (Bernardus). Wát anders verdient hij in zijn dwaasheid dan dat hij, terwijl hij toch het kwade dat hij heeft, niet erkent, en terwijl

hij zich aanmatigt het goede te bezitten dat hij niet bezit, en terwijl hij het goede dat hij als het ware God heimelijk ontnomen heeft voor zich in vergif verandert..., van alle goederen beroofd, in het kwade waarvan hij weigert genezen te worden, te gronde gaat?

Wat is er eveneens in de Kerk verderfelijker, wat wekt meer onrust in de Staat dan de trotsheid? Zij alléén kan zeker alle orde verstoren en omverwerpen, de wereld in beroering brengen en alles ondersteboven keren. De trotsheid rust niet, eer zij mét hun Heere zeer veel anderen te gronde heeft gericht. Daarom wordt dit zo grote kwaad in de Heilige Schrift zo vaak vervloekt. Onder de zeven dingen "die de HEERE haat" en "Zijne ziel een gruwel zijn" behoren "hoge ogen", Spr. 6 : 16v. "Al wie hoog is van hart, is den HEERE een gruwel; hand aan hand zal hij niet onschuldig zijn", Spr. 16 : 5. "God wederstaat de hovaardigen", 1 Petr. 5 : 5. De Heere rechtvaardigt niet degenen, die zichzelf rechtvaardigen "en de anderen niets achten". "Want een ieder die zichzelf verhoogt, zal vernederd worden", Luk. 18 : 9 en 14. "Hovaardigheid is vóór de verbreking en hoogheid des geestes vóór den val", Spr. 16 : 18. "Wee - tenslotte - dengenen, die in hun ogen wijs, en bij zichzelf verstandig zijn", Jes. 5 : 21.

Het is dus niet te verwonderen, dat die goddeloze zielenrover met duizend listen en zeer vurige ijver die uitmuntende werktuigen Gods bij hun vernietigen van het rijk der duisternis omringt en misleidt, opdat hij namelijk hun, van wie hij weet dat zij wegens hun uitnemende positie - méér dan anderen! - zijn blootgesteld aan die verzoeking..., dat verlokken, zoete vergif indruppelt, en hen die het meest de nederigheid betaamde, onder het juk en de heerschappij brengt van de schandelijke hoogmoed. Maar die werken der duisternis worden door de Raad des Heeren verhinderd, Die, terwijl Hij ziet dat de Zijnen zich reeds tot op zekere hoogte verheffen en naar (te) grote en verheven dingen omzien en streven..., Zich ontfermt over hun zwakheid, daarentegen Zich verontwaardigt over de misdaden van de satan en een wonderbaarlijke

weg vindt om Zich op de satan te wreken, en de Zijnen tot een gezonder inzicht terug te roepen.

Immers laat Hij de satan toe om met de allerheiligsten slaags te raken (waarnaar hij erg verlangt) en hen enigermate te overwinnen. Maar geenszins laat Hij toe, dat hij ze al wannende als onkruid (terwijl ze immers "tarwe" zijn!), *door de zeef* in de hel stort (Luk. 22 : 31v.). Door zo te handelen, maakt Hij de satan belachelijk en leidt hem om de tuin, doch de Zijnen vernedert Hij op een voortreffelijke wijze. Zij meenden opgewassen te zijn tegen alle strijd, maar bemerken dat ze met weinig moeite door de satan ten val gebracht, door de Heere echter van de ondergang gered worden; zodat zij wel nederig hun dwaasheid en onwaardigheid, alsmede de krijgslisten en boosheid van de satan erkennen, echter óók de menigvuldige barmhartigheden en onuitsprekelijke goedertierenheid van de Zaligmaker! Zo tempert en temt de zeer wijze Heere de trots van grote mannen, en zo beproeft, loutert en reinigt Hij door een harde strijd Zijn geliefden als door vuur. Maar niet alleen die uitnemende dienaars van God baten die heftige strijd en opgelopen wonden om hen tot nederigheid te brengen, maar ook de gehele Kerk, die in deze struikelingen van zulke grote worstelaars, als in een gemeenschappelijke oefenschool der nederigheid en als uit de publieke bekendmakingen van haar ellende leest, wat daar met grote, dikke letters geschreven staat: Namelijk dat alle huisgenoten Gods op aarde strijden, of: Dat alle gelovigen, van de grootste tot de kleinste, niet door hun werken of door hun eigen gerechtigheid, maar uit genade, dank zij de gehoorzaamheid en het bloed van de Eniggeboren Zoon van God worden gerechtvaardigd door het geloof (Rom. 3 : 24v.). *Aller* mond is gestopt (vers 19). *Niemand* blijft stof over, om zich in zichzelf te beroemen (vers 27). *Allen* zijn in zichzelf "lichter dan de ijdelheid" (Ps. 62 : 10). En de uitnemendste dienaars van God kunnen zelfs geen ogenblik tegen satans aanvallen en verlokkingen om te zondigen, op hun post staande blijven, als de Heere voor een tijd Zijn genade onttrekt en geen krachten

schenkt om weerstand te bieden. Dus: "Die roemt, roeme in den Heere" (1 Kor. 1 : 31).

Ja, alles wat in de Heilige Schriften over de volmaaktheid of rechtvaardigheid der heiligen na de eerste zonde wordt gelezen, versta men zo, dat het de noodzaak van de toegerekende gerechtigheid en van de vergeving der zonden door het bloed van Christus tot aan de laatste ademtocht in dit leven, ja tot aan de hoogste trap van heiligheid in dit leven (wegens de daaraan klevende verschillende vormen van onvolmaaktheid!) niet verduistert. Ook alles wat men aantreft aan krachten der heiligen tot de werken des Geestes, moet aan Hem toegeschreven worden, Die gezegd heeft: "Zonder Mij kunt gij niets doen" (Joh. 15 : 5), Die "het willen en het werken werkt (naar Zijn welbehagen)" (Fil. 2 : 13), en Die "uit genade" geeft, "niet alleen in Hem (Christus) te geloven, maar ook voor Hem te lijden" (Fil. 1 : 29).

Daarover handelt *Ambrosius* in zijn "Verdediging van David" op de volgende manier: "De apostel Paulus, zegt hij, herinnert er ons aan, dat de Heere, onze God, ervoor gezorgd heeft, dat het menselijke gevoel zich niet door de verhevenheid van Zijn openbaringen of door de voorspoedige voortgang van Zijn werken zich verheffen zou, zelfs niet bij de heiligen, en dat zij niet aan zichzelf toerekenen of aan hun eigen deugd toeschrijven, wat hun door de werking Gods geschonken zou zijn. Opdat zij dus niet in zo'n groot oordeel zouden vallen en in de kuil der trouweloosheid zouden terechtkomen, heeft de Heere toegelaten, dat zij zich ongemerkt schuldig maakten, opdat zij ook zelf zouden merken, dat zij Gods hulp nodig hebben, en zouden erkennen, dat zij een Leidsman voor hun zaligheid moeten zoeken. Tenslotte betuigt Paulus, dat zijn zwakheid hem tot nut is geweest. Want toen hij vroeg, of "de doorn in zijn vlees" van hem weggenomen mocht worden, zeide de Heere tot hem: "Mijne genade is u genoeg; want Mijn kracht wordt in zwakheid volbracht" (2 Kor. 12 : 9).

Zoals echter het voor de Heere vernederde hart ook nederig-

heid tegenover de naaste beoefent, zo gevoelen en erkennen die grote heiligen, wanneer zij door Gods onderwijzing gaan afleren om trots voor Hem te zijn..., tegelijk ook met schaamte, dat elke minachting van de naaste niets anders is dan louter dwaasheid en betovering van het onstuimige vlees. Hij dus die tevoren op zeer hoge toon het volgende telkens weer te kennen gaf: "Al werden zij ook allen aan U geërgerd, ik zal nimmermeer geërgerd worden. Al moest ik ook met U sterven, zo zal ik U geenszins verloochenen" (Matth. 26 : 33 en 35), leerde naderhand, toen hij gevallen, bekeerd en vernederd was, zijn zwakke broeders begrijpen en versterken (Luk. 22 : 32).

Wie duidelijk de zoetheid van Gods barmhartigheid in zijn hart gevoelt, omarmt - gedachtig aan zichzelf, met een medelijdend hart -, troost en helpt zijn naaste opstaan, ook als die uit zwakheid gevallen is. Dat is wat bedoeld wordt met de woorden: "Geliefden, indien God ons alzo lief heeft gehad, zo zijn ook wij schuldig elkander lief te hebben" (1 Joh. 4 : 11). En ook: "Een mens kan geen ding aannemen, zo het hem uit den hemel niet gegeven zij" (Joh. 3 : 27). "Wat hebt gij, dat gij niet hebt ontvangen? En zo gij het ontvangen hebt, wat roemt gij?" (1 Kor. 4 : 7). "Doch deze dingen alle werkt één en dezelfde Geest, delende aan een iegelijk in het bijzonder, gelijkerwijs Hij wil" (1 Kor. 12 : 11). "God heeft het lichaam alzo samengevoegd, gevende overvloediger eer aan hetgeen gebrek aan dezelve heeft, opdat geen tweedracht in het lichaam zij, maar de leden voor elkander gelijke zorg zouden dragen" (id. vers 24v.). Dat vergeten de voortreffelijke mannen wel eens, maar wanneer zij weer vernederd zijn, dan keert het in hun herinnering terug.

Tot troost voor de zwakkere broeders.

Hiermee houdt verband, dat onze goede en wijze Vader rekening houdt met de zwakkeren, aan wie Hij in Zijn souvereiniteit een veel geringere maat aan gaven heeft toegemeten. Wanneer dezen hun kleine deeltjes genadegaven - als lampen en

nevelige sterretjes – vergelijken met die grote hoeveelheid en verscheidenheid aan gaven, die in rijke mate aan zovele die-naars van God is toebedeeld, waardoor zij als fakkels en sterren van de helderste soort aan het hemelse firmament van Gods huis schitteren en stralen..., worden zij zeer vaak bedroefd en gaan zij zuchten, zó dat ze dan onmiddellijk de moed opgeven, en bijna gaan wanhopen aan de navolging, waartoe toch de voorbeelden van die voortreffelijke heiligen ons voor ogen gesteld zijn; (ze gevoelen zich) als mensen, die als het ware op een grote afstand bij die voorlopers zijn achtergebleven en ze van verre achternakruipen.

Opdat dus ook die kinderkens iets hebben om troost uit te putten, moeten zij die voorhoedestrijders af en toe hun post zien verlaten, en zien, dat zij door de minsten in de loopbaan overtroffen worden, zodat diegenen nauwelijks (of zelfs niet eens nauwelijks) bij hun getal gerekend verdienen te worden, maar zelf openlijk toegeven, dat zij de laatste plaats in het kamp verdienen. Dat is voor die zwakke leden van Christus geen onaangename troost; en dat bepaald niet, omdat zij zich op ongepaste wijze zouden vermaken om de publieke ergernis en de struikelingen van hun broeders, maar omdat zij de bewijzen zien van aller gemeenschappelijke zwakheid, waarvan zij moeilijker zouden geloven, dat die in zulke grote mannen aanwezig zou zijn, als niet zulke droeve gevolgen – als beekjes – op de oorzaak – als de bron – zouden wijzen. Daarop slaan die woorden van *Ambrosius* in zijn "Verdediging van David": "Wij kunnen begrijpen, zegt hij, dat de zonde nog voordeel geeft, en er onder 's Heeren voorzienige leiding, (bepaalde) vergrijpen de heiligen beslopen. Zij zijn ons immers voor ogen gesteld, om nagevolgd te worden; en daarom is ervoor gezorgd, dat ook zij soms struikelden. Want als zij hun weg ongedeerd door vergrijpen, te midden van zoveel glibberige plaatsen in deze eeuw zouden afgelegd hebben, hadden zij ons de gelegenheid gegeven om te menen, dat zij een hogere en Goddelijke natuur bezaten, zodat zij geen zonden konden bedrijven en geen deel aan de schuld konden heb-

ben. En aangezien wij geen deel hebben aan zo'n natuur, zou die mening ons natuurlijk beletten hen na te volgen. Hun is dus voor een korte tijd de genade Gods voorbijgegaan, opdat hun leven ons een regel ter navolging zou zijn, en wij lessen zouden trekken uit hun daden, inzake onschuld en boetvaardigheid. Wanneer ik dus lees van hun struikelingen, herken ik hen ook als deelgenoten in de zwakheid. Zolang ik hen voor deelgenoten houd, kan ik verwachten, dat zij nagevolgd kunnen worden".

Om de zorgeloosheid bij de zwakkeren te bestrijden.

Verder kunnen de zwakkeren, wanneer zij zien, dat het die sterke en geoefende worstelaars van de Heere overkwam, dat zij gevallen zijn..., er niet aan twifelen, dat zij zelf nóg gemakkelijker – als ze sluimeren – door de satan ten val gebracht worden. Daarom leren zij "met vreze en beven hun zaligheid werken". (Fil. 2), bezorgd letten op alle af te leggen schreden en ijveriger oppassen niet te vallen. Want zoals wanneer een zwakkere ziet, dat een sterkere die hem op de weg vóórging, gevallen is en door die verschrikkelijke val met gekwetste en uit de kom geraakte ledematen op de weg neerligt..., natuurlijk niet zorgelozer, maar veel behoedzamer en voorzichtiger verder gaat, zo "worden wij (om met *Chrysostomus* te spreken), wanneer we zien, dat van hen, die ons het meest overtreffen, er velen vallen..., door hun val voorzichtiger, bevinden wij ons in voortdurende strijd en schragen ons met veel standvastigheid". "Want (zoals *Augustinus* zo fraai onderwijst) de val der groteren is geen genoeg voor de kleineren, maar de val der groteren betekent béving voor de kleinen".

Tot erkenning en verkondiging van Zijn verwonderlijke genade en tot voorbeeld van bijzondere boetvaardigheid en tot schraging van de hoop op vergeving.

Tenslotte pleegt God, nadat Hij Zijn aangezicht voor een kort ogenblik als het ware verborgen heeft voor Zijn beminden,

hen weer met de meest vurige barmhartigheid (daar zij toch in zichzelf zeer ellendig zijn!) in Zijn *liefde* te omhelzen, hen krachtig uit de diepste afgronden der valleien op te trekken, hen langs de ladder der heilzame bekering naar hun vroegere, hoge standplaats terug te leiden, en hen vaak met een verhevener glans van Zijn geestelijke gaven te bestralen; zodat degenen, die door een schandelijke val de glans der Kerk verduisterd hebben, de heilige (kinderen) Gods tot droefheid gebracht en de zwakken aanstoot gegeven hebben, daarna van hun kant, overeenkomstig de hun geschonken grotere mate des Geestes, de fakkel van een buitengewone bekering vóór allen uitdragen; en doordat hun krachten vernieuwd en vermeerderd zijn, in die loopbaan des geloofs en der godzaligheid des te krachtiger voor de anderen uit lopen, naarmate zij verder achter hun rug gevlucht waren; "zich door de prikkel der schaamte (zoals *Ambrosius* zegt) aangordende tot grotere gevechten, zodat men meent, dat het vallen niet alleen geen belemmering betekende, maar zelfs de prikkels tot snelheid heeft vermeerderd".

Dat geschiedt niet anders, dan wanneer een moedige soldaat soms door een schadelijke vlucht en door een wegens zorgeloosheid, hem van de kant van de vijand toegebrachte nederlaag, zeer sterk geprikkeld wordt, en tot een vuriger strijd gebracht wordt, om daarmee de smet die hem aankleefde, door een vermaarder overwinning uit te wissen. Let er dus daarbij op, hoe allen om strijd de menigvuldige barmhartigheden Gods verkondigen en bewonderen, Die de zo schandelijke, en zulke grote mannen onwaardige, struikelingen om Zijns Zoons wil zeer genadiglijk vergeeft, opdat daaruit de zwakkeren de gevolgtrekking mogen maken, dat God ook hun – daar hun niet zulk een grote hoeveelheid gaven is toebedeeld –, wanneer zij struikelen en weer opstaan, genadig zijn zal: "daar Hij toch heeft toegelaten, dat te midden der zondaren zeer grote zonden werden bedreven, opdat ook zij, die Hem in kleine dingen aanstoot gaven, daardoor gemakkelijk verbetering daarvoor vinden. Want als die dingen genezing ontvan-

gen, dan nog veel meer de geringere", zoals *Chrystomus* getuigt.

Dan brengt de ganse Kerk Gode dank voor het wegnemen en uitdelgen van de ergernis, voor het herstel van de vroegere schittering der Kerk, voor het verdrijven van de duisternis en voor het de mond stoppen van de godslasteraars. Zij juicht de boetvaardige broeder toe. Jubelend volgt zij haar weer levendgeworden leider, die zij op diens vlucht met smart en onder tranen was gevolgd. Met grotere blijdschap ziet zij op naar het nieuwe vaandel der bekering, en volgt dat dankbaar. Ge kunt de vromen geen sarcastische verwijten horen maken over de droevige dingen, die achter hen liggen (waarvan zij de herinnering vol afkeer verwensen), maar ge hoort ze God bidden, om de blijde dingen, die er nu zijn, te mogen navolgen.

Epiloog (Narede)

Zie toch, hoeveel *goeds* en bij gelegenheid *kwaads* onze te bewonderen God in Zijn beminden bewerkt! Kortom, als gij twijfelt aan de ons aangeboren en ons inklevende slechtheid, aan de onvolmaaktheid der heiligen in dit leven; als gij een geneesmiddel voor de trots, en een prikkel tot nederigheid begeert; als gij in onzekerheid verkeert over de noodzaak en het nut van de *verdienste* van Gods Zoon en van de genadige rechtvaardigmaking door het geloof; als gij weinig lust tot de bekering gevoelt; als ge weten wilt, hoe die eruit ziet; als de satan voor u de hemel en de Zonne der barmhartigheid, des geloofs, der waarheid en der Goddelijke (al)macht door een zeer dikke rook en helse nevelen verduistert; als gij aarzelt aan de zékere bekering en zaligheid van 's Heeren uitverkorenen; als de slaap van zorgeloosheid u in verzoeking leidt; als gij wilt, dat de hemel u lieflijk wordt..., welaan dan, mens Gods, ga dan in uw binnenkamer, geef u over aan de gebeden, lees, overdenk en weeg met een gerechte weegschaal de zoveel schandelijke struikelingen van de heiligen, en de daarop gevolgde bekering af, en gij zult moed vatten door de leer en de beoefening van het zaligmakende geloof, van de levende

hoop en van de oprechte vroomheid (of: godzaligheid) onderwezen; en node zonder tranen of zuchten zult gij uitroepen: Ps. 40 : 6: "Gij, o HEERE, mijn God, hebt Uwe wonderen en Uwe gedachten aan ons vele gemaakt; men kan ze niet in orde bij U verhalen; zal ik ze verkondigen en uitspreken, zo zijn zij menigvuldiger dan dat ik ze zou kunnen vertellen".

Ps. 19 : 14: "Houd Uw knecht ook terug van trotsheden; laat ze niet over mij heersen; dan zal ik oprecht zijn en rein van grote overtreding".

Dat zijn de wegen van de Verhevene, Die zulke zware struikelingen der Zijnen niet zou toestaan, ware het niet, dat Hij door die gelegenheid op wijze en krachtige manier wilde en kon bewerken, wat strekt tot de eer van Zijn Naam, tot stichting (opbouw) der Kerk en tot beschaming van het rijk des satans. Daarom ziet ge, dat de gewijde geschiedenis zo verordineerd is, dat niet slechts het vallen van de allerheiligsten aan de herinnering van het nageslacht wordt doorgegeven, maar ook nauwkeurig de voorbeelden van het genadige en bewonderenswaardige herstel en de daarop volgende bekering behandeld worden; zodat de Heere door Zijn genade en Zijn Geest, wanneer die dingen gelezen, verteld en uiteengezet worden, in de harten der gelovigen datgene wat wij hierboven naar voren gebracht hebben, en andere soortgelijke dingen bewerkt.

Zo moge Hij ons allen doen. Amen.

GERAADPLEEGDE LITERATUUR.

- J. Schouten. Geschiedenis der Christelijke Kerk. Nijkerk, 1923.
- J.H. Landwehr. Leesboek over de geschiedenis der kerk. Kampen, 1915.
- A. en H. Algra. Dispereert niet. Franeker, 1971.
- P. de Zeeuw J.G. zn. Kerkgeschiedenis. Utrecht, 1930.
- Edema van der Tuuk. Johannes Bogerman (proefschrift). Groningen, 1868.
- G.P. van Itterzon. Franciscus Gomarus (proefschrift). 1929.
- Johannes Bogerman. Het christelijk overlijden van de doorluchtige en hooggeboren Prins Maurits. Veenendaal 1975*.
- Joh. Bogerman. Praxis verae poenitentiae sive meditationis in Historiam lapsus Davidis. Herborn, 1616.
- Groen van Prinsterer. Handboek der geschiedenis van het vaderland. Baarn, 1872.
- Jac. Overeem. Wat niet veroudert. Utrecht, 1968.
- Regn. Steensma. Langs de oude Friese Kerken. Baarn.
- J.G. Ottema. De Vrije Fries II. 1842.
- W. Eekhoff. Nieuwe Friese Volksalmanak 1860.
- W.B.S. Boeles. Frieslands Hoogeschool en het Rijksatheneum te Franeker. 1879.
- P.A. de Rover. De Strijdende Kerk. Groningen, 1947 - 1950.
- L.H. Wagenaar. Van Strijd en Overwinning. Utrecht, 1909.
- H.C. Rogge. De Gids 1873 II "Het beroep van Vorstius tot Hoogleraar, enz."
- J.J. Kalma. Johannes Bogerman (Bibliografie). Leeuwarden, 1977.

* 1e druk Den Haag, 1625, 2e druk Den Haag, 1825. (In bezit van uitgever dezes). In 1975 opnieuw uitgegeven in hedendaagse spelling door ds. J. v.d. Haar, waarvan in 1976 een herdruk verscheen.

WERKEN VAN JOH. BOGERMAN.

- 1594 Gratulatio de liberatione patriae ac testituta pace, ad amplissimos, clarissimos ac nobilissimos, D.D. Ordinum Frisiae Delegatos P.P. conscripta à-.
- 1596 Theses de Bacchanalibus et de Jejunio quadragesimali contra Bellarminum. Sub praesidio Danielis Tossani.
- 1597 Theses de Praedestinatione et medijs ei subordinatis.
- 1602 Troostbrief aan eene weduwe over het afsterven hares mans met Tertullianus en Cypryanus Tractaten van de Lijdsaemheid.
- 1614 Ad scripti Hugonis Grotii, ill. Hollandiae ordd. Fiscii Advocati partes priores duas, in quibus tractat causam Vorstij et Remonstrantiu(m), sive Pastorum illorum qui sequuntur sententiam J. Arminië Annotationes in Leovardiensi. Addita est Sententia clariss. Theologi F. Junii de synodis et synodalibus judicijs, magistratusque in talibus iure atque officio; desumta ex disputationibus ejus adversus Bellarminum.
- 1616 Praxis verae poenitentiae sive meditationis in Historiam lapsus Davidis.
- 1625 Het christelijck overlijden van den.... prince Mauritius van Nassau..... tot troost ende stichtinghe aller vroomen Inghesetenen deser Nederlanden.
- 1637 Tractatus theologicus - S.S. Theologico Doct. et Professoris primarii in Academia Franekerana, de Salutari usu Judiciorum Dei; ex nobili illa sententia, quae extat Jesa cap. 26, vers 9 (Quando tua Judicia sunt in terra, incolae orbis discunt Justitiam). Orationibus aliquot absolutus.